2/213

Партія Українських Соціялїстів-Революціонерів.

„Боротьбою здобудем ми право своє!“

Юрій Ручка.

Російські соціялїсти і теперішня війна.

З передмовою
Миколи Залїзняка:
Українцї. Росія и війна.

Наклад і друк партійної друкарнї.
1915.

Партія Українських Соціялїстів - Революціонерів.

„Боротьбою здобудем ми право своє!“

Юрій Ручка.

Російські соціялїсти і теперішня війна.

З передмовою
Миколи Залїзняка:
Українцї, Росія й війна.

Наклад і друк партійної друкарнї.
1915.

Передмова редакції.

Брошура тов. Юрія Ручки, — „Російські соціялїсти й теперішна війна“ дає гарний огляд і справедливу критику становища певних ґруп і напрямів російських соціялїстів до теперішної світової війни. В сїй брошурі лише кількома словами згадано про становище до війни українських соціялїстичних і инших партій. В сїй справі хочемо подати тут кілька уваг і матеріялів. Згори одначе зазначаємо, що докладне і по можности повне представленнє і критичне розглянене свого питаня не входить тут в нашу задачу.

Становище до війни й позиція Партії Українських Соціялїстів-Революціонерів добре характеризуєть ся виданими нею відозвами З сих відозв, яко матеріял, наводимо тут в цїлости деякі, що мають загальнїйший інтерес. Перші дві відозви видано на самім початку серпня минулого року, коли ясно стало, що зачинаєть ся великий світовий пожар, а третю в половинї сього ж місяця.

Перша відозва має такий текст:

До української інтелїґенції в Росії.

„Надходить війна! Для імперіялїстичних забаганок московського правительства, яке хоче в крови війни затопити початки нового визвольного руху на Українї і серед власного народу, будуть гинути задурно тисячі й десятки тисяч синів нашого народу.“

„Надходить загально европейський конфлїкт, в якім буде рішати ся доля держав, який змінить полїтичну карту Европи“.

„Український нарід і Україна довгий час були рабами московського правительства, довгий час тягнули його ганебне ярмо. В 1905-6 роках зроблено пробу розбити самодержавну Росію, тюрму народів перетворити в конституційну державу. Сю пробу російське правительство здушило силою свого війська.“

„Тепер надходить час, коли Росія, як імперія, ставить на карту своє істнованнє. Користаймо-ж з догідної хвилї, розпочинаймо наново боротьбу проти московського пано-

вання за права нашого народу. Ідім до народу, освідомлюймо й орґанізуймо його до чинної боротьби за національну свободу й незалежність, за економічне визволеннє від дідичів і капіталістів.“

„Чим більший буде національно-революційний рух на Україні, тим слабшим почуватиме себе московський самодержавний уряд. Чим слабший він буде, тим легше буде европейським державам розбити його, тим легшою буде й наша боротьба, щоби розвалити нарешті ненависну нам тюрму народів, самодержавну, імперіялістичну Росію, яка душить у своїх лапах і ссе кров уже з богатьох народів, а все ще хоче загарбувати нові народи й нові краї.“

„Понесім в як найширші круги нашої суспільности й нашого народу гасло самостійної, ні від кого незалежної України в границях цілої тої теріторії, на якій живе наш нарід. Перед лицем загально-европейського конфлікту, сеї страшної оружної боротьби держав, підготовлюймо й розпочинаймо оружну боротьбу українського народу за свою незалежність. Ся буря, яка насуваєть ся на нас, тільки тоді не лишить нас рабами в чужім ярмі, коли ми будемо самі бороти ся за себе, коли справді своєю боротьбою покажемо світови, що живемо як нарід, що хоче сам бути паном над собою.“

„Самостійна, ні від кого незалежна українська демократична республика — ось наша ціль!“

„Оружна боротьба проти московського самодержавства, розваленнє тюрми народів, — ось засоби, що поведуть нас до сеї цілі.“

„Ширьмо ж ідею самостійної України!“

„Орґанізуймо наш нарід до оружної боротьби!“

„Ослаблюймо всякими способами російський уряд! — Памятаймо, що побитє його в теперішнім европейськім конфлікті — се запорука, що побідить загально-російська революція народів Росії, що побідить і національна революція українського народу.“

„Хай же живе озброєне повстанє українського народу!“

„Хай живе українська демократична республика! Хай живе самостійна Україна!“

Як бачимо, ся відозва дуже ясно й недвозначно ставить питанє про те, яке становище має зайняти супроти війни українська інтеліґенція й український нарід. Вони повинні доложити всеї своєї енерґії, щоби орґанізувати на Україні національно-революційний рух з гаслом самостійної української держави. Не до пасивности й уболіваня з приводу вибуху війни кличе відозва, а до чину, до боротьби,

до віри лише у власну силу. Дуже бо добре зазначено у відозві, що „ся буря, яка насуваєть ся на нас, тільки тоді не лишить нас рабами в чужім ярмі, коли ми будемо самі бороти ся за себе, коли справді своєю боротьбою покажемо світови, що живемо як нарід, що хоче сам бути паном над собою“. Підчеркуючи потребу як найострійшої боротьби проти царату, потребу розваленя і знищеня сучасної російської імперії, для здобутя самостійної України, відозва дає відповідь і на питанє, чого треба сподівати ся й бажати, чи побіди, чи погрому Росії в теперішній війні. Відповідь на се питанє така: „памятаймо, що побитє його (російського уряду) в теперішнім загально-европейськім конфлікті — се запорука, що побідить і національна революція українського народу“.

Вже у відозвах Партії, видаваних в кінци 1906 і в 1907 році, було виразно зазначено, що проґрамовим, основним домаганєм і цілю партії є здобутє самостійної української держави з демократичним і републиканським ладом. Яко практичне домаганє й гасло виставляло ся в тих самих відозвах скликанє установчого конституційного зібраня в Київі для розгляненя й упорядкованя сеї справи. Своїм домаганєм самостійної України Партія Українських Соціялістів-Революціонерів основно ріжнила ся від партії російських соціялістів-революціонерів, яка в своїй проґрамі вставила точку про перетворенє Росії в республику на федеративній основі, без близшого одначе конкретизованя сеї справи. Сим ріжнила ся вона й від української соціяльдемократії, яка виставляла своїм проґрамовим домаганєм лише автономію Україну, рішучо й прінціпіяльно відкидаючи домаганє державної самостійности України. Партія українських соціялістів-революціонерів обстоювала той погляд, що домаганє автономії України може бути лише конкретно-політичним домаганєм, домаганєм біжучої хвилї, але що домаганєм основним, максімальним все мусить бути змаганє до самостійної України. Се домаганє зближувало нашу партію до безпартійної революційно-національної української орґанізації „Оборона України“.

Погляньмо, які арґументи можна навести на користь сього проґрамового домаганя. Взяте само по собі, абстрактно, воно з соціялістичного погляду зовсім ясне й зрозуміле. Нарід з величезною й богатою власною теріторією, який своїм числом належить до найбільших у Европі народів, безперечно має всяке право на власне державне істнованє — має таке само право, як Французи, Німці, Анґлійці. І як соціялісти сих держав ніде не виступають прінціпіяльно проти самого факту істнованя сих держав і ніде не говорять про потребу їх скасованя, а лиш про потребу

їх зреформованя в соціялїстичнім дусї, евентуально про потребу орґанїзованя сих держав, при побідї соціялїзму, в загальну федерацію або конфедерацію, так і українські соціялїсти мають повне й незаперечене право домагати ся державного житя для свого народу, мають повне право для здобутя сеї цїли нести такі самі жертви й уживати таких самих способів, яких ужили би соціялїсти кождої з сучасних західно-европейських держав для оборони державної орґанїзації власного народу.

Карл Маркс писав, що пролєтарі не мають батьківщини. Чому тепер пролєтарі всїх західно-европейських держав і всї західно-европейські соціялїстичні партії думають, що мають вітчину? Бо на перших стадіях капіталїзму, коли він безоглядно визискував робітництво й не давав йому змоги культурно розвивати ся й брати леґальну участь в полїтичнім житю, робітництву остаточно могло бути байдужим, чи живе він у власній з національного погляду державі, чи нї, йому могло видавати ся байдужим, чи визискує його свій, чи чужий капіталїст. Наводимо се розумованє не для того, щоби воно було слушне (на нашу думку воно глубоко мильне), а тому, щоби показати, чому за часів Карла Маркса могла повстати й знайти свій вираз думка про те, що „пролєтарі не мають батьківщини“. В пізнїйших стадіях капіталїзму робітництво настільки виросло культурно й полїтично, що прилучило ся до загально-національної культури, стало навіть важним творчим чинником її, здобуло впливи й значінє в полїтичнім житю своєї держави, одержало змогу користати з неї у своїй боротьбі проти капіталїзму, змусило її переводити важні соціяльні й економічні реформи на свою користь і користь широких мас народу. Тодї воно зрозуміло всю величезну вагу і значінє власної, національної державної орґанїзації. Ставши важною складовою частиною народу, хотячи навіть бути виразником його інтересів, робітництво в Західній Европі тим самим побачило в національній державі свою батьківщину й заявило, що готове пролити свою кров в її обороні. Таким чином ми бачимо, що постулят державної самостійности цїлковито годить ся з соціялїстичною думкою й соціялїстичним світоглядом. Сам по собі взятий, він не має в собі нїчого несоціялїстичного.

Ось чому партія українських соціялїстів-революціонерів, як і українська соціяльно-демократична партія в Австрії, мали з загально-соціялїстичного погляду рацію, ставлячи своїм ідеалом самостійну Україну. Український нарід цїлий в теперішности не має батьківщини, й кому ж як не українським соціялїстичним і революційним партіям, яких найбільше обходить добробут народу й його розвиток, розуміти все величезне значінє постуляту самостійної України.

Коли ж доси гасло се, особливо на російській Україні, не стало ще загально-національним ідеалом, то пояснюєть ся се низьким доси степенем розвитку там національного українського житя..

Друга відозва звернена до селян:

„Брати селяне! Ви пригадуєте собі добре, як ви в 1905 і 1906 роках розпочали боротьбу за краще житє, боротьбу за землю і волю. Довго, цілі століття перед тим, терпіли ви в кайданах панськой неволї і в кайданах самодержавного уряду. Ви поливали землю своєю кровю й потом, а вся ваша праця йшла на панів. Пани вели сите, веселе житя, а ви голодували по своїх хатах.

„Та сього мало! Ви давно дали би собі раду з панами, давно здобули би собі краще житє, але за панів стояло й стоїть самодержавне московське правительство зі своїм військом і своїми гарматами й рушницями, зі своїми поліцаями й урядниками, зі своїми нагайками і вязницями.

„Та що найгірше! Се військо, ся опора панів і правительства, ваших завзятих ворогів, складаєть ся з синів простого народу, з ваших власних дітей. Коли московське правительство, жадне на чужі краї, довело до війни з Японією, воно забрало силу народу на вірну смерть. Тисячі, десятки й сотні тисяч людей загинули в сїй війнї, а коли ті, що лишили ся дома, не могли далї витерпіти й розпочали боротьбу за свої права, правительство московське ужило війська проти вас.

„Знаєте добре, якими способами, якими насильствами спинив московський уряд визвольний рух. Знаєте, що з того часу мало що покращало житє на нашій Україні. По давному визискують нас пани й уряд, по давному нема ніяких свобід. Не маємо ми своєї власної школи, лише чужу московську, не маємо ми своєї власної управи, по давному про всї наші справи й потреби рішаємо не ми самі, не свобідно вибрані самим народом люде, а московське правительство в Петербурзї.

„Тепер надходить війна. Знову беруть вас до царського війська, знову будете ви задурно проливати свою кров для забаганок свого найлютїйшого ворога — московського уряду. І знаєте ви добре, що як не побють царського війська чужі держави, то ще гірше буде нам жити.

„Годї вже далї терпіти! Користаймо зі слушного часу. Користаймо з того, що на ворожий нам московський уряд ідуть війною чужі держави! Розпочинаймо наново боротьбу! Борімо ся за права свого народу. Борімо ся за його самостійність, щоби він сам правив собою, сам через своїх людей давав собі лад.

Борімо ся за самостійну, ні від кого не залежну Україну! Бо коли ми будемо самі панами на своїй землї, тодї здобудемо собі й краще житє.

Розпочинаймо освідомлювати темних селян, єднаймо ся в тайні товариства й зброймо ся, щоби виступити проти панів і московського уряду. Не позвольмо йому, щоби він міг зібрати військо, бо коли його побють, легше буде й нам побороти його.

Самостійна, ні від кого незалежна Україна, Україна без хлопа й без пана, як казали наші славні предки козаки, — ось наша цїль!

Хай же живе повстанє! Хай живе революція для здобутя вільної України! Хай живе самостійна Україна без хлопа і без пана!“

Третя відозва видана до робітників:

„**Товариші!** Австро-Угорщина й Німечична проголосили війну Росії. Російське самодержавне правительство само втягло нашу країну у війну. Боячи ся революційного руху робітництва, який останнїми часами знову почав набирати сили, російський уряд думав відвернути увагу народу від внутрішних справ успішною війною проти инших держав. Особливо не давала йому спокою Австрія, де живе й має свободу чотирі мілїони українського народу. Російський уряд жорстоко переслїдує й нищить всякі прояви українського житя в Росії, але бачить, що не може, не має вже сили ніякими способами спинити визвольного руху українського народу. Навіть поліційні заборони вже не помагають йому. Святкованнє ювилею Шевченка було заборонене — тим голоснїйшим був протест Українців на улицях Київа! І російський уряд зрозумів, що хиба якимись надзвичайними, досї не уживаними способами зможе він знову приборкати революційно-національний рух серед нашого народу. Сей спосіб — побити Австрію, забрати від неї ту частину Галичини, де живе решта нашого народу, а по побідї з цїлою силою здавити всї прояви нашого житя. Маючи в своїх руках Галичину, російський уряд був би певний, що вона вже не буде тим місцем, з якого досї вогонь національної свідомости розходив ся по цїлій Українї.

Забрати від Австрії Галичину! Мати весь український нарід у своїй власти! Ось цїль російського уряду, і для сеї цїли знайшов він добрі знаряддя. Збаламучена російськими грішми й аґентами, Сербія раз у раз непокоїла Австрію, а в Галичинї орґанїзував російський уряд за гроші цїлу партію запроданців-москвофілів, які мали підготовити ґрунт для його побіди. Довго тягла ся ся підготовча робота російського уряду на знищеннє нашого

народу. Але коли Серби за чинною помічю свого власного правительства і при участи офіціяльних представників російського уряду вбили в Сараєві австрійського наслідника престолу з його жінкою, австрійській державі увірвав ся терпець. Для своєї власної охорони вона мусїла покласти край роботї російського уряду. Австрійський уряд зажадав від Сербії цїлковитої покори, а коли вона не зробила сього, виповів їй війну. У відповідь на се російське правительство розпочало мобілїзацію цїлого свого війська і фльоти, почало готувати ся до нападу і на Австрію і на її союзника Німеччину. Російське військо перше напало на Німеччину, й вона проголосила тодї війну Росії. За прикладом Німеччини пішла й Австрія.

Товариші! В сїй війнї рішаєть ся наша доля! Побідить Росія — ще довгі десятки лїт будемо під царським батогом. Побє Німеччина й Австрія російський уряд і військо, — легшою буде наша боротьба за національне визволеннє, за краще житє. Українське робітництво бореть ся не лише за національне визволеннє, воно бореть ся також за визволеннє соціяльне, за визволеннє працї від кайданів капіталу. Але воно знає, що лише усуненнє національної неволї, лише свобідний розвиток українського народу дадуть йому змогу всю силу обернути на боротьбу проти сучасного капіталїстичного ладу. Ось чому українське робітництво теж прийняло гасло Самостійної України.

Товариші! В сїй рішучій хвилї беріть ся знову до боротьби проти російського уряду! Революція, яку ви почнете по містах, не позволить російському урядові вийти переможцем в теперішній війнї. А чим більше буде побитий російський уряд під час війни, тим лекше буде нам добити ся визволення. Орґанїзувати й перевести в житє загальне повстаннє українського народу проти російського самодержавства — ось єдиний спосіб до здобутя нашої цїли — самостійної й незалежної, вільної й демократичної України! А в вільній Українї легше буде нам добити ся не лише кращого житя, але легше буде вести боротьбу проти капіталїзму.

Берім ся ж до зброї!

Хай живе загальне повстаннє Українського народу!

Хай живе самостійна, демократична Україна!

Хай живе соціяльна революція!“

В сїй відозві треба підчеркнути отсе місце: „лише усуненє національної неволї, лише свобідний розвиток українського народу дадуть йому змогу всю силу обернути

на боротьбу проти сучасного капіталїстичного ладу.“ Тут повторюєть ся думка, яку дуже добре уґрунтували фактами житя вже австрійські соціяльно-демократичні теоретики національної справи, а саме, що лише полагодженє національної справи, лише усуненє національного гнету одного народу над другим сотворюють відповідні умови для клясової боротьби пролєтаріяту проти власної буржуазії. Доки істнує національний гнет, доти пролєтаріят муситиме стояти під дуже великими ідейними впливами своєї буржуазії. Се й зрозуміло, бо ся буржуазія в національний области є так само переслїдуваною, як і пролєтаріят, і силою річей бере на себе ролю провідника в обороні національних прав свого народу. Звідси й для соціялїстів випливає обовязок в інтересах самого соціялїстичного руху не погорджувати національною справою й роботою над ширенєм національної свідомости серед робітництва й над творенєм національної культури; навпаки, вони повинні зорґанїзувати ся як національна партія свого народу й вести таку національну полїтику, яка як найскорше довела би до визволення їх народу від національного гнету.

Вже в сїй відозві до робітництва підчеркнено, що одною з дуже важних причин, що спонукали Росію до війни, було її бажанє здобути Галичину, щоби знищити там небезпечне для неї вогнище українського національного руху. Сей самий мотив повторюєть ся і в иншій відозві партії „До українського народу“. В сїй відозві між иншим читаємо: „Два місяцї війни виказали зовсїм ясно змагання Росії. Як і треба було сподївати ся, вона звернула всї свої сили не проти Нїмеччини, як того вимагала Франція, а проти Австрії. Забрати за всяку цїну від Австрії землї, заселені Українцями, щоби здушити і там національне житє наше — ось її головна цїль в сїй війнї.

„За короткий час свого панования в окупованих областях проявили Москалї супроти нас ту саму безоглядність, яка характеризує їх полїтику в Росії. Російський ґубернатор Галичини, Бобрінскій, в своїй промові до львівського маґістрату заявив, що Галичина „русскій край“, що там живе „русскій народ“, що все публичне житє мусить бути „русскимъ“. Як би українські землї Австрії лишили ся під російським панованнєм, се означало би знищеннє тих вогнищ свобідного й широкого національного житя, які ми досї ще мали, й які підтримували наші змагання в Росії. Характеристичним є також кокетованнє сього російського урядника з Поляками, які представили наш нарід в Галичинї як зрадників лише для того, щоби відвернути увагу австрійського правительства від своєї дїйсної зради на користь Росії.

„Український народе! Ти знав і знаєш, що нема тобі житя під російськім панованнєм. Ти можеш здобути собі свободу і незалежність лише на руїнах теперішної Росії. Ось чому австрійське й німецьке військо — не вороги твої, але освободителї з московського ярма. Чим більше будуть вони нищити основу російської імперії — її воєнну силу, тим більше виглядів на успіх матиме й наша визвольна боротьба.

„В теперішній Росії всяка леґальна українська робота є неможлива. З тим більшим запалом берім ся до роботи революційної. Хай гасло самостійної й незалежної України стане гаслом мілїонів і мілїонів. Здійсненнє сеї нашої мрії лежить заразом в інтересї ворожих Росії держав — Німеччини й Австрії, бо лише відірванє України від Росії й сотвореннє самостійної Української держави може зробити Росію нешкідливою для Европи.

„Український народе! Ти завсїди боров ся не лише за свої полїтичні й національні права. Ти боров ся також за справедливий соціальний лад. Тому самостійна Україна мислима лише при переведенню в житє нашого давного гасла — земля для селян! Бо лише відобраннє землї від польських і московських панів дасть нам наново силу, бо маса нашого народу складаєть ся головно з селян.“

Ся відозва дуже добре характеризує полїтичну орієнтацію, яку повинен заняти український нарід під час війни. Ведучи свою національну боротьбу, числячи лише на власні сили, він повинен одначе орієнтувати ся в ситуації і здавати собі справу, що коли розходить ся о Німеччину й Австрію в сїй війнї проти Росії, то сї дві держави силою обставин є й мусять бути союзниками українського народу. Чому? Насамперед на основі полїтитичного правила „ворог мого ворога є мій приятель“. Ми стоїмо на тім становищу, що нашим ворогом є насамперед царат. Ось чому нашим полїтичним приятелем стають держави, що виступили проти нього з війною й старають ся його побити. Ми переконані, що кожде воєнне ослабленє царату відкриває нам нові перепективи для нашої національної роботи. Але сього мало. Ми є вороги також Росії — російської імперії в її теперішнім складї й бажаємо її розбитя й відірваня від неї України. І держави, що ведуть війну проти Росії, є наші полїтичні приятелї, бо коли-б вони побили Росію так, що Австрія могла забрати від неї частину української теріторії, то се означало би для українського населеня сеї теріторії визволенє від російського ярма, се означало би для нього здобутє можливости свобідного національного розвитку. Заразом се скріпило би полїтичну силу українського елементу

в Австрії й дало би йому можливість далеко успішнійше вести свою боротьбу проти Поляків.

Лишаєть ся одначе ще питанє, чи справді відірванє України лежить в інтересі Австро-Угорщини й Німеччини й наскільки поважно вони задивляють ся на сю справу. Ми знаємо, що Росія устами головного начальника всїх російських воєнних сил, великого князя Миколи Миколаєвича, офіціяльно заявила в манїфестї до „Народів Австрії“ що несе їм всїм „свободу й здійсненє їх народних змагань“. Знаємо, що проґрамою, отверто-проголошеною, цїлого потрійного союзу, є роздїл Австро-Угорщини. Німеччина й Австро-Угорщина з подібними заявами що до Росії офіціяльно доси не виступали. Зате нїхто не заперечить того факту, що Україна й українська справа стали предметом дуже поважної дискусії на сторінках німецької преси. Не підлягає сумнївови й те, що німецька й австрійська дипльоматія поважно зайняли ся сею справою, й Україна дійсно стала, наслїдком війни, обєктом міждержавної полїтики. І обєктивні факти полїтичного житя не перечать тому, що в інтересї Австро-Угорщини й Німеччини справдї лежить відорванє України від Росії. Сї держави розуміють, що Росія без такої провінції, як Україна вже нїколи не може бути для них небезпечною. Все залежить від того, чи матимуть вони потрібну мілїтарну силу, щоби на голову побити Росію. В кождім разї уважне трактованє української справи, велика свобода рухів для орґанїзацій російських Українців вказують на те, що неґативне відношенє правительств до української справи або недоцїнюванє її вже минули безповоротно.

Про становище до війни української соціяльної демократії Росії ми маємо дещо матеріялу. Одна ґрупа видала доси в українськім перекладї брошуру Парвуса „На оборону демократії проти царизму“. В передмові до сеї брошури її видавців читаємо:

„З окрема цїнна дуже для нас, українських соціяльдемократів, передмова Парвуса до сього українського виданя. Вона, поруч з недавною заявою Н. Ленїна про бажаність визволеня України, розвіє теж чимало полїтичних сумнївів і пересудів, що нишпорили в рядах ще не доволї полїтично і національно свідомих робітників, і покаже й їм, що навіть не Українцї, і то найкращі марксістські голови, признають в дану хвилину велике значінє для демократії цїлої Европи, в тім числї й для демократії Росії, розваленя безглуздої централїстичної царської держави і утвореня поруч з иншими новими національними державами і сильної

самостійної демократичної України з сильним землею селянством.

„Чи ж може тим більш бути який небудь сумнів для нас, свідомого українського робітництва, — яким шляхом в пору сеї світової бурі нам іти?

„Для видавців сеї брошури такого сумніву не було від першого дня війни, бо вже просте пролетарське революційне почутє й навіть простий мужицький розум говорять: — Ми мусимо скористуватись чудовою нагодою, щоб скінчити з своїм головним ворогом, московським деспотизмом, і все, що бє тепер сей деспотизм — то наш історичний союзник! Ми мусимо в сей мент поставити знов і мусимо конче здійснити свої старі революційні гасла й бажаня: — повних прав народови, волї та землї!“

Друга ґрупа української соціяль-демократії видала недавно в Швайцарії перше число свого орґану „Боротьба“. Загальне становище сеї ґрупи може до певної міри характеризувати її заява, що „українська соціялдемократія, ворожа до мілїтарного морду, який тепер дієть над нашим народом, повинна тепер зєднати свою увагу і всї свої сили на те, щоби по всій Україні розкинути зерна революції проти нашого віковічного ворога, проти царату.“ На жаль поза сією заявою не знайдемо в цїлім числї ґазетки нїчого позитивного, жадної полїтичної проґрами для українського робітництва під теперішну хвилю. Навпаки — всї статї повні гидких, неправдивих і демаґоґічних нападів на найвисшу національну репрезентацію українського народу в Австрії й на ті ґрупи українців з Росії, що виступили в Европі з отвертим домаганнєм відорваня України від Росії й розваленя сеї „тюрми народів“. Щоб не бути голословним, наведемо кілька прикладів.

Говорячи про те, що українській нарід в Австрії активно виступив проти Росії (утворенє українських добровільних леґіонів), автор пише:

„Одним словом, мілїтаристично-„самостійницька“ передвоєнна українська кампанія в Австрії була на дїлї тільки кроком вперед по лїнії австрійського льояльїзму і тим самим по лїнії ослаблення демократичних позицій галицьких Українців. В час війни се ослабленє демократичних позицій і повна залежність української міщанської полїтики від правительства виявили ся в повній і огидній наготї“. Коли взяти на увагу, що на чолї „мілїтаристично-самостійницької передвоєнної української кампанії“ стояли між иншим визначні члени і провідники української соціяль-демократії в Австрії, коли взяти на увагу, що й доси на чолї орґанїзації українських „Січових Стрільців“ стоять між иншими також українські соціяль-демократи, то виникає питаннє.

чому автор свій закид про „австрійській льояльїзм“ і „ослабленє демократичних українських позицій“ кидає на адресу українського міщанства, а не згадує анї словом про анальоґічне поступованє української соціяль-демократії в Австрії? Ми лїпше думаємо про українську соціяль-демократію в Австрії, ніж „українські соціяль-демократи“ з „Боротьби“. Не з льояльїзму австрійського пішла вона зі зброєю в руках проти Росії, а для боротьби за кращу будучність свого народу, бо вона не пересякла тою наскрізь рабською психольоґією, якою пересякли пани з „Боротьби“, для яких всяка думка, всяке змаганє Українців до полїтичного визволеня українського народу від російського панованя є, так само як для Меншікова і „Нового Времени“, не проявом полїтичної свідомости, а „австрійською“ або „німецькою“ інтриґою. А що панове з „Боротьби“ дійсно мають психольоґію Меншікова, про се аж занадто свідчать їх виступи проти орґанїзацій російських Українців, що виступили тепер з гаслом самостійної України.

Ітак про „Союз визволення України“, орґанїзацію Українців з російської України, говорить ся, що він є „філією галицької Головної Української Ради і слугою австрійського правительства“. На доказ сього твердженя ми не знаходимо в цілій довгій статї проти „Союза“ жадного факту. А навіть, як би „Союз“ був філією галицької Головної Української Ради, се не така вже нечесть для Українців з Росії — чому автор замовчує, що в її склад входять офіціяльні представники української соціяль-демократії в Австрії, а її віцепрезидентом є довголїтний провідник сеї партії, Микола Ганкевич.

Ще гидшим є напад на ту ґрупу української соціяльдемократії, про яку ми висше згадували. Їй закидаєть ся — теж без фактичної підстави, на основі лиш комбінацій — що вона „аґентурна“ орґанїзація австрійського правительства. А саме в статї „Приклад нечуваного нахабства“ написано: „З нашої статї про „Союз визволеня України“ читач знає, що ся орґанїзація в суті є аґентурою австр. правительства. Маючи від його величезні гроші, Союз не обмежив ся своєю віденською діяльністю, яку провадить під прапором монархічної України і в дусї ганебного та слїпого австрофільства, він засновує також (в Царгороді!) „Українську Соціяльдемократію“, як свою філію, яко нову аґентуру австрійського правительства. Отже „соціялдемократична“ партія, яко аґентурна орґанїзація правительства! Чи може бути щось більше ганебне?“ А троха низше читаємо: „Не розуміємо ми, як міг Парвус (Парвус!) входити в зносини з австрійськими аґентами, дати їм свою брошуру зі спеціальною передмовою до українського виданя, в котрій

він люто нападає на Плеханова і взагалї на російських соціял-демократів за їх „націоналїзм і шовінїзм“? Невже Парвус дав ся „Союзови Визволеня України“ підкупити себе? Зрештою се вже річ російських товаришів навчити Парвуса розуму й порядности“.

Як бачимо, авторам статей в „Боротьбі“ скрізь снять ся, як і Меншікову, австрійські гроші й австрійські аґенти. Особливо яскраво проявило ся се в статї „Ганебна справа“ про діяльність українських соціялїстів-революціонерів. Тут автор пише річи, в які правдоподібно він сам не вірить і в які мабуть не повірить нїхто, хто має хоч трохи здорового розуму в голові. Наприклад, про низше підписаного написано дослівно: „І від імени „партії українських соціялїстів-революціонерів“, від імени всїх революційних орґанїзацій на Українї і від імени всього українського народа Микола Залїзняк обіцяв австрійському урядови повстанє і революцію в Росії і австрійській воєнній команді військову, між иншим і шпіонську, поміч з боку українських і російських революціонерів — розумієть ся за грошевою допомогою австрійського уряду“.

Глупота і смішність цїлої наведеної тиради говорять самі за себе. Що ж зробило одначе австрійське правительство?

Нї більше, нї менше — купило революцію в Росії за два мілїони. Так твердить пан з „Боротьби“: „Тай коли трапив ся такий Микола Залїзняк, — читаємо ми там, — що приніс на продаж готову революцію, так чому не купити . . . І австрійській уряд платить і платить . . . Та говорять про два мілїончики“. І далї йде з одної сторони донос для австрійського правительства, що люде, яким воно нїби то дало шалені гроші на „зроблене“ революції, сеї революції не роблять, а з другої донос для української суспільности і соціялїстичних партій, що сї люде, се лиш „жандармські аґенти“ австрійського правительства.

Як бачимо, пан Лев Юркевич, ініціятор і видавець ґазети, виступає в почесній ролї денунціянта на всї українські ґрупи й орґанїзації, що виставили проґраму самостійної України. Він денунціює на них українському громадянству в Росії, запевняючи його, що все се лиш „аґенти“ чужого правительства; він денунціює на них австрійському урядови, стараючи ся запевнити його, що вони дуже мало або й нїчого не роблять, хоч побрали від нього „величезні“ гроші. І коли-б ми мали таку сумну відвагу, як пан Юркевич, без доказів, на основі лиш чуток і сплеток обвинувачувати когось в шпіонстві, провокації, прийманю замовлень на революцію, то сказали-б, що се власне пан

Юркевич побрав „величезні суми“ від російського правительства і взяв за се на себе обовязок... не „революцію робити“, а всякими правдами й неправдами компромітувати весь український рух і всї українські ґрупи й орґанїзації, що працюють там, куди не може сягнути рука російського жандарма і прокурора, де потрібна делїкатнїйша зброя безсоромної брехнї, клевети й безпідставних обвинувачень. Ми сеї зброї уживати не можемо, і можемо сказати лише одно, що ясно для кождого неупередженого: всї виступи ґазети „Боротьба“ — се праця для російського правительства і для ворогів українського руху, се злочинне баламучене української публичної опінїї.

Ми уважаємо за негідне нашої чести й за непотрібне полємізувати з паном Юркевичом — він сам себе побиває. Вкажемо йому лиш на те, що його полїтичні приятелї, як Плєханов, Троцкій і инші виступили з закидами сервілїзму нїмецької соціяльдемократії проти нїмецького правительства й одержали на се достойну відправу від деяких визначних італїйських і румунських соціялдемократів, які розуміють, що величезна ріжниця, чи стояти по сторонї царату, чи стояти по сторонї будь що будь демократичної держави.

З несоціялїстичних українських ґруп на становищу самостійної України став „Союз Визволеня України“. В його офіціяльній плятформі між иншим, читаємо:

„Національно-полїтичною плятформою Союза є державна самостійність України.

„Формою правлїня самостійної української держави має бути конституційна монархія, з демократичним внутрішним устроєм полїтичним, однопалатною системою законодавства, горожанськими, язиковими й релїґійними свободами для всїх національностей і віроісповідань, з самостійною українською церквою.

„На випадок прилученя до Австрії більшої чи меншої українсько-російської теріторії буде союз обстоювати за створенєм з усїх земель, заселених українським народом в Австрії, осібного автономного краю.

„Одночасно зі збудованєм самостійної української держави має бути переведена радикальна аґрарна реформа на користь селянства. Є се основний економічний постулят „Союза Визволеня України“.

Загальне становище „Союза“ й його відношенє до сучасної війни знайшли свій найкращий вислів у виданій ним в ріжних мовах ще на початку його істнованя (в кінцї серпня минулого року) відозві — „До громадської думки Европи“, яку й подаємо далї в українськім перекладї.

„Безпримірна визиваюча політика Росії спровадила на цілий світ катастрофу, рівної якій історія майже не знає. Ми Українці, сини великого народу, поділеного між Австро-Угорщиною і Росією, і нечувано гнобленого царизмом, ми свідомі, про що розходить ся в сій війні. Зовсім не про якусь геґемонію „германства“ чи „славянства“. Війну веде культура з варварством. Війну ведеть ся тому, щоб остаточно зламати силу ідеї всемосковства, що принесла необчислимі шкоди цілій Европі та загрозила її добробут і культуру.

„Використовуючи з злою волею політичну сліпоту славянських народів, зробила Росія ідею, знану під фалшивим назвищем „панславізму“, знарядєм своїх аґресивних плянів. Ся ідея розторощила вже Україну як самостійну державу, розбила Польщу, ослабила Туреччину, а в останних роках кинула свої сіти навіть на Австро-Угорщину. Брамою, через яку мав увійти тріюмфуючий панмосковітизм до Австро-Угорщини, щоб її розторощити, мала бути Галичина. Наш нарід, розділений між дві держави, мав служити Росії до того, щоб уможливити царизмови опанованиє Дарданелїв та Константинополя, куди дорога провадить по рецепті російських дипльоматів через Відень.

„В тій цїли Росія вже від лїт провадила свою кертичну роботу між нашим народом в Галичинї. Рахунок був ясний: коли наш нарід, що в Росії є брутально поневолений, в Галичинї буде прихильний Росії, тодї буде незвичайно улекшена задача, заткнути царський прапор на Карпатах. Зате, коли б 30 мілїонів Українців в цараті під впливом своїх галицьких братів прийшли до властивої оцїнки своїх національних і політичних інтересів, тодї збанкротували би всї експанзивні пляни Росії.

„Без віддїлення українських провінцій Росії був-би й найбільший погром тої держави в теперішній війнї лише слабим ударом, з якого царизм в кількох лїтах вилїчив ся б, щоби дальше провадити свою давну ролю бурителя европейського мира. Лише свобідна Україна, звязана з тридержавним союзом, могла би через свою далеку територію від Карпат аж до Дону і Чорного моря творити забороло для Европи проти Росії, яке раз на все зробило б нешкідливою експанзію царизму та увільнило б славянський світ від згубного впливу панмосковітизму.

„В повній свідомости своєї історичної місії, боронити свою стару культуру перед азійським варварством Москалїв, завжди була Україна ворогом Росії, причім вона в своїх визвольних змаганнях шукала помочи Заходу, а особливо Німеччини. Гетьмани Богдан Хмельницький, Виговський, Дорошенко, Мазепа та Орлик звертали ся до Німців та

Шведів. Навіть за Катерини II. шукала українська шляхта на пруськім дворі помочи проти „московської тиранії“. Шевченківські демонстрації в Київі сього року, підчас яких лунали оклики: „Нехай живе Австрія! Геть з Росією!“ — свідчать, що українська політична думка знову йде дорогою старих історичних традицій.

„Ми — Українці з Росії, що злучили ся в „Союз визволення України“ — уживемо всїх наших сил для остаточного обрахунку з Росією. В сих важних часах, в котрих наша нація по обох боках кордону готуєть ся до остаточної боротьби з нашим смертельним ворогом — звертаємо ся з сим покликом до цїлого цівілїзованного світа! Нехай світ поможе нашій слушній справи! Ми звертаємо ся з тим глибоким переконаннєм, що українська справа є рівночасно справою европейської демократії. Европа доти не прийде до сили, доки не буде вільна від грози інвазії царизму, доки не буде певна своїх культурних надбань, доки на широких степах України не повстане заборолo проти Росії!

„Великі жертви, які наш нарід приніс в своїй боротьбі з Росією в протягу соток літ, дають нам моральне право жадати уваги та зрозуміння цивілїзованого світу для нашої справи, для незалежности України!

„Щоби в часах — коли на побоєвищах, що на них проливають свою кров тисячі Українців, рішаєть ся судьба народів Европи, не зістало ся чужим для Европи повне зрозумінє нашої справи, звертаємо ся з отсим покликом до громадської думки всїх народів, яких політичні інтереси в тій великій хвилї спільні з інтересами свободи і цивілїзації“.

„Союз Визволеня України“ розвинув чималу видавничу діяльність для пропаґанди ідеї самостійної України як серед західно-европейської публики, так і серед української суспільности. Між иншим видав він також кілька відозви, з яких наведемо тут деякі. як документи.

Перша відозва була видана в половинї серпня у Львові й звернена до українського народу в Росії Ось її текст:

„Люті часи настали для нас! Щойно десять років минуло від японської війни, а вже маємо нову! — За мало стало цареви грошей і крови власних підданих. Цїлий світ захотїв він загарбати під своє ярмо! А передусїм австрійську Галичину, де живе більш як 4 мілїони таких самих Українців, що й ми. Кровю хотїв він залляти сей край.— Вкрити його тюрмами і шибеницями. Щоб і наших братів з закордону закувати в московські кайдани.

Тому на Росію лише паде вина за сю війну.

Коли тисячі наших людей ляжуть трупом — знайте, що се є вина Росії!

Коли голод і холєра завитають до нас — се є вина Росії!

Коли старцями і калїками вкриєть ся Україна — се є також вина Росії!

На наше щастє військо австрійсько-нїмецьке є дужчим від царського. Вже тїкають перед ним царські ґенерали! Вже Австрійцї вступають на Україну. Наш слушний час настає!

Довго знущали ся над нами царські посїпаки! Довго грали ся нашою кровю і свободою! Пора порахувати ся з ними за нашу кривду і кров!

Не лякаймо ся австрійського війська! Бо є в вїм сотки тисяч галицьких Українцїв — наших братів. Бо з ним ідуть українські „Сїчові Стрільцї". Се військо поможе нам вигнати з нашої землї всїх царських чиновників і урядників, що сараною вкрили наш край! Поможе розвалити ту проклятy тюрму народів, що зветь ся імперією царя. Поможе нам стати панами на власній землї. Принесе нам свободу і землю!

Воно принесе нам землю, бо всї землї казьонні, удїльні та великих панів-підніжків царя — перейдуть на вічну власть селянам — в усїх краях занятих Австрією.

Воно принесе нам свободу, бо замісць російських шибениць і тюрм — дістане робочий люд і цїлий нарід свободу особи, майна, союзів, зборів, слова і загальне виборче право, рівне як для мужика так і для пана.

Воно принесе нам свободу, бо кожда віра є вільною в Австрії! Нїкого не силувати муть кидати свою віру, а приставати до иньшої. Православні лишать ся православними, католики — католиками, жиди — жидами. Кождий молитиметь ся і віруватиме так, як схоче, як вірували його дїди.

Воно принесе нам свободу, бо кождий нарід вільний в Австрії! Кождому вільно там говорити, читати і вчити ся на своїй рідній мові. Нї в школї, анї в судї, анї нїде нїхто не силуватиме нас Українцїв говорити по нїмецьки або по польськи. Бо Австрія шанує права кождого з своїх народів!

Бо вільним і незалежним краєм стане Україна в злуцї з Австрією!

Тому памятайте люде! Не лякати ся, а витати нам треба Австрію! Скиньмо вже раз з себе кляте московське ярмо! Як сього не зробимо тепер, то вже нїколи. Не скорше, як згине Росія, зійде сонце свободи на нашій землї! Не скорше як буде побита Росія, встане вільна Україна.

Находить час помсти. Помстимо ся за все!

За сльози жінок і дітей наших!

За кров замучених в каторзї і на шибеницях братів наших!

За збезчещений край наш, за його кайдани!

Або добути або дома не бути!“

Друга відозва видана до салдатів-Українців російського війська в листопаді минулого року:

„Солдате — озирнись!

Чи ти думав над тим, на віщо і за що ти йдеш погибати?

Чи ти воюєш за землю, за те, щоб забрати її политу твоїм потом в твоїм селі від панів, і щоб сталася врешті правда народові?

Чи може тобі сказали начальники: — іди воюй, а вдома в селі і в цілім краю буде за те свобода?

Може чиновники царські відріклись своїх захоплених насильно прав і дали їх самому народові? Може й пани дворяне одріклись теж своїх прав в Думі, в земстві і скрізь на користь народу?

Чи може правительство царя рішило визволити нарід з податкової каторги, щоб спочили хлїбороби-селяне і робочий нарід, а щоб платили більше ті, що багато мають, від свого доходу?

Коли ти українець, так слухай: — Коли тебе погнали вмирати за Росію, чи сказали тобі, що дадуть за це волю й власні права Україні і українському народові і шо спинить ся раз на завше знущання московське над нами?

Озирнись! Ні, солдате, — не гаразд у дома на Україні, не гаразд у Росії. Там на селах лишились навіжені стражники, урядники ходять по хатах та знущаються над жінками, здирають останнє. Там пани в економіях панують спокійно і далі, а справники з приставами та земськими начальниками стережуть їхньої земельки, щоб борони Боже батьки наші не пригадали їм, що та земля по правді не панська—а мужицька. Дворянство з чиновництвом напосілось гірш як ранійш. Усі українські газети припинені поліцією і тисячі українців зачинено в тюрми. Над українською мовою знущаються, а наші товариства, також і кооперативні, переслідуються поліцією. Цілий московсько-царський порядок давить до краю живу душу і совість.

Будь „патріотом!“ — кричать на гвалт наймити казенної Росії. Це значить — іди і воюй за їхню Росію, за їхні тюрми, за їхніх жандармів, за їхні пансько-царські порядки, за їхні розкоші, за їхні знущання над народом! Іди воюй, бо ще майбудь мало виссали крові, бо ще майбудь мало вбили нас, коли втихомиряли революцію.

Але кажуть вони: ворог — турок та німець страшні, погублять! А чи ти знаєш, солдате, що в Туреччині

більша воля, як в Росії, що турецький нарід пережив революцію і встановив у себе виборний порядок? А німці? В Німеччині давно світ і свобода, і німецький робочий нарід і селянство давно мають права. Чи ж можуть вільні народи іти встановляти гірший порядок, як порядок російського правительства?

Ні! Німеччина, Австро-Угорщина і Туреччина ідуть розбивати і нищити не тебе, безвинний солдате, а твою неволю! Вони ідуть дати волю і самостійність Україні і иншим народам, а також волю і народові російському. Вони хотять покласти край тій марі безправля, злодійства й темноти, що спиняла своїм нахабним кулаком розвиток цілої Европи. Ся зла мара — то царська Росія, російська імперія, московський порядок.

Ще діди наші, козаки запорожські, і найбільші гетьмани України — вкупі з гетьманом Петром Дорошенком — воліли турецьку приязнь, як невірну московську, і багато разів український нарід здіймався, щоб як брат з братом бити вкупі з турками царську варварську силу. І тепер, як і колись — турки не вороги нам, вони наші приятелі!

Озирнись же, солдате! Бо тільки раз на де-кілька сот років приходить така хвилина — велика хвилина, коли рішаєть ся доля усіх народів. Свобода Европи зійшлась в бою з неволею Росії. І важиться те, або здобути нам, поневоленим царем і чужими магатами рабам, свою волю і волю нашій Україні, або знов впасти в ще гіршу могилу на довгі віки. Побьють Росію — то побьють не нас, а правительство, побьють наших найлютійших ворогів, що знущались без краю над нами. А переможе Росія — тоді перемогло і зміцнилося царське правительство з Пуришкевичами, і край усім нашим мріям за волю.

Солдате — вибирай!

Що тобі дорожче? — царсько-панський невірний, брехливий, каторжний порядок, — чи земля, воля, права і незалежність України, спромога бути врешті самому паном на нашій землї?

Коли ти не продався начальству, коли в тебе є свій власний розум, коли ти не забув, що мужик і робітник не можуть бути братами панові і начальству, коли ти не забув, що ти українець і що московські царі двісті літ разпинали Україну, коли ти не згубив української народної чести — то йди проти царської Росії, не стріляй наперед, а назад — стріляй в російське начальство.

Відмовляйся слухатись царському начальству і піддавайся туркам, союзникам німців і австрійців — бо українському народові твоя безвинна кров і смерть непотрібні. Вітай турків як своїх визволителів і пособляй їм усіма

силами нищити вороже нам начальство і увесь царський порядок, щоб турецькі війська швидше дійшли до нашого рідного краю на Україну і вкупі з Німеччиною та Австро-Угорщиною пособили нам повернути українському селянству панські землі і встановити свою власну вільну народню українську державу, де не дворяне, а сам нарід порядкуватиме усім.

Вже починає нарід на Україні гомоніти, вже бачить правду і робочий нарід у Росії, і революція проти гнобителів неминуча і хутко надіходить.

Озирнись же, солдате, і ставай теж проти гнобителів! Нехай на місце царської Росії стануть вільний український, вільний грузинський, вільний сам російський та вільні й незалежні инші народи!“

Наведений нами матеріял досить виразно й повно характеризує основні змаганя „Союза“.

Так оглянули ми весь доступний нам матеріял на тему „Українці, Росія й війна“, що появив ся за границею Росії. Мусимо зазначити, що на російській Україні війна не прибила українського руху й не спинила його. Там ціле українське громадянство можна поділити на кілька катеґорій.

Перша катеґорія, се так сказати „офіціяльні“ представники українства в Росії, що мали в своїх руках „Раду“, вели провід в „Товаристві Українських поступовців“ у Київі (так званий популярно „туп“) й рівночасно засїдали в конституційно-демократичних комітетах, стараючи ся вести політику союзу з російськими лїбералами й прихилити їх до мінїмальних українських бажань. Ся катеґорія, здатна лише на леґальну діяльність, тепер розуміє ся дуже наполошена й сидить тихо. Енерґічні заходи проти проявів українського руху російського правительства, закрите українських ґазет і товариств, висилка деяких Українців на засланє страхом наповнили серця сих „леґалїстів“. В сїм страху готові вони часом дійти аж до запереченя самих себе зі своїм українством, а в кождім разї старають ся запевнити про свою цїлковиту льояльність супроти російської держави. Зразком їх психольоґії є отся цитата з „Украинской Жизни“, що видала спеціяльне число „Война и украинцы“, яку наводимо за „Вѣстникомъ Европы“ (1914, N. 9): „В ідеалах Українців, — читаємо ми тут, — починаючи від Кирило Мефодіївського братства аж до наших днів, національний розвиток частини українського народу, що війшла в склад Росії, завсїди мислив ся в її межах і в тїснім союзї з народами, що в нїй живуть. Бажане роз-

вязанє українського питаня в Росії Українці не вязали з авантурничими концепціями, ставлячи се розвязанє в тісну залежність від загального розвитку суспільного житя в Росії. Добробут і розвиток сього житя мислили ся як передпосилка, як елементарне conditio sine qua non бажаного розвязаня національного питаня в Росії взагалї й українського з окрема". Бачимо, що „Украинская Жизнь" пустила тут такий туман, який оплутає хиба її читачів, котрий дурнїйший попадаєть ся, а на російську власть, яка прекрасно знає, що всї ідеали Українців і практичні постуляти української суспільности, починаючи від Кирило Мефедіївського братства аж до наших днів були безусловно скермовані до підкопаня „істнуючого в Росії ладу" й небезпечні для „основ современнаго государственнаго строя", а тому й злочинні з полїтичного погляду. Відчувала недостаточність своєї арґументації, мабуть, і сама „Украинская Жизнь", бо пустила ся на звичайну підлість і написала таке:

„Розумієть ся, противники Росії будуть робити стараня, щоби притягнути українське населенє на свою сторону і всякими полїтичними й національними обіцянками посїяти серед нього смуту. Українці не піддадуть ся провокаційним впливам і виконають свій обовязок горожан Росії в сї тяжкі часи до кінця, і не лише на полю бою, в рядах війська, що бєть ся проти нарушителїв світового мира й права, але й як горожане-обивателї, обовязані в міру своїх сил і можливостей сприяти успішному виконаню російським військом виключно-відповідальної задачі, що припала на його долю". Що значить конкретно отсе славетне запевненє „сприяти успішному виконаню російським військом" його задачі? Російське військо мало за задачу розбити Австро-Угорщину й забрати від неї Галичину, а як показали вже факти, в окупованій Галичинї нищити насамперед всї прояви українського житя — нищити українські книжки, бібліотеки, читальнї „Просвіти", українські народні школи, українські ґімназії, „Народні Доми" і т. д. Отже, помагати російському військови у виконаню його задачі для льояльних „горожан-обивателїв" з „Украинской Жизни", се значило би навперегони з Савенком, „Кіевляниномъ", „Новымъ Временемъ" і російською бюрократією на Українї добровільно нищити всякі прояви українського житя, нищити несконфісковані ще поліцією у „обивателїв" звичайних українські книжки, робити погроми на незакриті ще російською адміністрацією українські книгарнї і т. д. Крім того се значило би активно поборювати й віддавати в руки російської власти всїх тих Українців, що далї вели би революційну українську роботу або що „піддали ся провокаційним впливам" і почали говорити про потребу розваленя російської імперії й

про бажаність її побитя в теперішній війні Австро-Угощиною й Німеччиною. Панове з „Українской Жизни“ в своїм панічнім перестраху й безмежній підлоті й не помітили, як дійшли аж до запереченя самого свого українства, до отвертої зради свого власного народу.

Українські поступовці мали всеж сміливість зробити нараду й рішили звернути ся до Мілюкова з просьбою, щоби він виступив у Державній Думі, на засіданях, що мали бути скликані в кінці січня старого стилю, з інтерпеляцією в справі переслідувань українства в Росії й Галичині. Мілюков дійсно згодив ся на сю „петицію“ Українців, але як політик мудрий і обережний, спочатку поставив запитанє до міністра внутрішних справ, Маклакова, на одній з конференцій, що відбували ся між представниками партій і правительством. Маклаков у відповідь на запит Мілюкова відповів, що відносно Галичини нічого не може сказати, бо се окупований край і там поки що має голос лише воєнна власть. Зате в Росії, заявив він, сї „переслідуваня“ будуть і мусять бути з огляду на небезпечний для держави характер цілого українського руху. „Панове Українці, мав сказати до Мілюкова міністер, даремно говорять про свою ніби то льояльність. Сим вони нас не обманять.“ Як би там не було, але Мілюков уже не зважив ся виступити з своєю інтерпеляцією що до переслідувань українства в Думі. Навпаки, грізна міністеріяльна постава видко так вплинула на провідника російських лїбералів, що коли пізнїйше в Думі виступив міністер заграничних справ, Сазонов зі своєю промовою, в якій говорило ся про українській рух офіціяльно, що він штучно підтримуєть ся за німецькі гроші, Мілюков теж не знайшов слова протесту проти сеї нахабної брехнї. Зрештою заява міністра, що Росія мусить здобути Дарданелї, була для імперіялїстично-настроєних „кадетів“ солодким медом, за який вон простили офіціяльній Росії всї її гріхи, й Мілюков заявив з смішним апльомбом, що Дума „з задоволенєм вислухала“ промову міністра.

Поки що ми не чували про які небудь инші проби полїтичних виступів зі сторони українських поступовців. Їх діяльність обмежуєть ся на писаню інформаційних статей і заміток про Галичину й український нарід. Правда, тепер російське правительство знову дало дозвіл на видаванє в українській мові книжок і ґазет, але офіціяльною російською правописю. Поки що українські поступовці мали одначе стільки чести, що з сього дозволу не скористали, хоч правдоподібнїйше зробили вони так просто з бажаня можливо непомітними пережити сю війну. Зрештою, се й добре, що російський уряд закрив леґальну українську пресу, бо тон останних чисел „Ради“, а по її замкненю „Згоди“ був такий.

що лише компромітував би українську націю. Принаймні українська молодіж у Росії тримаєть ся сього переконаня.

Друга катеґорія українського руху — се представники нелеґального українського руху, революційного й соціялістичного. Люде сеї катеґорії ведуть свою роботу далї. Вони стоять на становищу дальшої боротьби проти царату; далї ведуть аґітацію й пропаґанду серед українського селянства й робітництва. З сього погляду характеристичною є українська відозва харківського гурта соціялїстів-революціонерів до „Братів-хлїборобів“. Не маючи змоги подати тексту сеї відозви, подамо її коротенький зміст. У відозві сїй на початку змальовано лихий стан селянства в Росії й вияснено, що в сїй війнї російське правительство лише стараєть ся одурити простий нарід, говорячи йому про боротьбу проти Нїмцїв, про визволенє „братів-словян“ і т. д. На думку відозви в сїй війнї властиво царі бють ся між собою, а через них гинуть марно тисячи людей. Тому відозва закликає селян не піддавати ся на облесливі слова царату про визволенє чужих народів, а дбати про своє власне визволенє. Відозва вказує й практичні шляхи для здїйсненя сеї цїли — масово відмовляти вступу до війська, а коли се не вдасть ся, то по повороті з війни не віддавати назад зброї, а обернути її в Росії проти ворогів селянства, до боротьби за свої права.

Нелеґальну й революційно-національну роботу веде також безпартійна орґанїзація української молодїжи з своїм власним видаваництвом „Вільне Слово“. Доси вона видала вже кілька брошур, а дальші є в приготованю. Ми маємо спромогу подати зміст перших двох брошур.

Перша брошура називаєть ся „Галицька Україна“. Брошуру сю видано з нагоди занятя Львова московським військом і окупації ним значної части української Галичини; вона має на цїли поінформувати російських Українцїв про становище й національну роботу галицьких Українцїв перед війною й по вибуху війни. Наперед подано коротенькі статистичні відомости про Галичину, а далї докладнїйше обговорено утворенє орґанїзації „Січових Стрільцїв“, дїяльність „Головної Ради“ і взагалї полїтичні змаганя галицьких Українцїв під теперішну хвилю. Підчеркнено, що „Головна Рада“ проголосила війну проти Росії в імя самостійної України, а „Січові Стрільцї“ активно борять ся за переведенє сеї ідеї в житє і мають по своїй сторонї симпатії всього українського народу в Галичинї. Правда, ся Україна мала би бути при Австрії, одначе вона мала би всї умови для свого розвитку. Далї оповідаєть ся про масові арештованя, наслїдком польської полїтики, свідомих Українцїв в Галичинї і про пізнїйшу зміну полїтики австрійського

правительства на користь українського народу. Нарешті подано факти, як російська інвазія в Галичину нищить там наш нарід і всї прояви його національного житя й культури.

Друга брошура під заголовком „Наша плятформа“ має ще більший інтерес. Се проба політичної орієнтації для українського народу під теперішну хвилю. Насамперед дає ся коротенька характеристика теперішного положеня українського народу — в Галичині, залитій „дикими ордами російського царя“, і в Росії, де здавлено найменші прояви українського житя. Росія й Австрія бють ся, й кожда з сих держав виставляє проґраму „визволеня“ українського народу. Кождий Українець повинен розглянути ся в ситуації і здати собі з неї справу Тут можливі насамперед дві орієнтації — москвофільська й австрофільська. В брошурі дуже остро виступає ся проти москвофільської орієнтації. З Росією нема що йти; вона прінціпіяльний ворог українського народу й прінціпіяльно не признає його права на окреме національне істнованє. Треба відкинути всяку думку про яку небудь злуку з Росією. Але й австрійська орієнтація — Головної Ради, — на думку брошури, не популярна серед російських Українців. Насамперед Австрія занадто слаба, щоби могла успішно перевести в житє свої пляни про відобранє від Росії українських теріторій, а по друге її основною політичною хибою є те, що вона живе лиш національною боротьбою й не хоче полагодити національних відносин. На думку авторів повинна запанувати третя орієнтація — чисто українська, самостійницька: Українці повинні числити лиш на свої сили, самі за себе дбати, а не рахувати, що хтось другий щось для них зробить.

Ми признаємо цілковиту рацію виводам брошури, що найвідповіднїйша орієнтація — се чисто українська, самостійницька. Власне такий погляд завсїди підтримувала й наша партія. Сила українського народу, його вигляди на успіх залежать кінець кінцем лише від нього самого, від його активности. Одначе таке поставленє справи ще не звільняє нас від обовязку пильно розглянути також інтернаціональні відносини, щоби вияснити, чи і де може скористати з них український нарід, чи може він де мати союзників, чи нї. Мати союзників або хоч би лише симпатиків між народами й державами, ворожими Росії, се річ величезної ваги й для сильнїйших народів, як український. Далї, треба вияснити й здати собі справу з того, що для українського народу, при всяких обставинах, треба бажати побитя Росії в сїй війнї; не треба бояти ся того, що через се частина українського народу й української теріторії дістала ся би до Австрії. Насамперед, ся держава зовсїм ще не така слаба, як її представляють у російській публїцистиці, чого най-

кращим доказом є хоч би й теперішна війна; а крім того прилучене до неї частини української теріторії, скріплюючи нашу політичну силу в Австрії, відразу давало би нам вигляди на національно-теріторіяльну широку автономію й самостійне політичне житє, що дуже прискорило би національний розвиток і серед решти українського народу. Здавати собі справу з того, що такий перебіг війни був би для нас дуже корисний і навіть працювати в сім напрямі, се ще зовсім не значить вирікати ся ідеї самостійної України або вести „австрофільську“ політику. Се значить лише політично використовувати той факт, що Австрія дійсно звернула увагу на значінє українського народу, використовувати для політичного союзу той факт, що засадничо й Українці й Австро-Угорщина є ворогами Росії і в їх обопільнім інтересі є йти разом проти неї. Називати таку політику „австрофільською“ нема причин просто тому, що вона диктуєть ся для українських політичних чинників національним вирахованєм і реальними фактами житя; заразом треба памятати, що ся політика не примушує Українців відступати ні від одного з їх основних політичних постулятів, а се є найголовнійше.

Ми розпоряджаємо фактами, які вказують, що взагалї свідома українська інтеліґенція не тільки не пішла на вудку „визвольних“ кличів російського правительства й російського громадянства, але й стараєть ся проти них на кождім кроці протестувати. Наприклад, коли в Київі городська дума оголосила „день Галичан“, збори жертв для населеня Галичини, українська молодїж видала дві відозви — до цїлого українського громадянства й до поступового громадянства російського з закликом бойкотувати се „патріотичне“ підприємство, не збирати жертв і не давати нїчого, щоби не попирати за зібрані гроші панів Бобрінских і Дудикевичів і не причиняти ся активно до попираня москвофільства в Галичинї.

Видала молодїж у Київі також відозву з приводу роковин Шевченка, яка стягнула на себе величезну й грізну статю Меншікова з закликом до державної власти — без пощади карати й нищити зрадників.

Та найбільше характеристичним для настрою активної частини українського громадянства в Росії є зїзд представників від орґанїзацій української молодїжи по висших школах Росії, що відбув ся в першій половинї лютого нового стиля. На сїм зїздї обговорено богато прінціпіяльних і практичних справ. Зібрані одноголосно виступили проти й осудили славянофільські й патріотичні кличі, які ширить тепер московська поступова молодїж у Росії. Так само одноголосно ухвалено й резолюцію про дальшу боротьбу

бу з російським царатом; в сїй боротьбі, на думку зібраних. Українцї повинні злучити ся з поступовими елєментами всїх народів Росії, крім московського; рішучо відкинено бльок або порозумінє з лїберальними й соціялїстичними московськими партіями, виходячи з того заложеня, що ворогом України є не лише московський деспотизм, але також і московська суспільність, навіть поступова й соціялїстична, з якою українські партії й орґанїзації мають розпочати завзяту боротьбу на українській теріторії. Ся резолюція свідчить про зріст національного настрою й про реальне розумінє національної справи; видко, приклад Галичини, де демократизація публичного житя зовсїм не облегшила сама по собі національного становища Українцїв, не минув безслїдно для Українцїв російських.

Не менше характеристична є також справа, яку поставили на обговоренє конференції деякі представники з Київщини, Катеринославщини й Херсонщини — про те, що вже час розпочати терористичну дїяльність проти представників московського правительства з ясним зазначенєм національного, українського характеру сього терору — покараня відповідних представників московської власти власне за їх дїяльність в українській справі. Одначе більшість висловила ся проти сеї ідеї, мотивуючи се своє становище тим, що національний терор міг би відіпхнути від українського руху богато свідомих, але не революційних українських елєментів, а крім того він міг би повести до ідентифікованя, серед ширших верств російської суспільности, українського руху з рухом терористичним.

Не будемо розглядати, чи слушне се мотивованє, не підлягає сумнївови, що ініціятори внесеня вибрали для нього невідповідне форум. Такі справи не належать до безпартійних конференцій — їх може рішати й брати на свою відповідальність лише відповідна революційна українська партія. Тодї зникає й небезпека ідентифікованя цїлого українського руху з тероризмом. Загально беручи, національний тероризм — річ дуже потрібна й корисна, але він може мати сї добрі з національного погляду наслїдки лише тодї, коли відповідна орґанїзація розпоряджає досить сильним аґітаційним апаратом, щоби мати змогу в повній мірі використати моральне значінє свого акту й паралїжувати ворожу аґітацію противників. Инакше такі акти принесуть більше шкоди, як користи.

Обговорювано на конференції також справу полїтичного положеня українського народу й більшість заявила ся за веденєм чисто української, самостійницької лїнії. Доволї значна меншість вказувала одначе, що треба уважати за союзника кождого, хто є ворогом Росії. На сьому вичерпу-

ють ся, на жаль, наші відомости про конференцію. Знаємо лиш, що ухвалено відповідні резолюції умістити в заграничній пресі, доси одначе сього не вдало ся зробити.

Хоч як короткі й уривочні наші звістки про стан українського руху в Росії (дещо взагалї не надаєть ся поки що до публікації), одначе одно можна сказати напевно. Серед українського народу нема жадної охоти або одушевленя до теперішної війни, і в дуже богатьох селах на Україні резервістів треба було зганяти силою жандармерії й реґулярного війська. Нема одушевленя або якого небудь російського патріотизму й серед загалу української інтеліґенції. Українська молодїж теж різко відмежувала себе від молодїжи російської. Таким чином ся війна як не можна краще показала, що загальні політичні інтереси української суспільности різко розходять ся з інтересами суспільности російської.

Таке заостренє національних противенств не лежало мабуть в інтенції російського правительства, яке числило мабуть на те, що „патріотичне“ захопленє війною втягне й українське громадянство. Та воно помилило ся, як помилило ся і в своїм походї на українську Галичину. Правда, сей похід і окупація української Галичини й Буковини знищили наш многолїтний національний доробок. З димом пішли українські читальнї, бібліотеки, українські ґімназії. Зрабовано також наші національні музеї й бібліотеки. Зате тисячі й десятки тисяч українських селян, робітників й інтеліґенції побували примусово в Галичинї, близше познайомили ся з нею й з житєм українського народу в Австрії, побачили на свої очі, що йому в „німецькім“ ярмі живеть ся без порівнаня свобіднїйше, він має без порівнаня більше прав, ніж у Росії, що взяла ся „визволяти“ Галичину. Тисячі несвідомих Українців з Росії зробили ся завзятими українськими патріотами на политих кровю галицьких полях і горах. Ось результат, який в своїм часї дуже заважить на прискореню українського руху, на збільшеню його активної сили, результат, якого напевно не знищать нїякі стараня панів Бобрінских і Дудикевичів знищити все українське в Галичинї. Окупована російським військом українська Галичина, зрабована й розпинана грубою воєнною силою, мимо того власне завдяки війнї виконує тепер на широкі розміри, для десятків тисяч російських Українців, те своє завданє, яке перед війною вона виконувала лише для одиниць — бути школою й розсадником національної свідомости, показувати фактами, чого може добити ся, до якого степеня національного розвитку може дійти при відповідних обставинах український нарід, викликувати горяче бажанє і сором, що сього всього досї ще нема на російській Україні, одним

словом пробуджувати й скріпляти національну енерґію. Окуповане Галичини й те, що витворяє тепер там російське правительство, нищачи українську культуру, заводячи силою нагайок православіє, масово арештуючи й засилаючи без розбору українську інтеліґенцію — все се лиш глубше копає й так глубоку прірву між Україною й Росією. Ми певні остаточної побіди України, певні й того, що надійде час, коли ся прірва стане смертельною для Росії — в ній знайде вона нарешті свій кінець . . .

Охарактеризуймо тепер коротенько становище, яке зайняв наш нарід в Австрії. Довга національна робота й боротьба за національні права, яку вів наш нарід в Австрії, мусів він вести не лише проти Поляків, але й проти москвофілів. Ся боротьба скінчила ся цілковитою побідою української ідеї, не зважаючи на те, що центральна державна власть ставила ся до неї цілком байдужно, а власть краєва впрост ворожо, не зважаючи на те, що москвофіли мали за собою грошеву поміч російського уряду й поміч галицької адміністрації й певних польських, дуже впливових партій. Традиція довголітної боротьби з москвофільством у себе вдома і вироблена українська свідомість зовсім природно зробили й українській нарід в Галичині й українські політичні партії різко ворожими до Росії. Маючи вже в Австрії певні політичні й національні права, маючи нарешті за помічю конституційних способів боротьби змогу їх далї розширювати, український нарід з політичного вирахованя мусів цінити свою приналежність до сеї держави й з відразою дивити ся на Росію, яка безпощадно давила змаганя до свободи свого власного народу й прінціпіяльно не признавала істнованя там українського народу. В сім, ворожім до Росії настрою, чималу ролю відограла й аґітаційна діяльність, яку під час російсько-японської війни широко розвинула українська соціяльна демократія Австрії.

Тому не диво, що під час балканської війни, коли вперше перед очима української суспільности в Австрії реально стала небезпека війни з Росією, вона зараз реаґувала на се національно-політичною демонстрацією — зїздом „українських нотаблїв“, в якому взяли участь представники всїх політичних українських партій, між иншим і соціяльно-демократичної партії. Вже сей зїзд ухвалив гострі резолюції проти Росії і вказав, що український нарід буде бороти ся проти неї по стороні Австро-Угорщини й Німеччини.

Взагалї, балканська війна й викликане нею міжнародне напружене оживили трохи політичну атмосферу в Галичині. Поляки розпочали свою мілїтаристичну акцію, а за їх прикладом пішла й українська молодїж. Серед неї віджило

насамперед піднесене вже давнійше, а потім призабуте, гасло самостійної України. Ідея орґанізації „Українських Січових Стрільців“, піднесена академічною молодіжю, відразу знайшла богато прихильників серед українського селянства, робітників і міщан. Заняли ся нею й політичні партії. Одначе признати треба, що старші члени українського громадянства з байдужністю й певним недовірєм віднесли ся до сього руху, а й політичні українські чинники цілковито іґнорували його.

Конґрес української академічної молодіжи й конґрес української соціяльної демократії в 1913 знову поставили на дневний порядок справу відношеня до Росії. Молодіж висловила ся цілковито за ширенєм і орґанізацією мілітарного українського руху проти Росії; до тогож результату, по певних ваганях, прийшла й галицька соціяльна-демократія. І коли наступив в 1914 році світовий конфлікт, загальний ґрунт для української політики під час війни був підготований; кажемо загальний, бо в справах орґанізації й фактичної підготованости до війни зроблено всеж було дуже мало, майже нічого.

Тому не диво, що коли вибух сам конфлікт, він знайшов українське громадянство в Галичині мало приготованим, а політично воно мусіло здобувати належне становище для „Січових Стрільців“ і для пропаґанди міжнародного значіня української справи в можливо найгірших обставинах — по окупації Москалями значної частини Галичини. І все ж, не зважаючи на се, удало ся українській політичній репрезентанції й українському народови Австрії дуже богато осягнути. Правда, війна поки що не дала сподіваних результатів; поки що доводить ся доперва здобувати Галичину від Москалів; „Українським Січовим Стрільцям“ не довело ся поки що піти на Україну й ширити там гасла Самостійної України й орґанізувати українські народні маси до оружної боротьби проти московського панованя. Одначе не підлягає сумнївови, що українській нарід в Австрії виказав у сій війні дуже велику національну енерґію й ідейність; він вперше по довгих столітях пролив свідомо свою кров у боротьбі проти Росії за своє національне істнованє. Сим виконав він величезної ваги історичну задачу і здобув право голосу при зліквідованю сучасної війни. Українські політичні чинники потрафили через се нарешті здобути собі належний голос у австрійського правительства, змусили його близше заняти ся українською справою взагалі й зробили її справою міжнародного значіня, в якої розвязаню як найбільше заінтересована й Австро-Угорщина й Німеччина.

Зараз по вибуху війни утворила ся найвисша політична репрезентація цілого українського народу в Галичині — Го-

ловна Українська Рада — зложена з офіціяльних представників усіх партій — національно-демократичної, радикальної й соціяльно-демократичної. Ся Рада, в засіданях якої взяли участь з дорадчим голосом також Українці з Росії, відразу розвинула велику орґанізаційну й політичну акцію. Вона ж оголосила відозву в справі орґанізованя „Українських Січових Стрільців“ й узяла в свої руки верховне веденє сеї справи через свій орґан „Боєву Управу“. Загальне становище українського народу в сій війні сформулувала „Головна Рада“ в виданім нею маніфесті до українського народу, який має велику, історичну вагу. Ось текст сього маніфесту:

„Український Народе!

„Надходить важна історична хвиля. Важить ся доля держав і народів. Нічого не вдіяли всі зусиля дипльоматії, щоб удержати в Европі мир. Буря війни суне на Европу і ніщо її не спинить.

„Суне отся буря передовсім на держави, в склад яких входить український нарід. Український нарід належить до тих народів, на які війна й її наслідки наляжуть найбільше.

„В таку хвилю нарід, що хоче жити, мусить мати одну думку й одну волю і ту свою волю перемінити в діло, яке заважило би в історії держав і народів.

„І тому в сій хвилї представники українського народу в Галичині всіх політичних напрямів, які лучить один національний ідеал, зібрали ся в Головну Українську Раду, яка має бути висловом одної думки й одного діла, яке жде його в теперішній хвилї.

„Ми не є прихильники війни, ми разом з цілим культурним світом уважаємо мир найціннійшим добром людскости. Але бувають в історії держав і народів хвилї, коли війна являєть ся неминучою. І коли не можемо війни відвернути, то мусимо старати ся, щоб ті жертви, яких вона від нас вимагає, не пішли на марно, щоби кров батьків принесла добро дітям.

„Дорога, яка веде до сього, ясна.

„Війни хоче цар російський, самодержавний володар імперії, яка є історичним ворогом України. Царі російські зломили Переяславський договір, яким вони обовязали ся були шанувати самостійність України, і поневолили вільну Україну. Царська імперія протягом трьох століть веде політику, яка має за ціль відобрати поневоленій Україні національну душу і зробити український нарід частю російського народу. Царський указ відобрав українському народови його найсвятійше право, право рідної мови. В царській Росії нинішного дня найбільше поневолений — український нарід.

„І коли Росія хоче війни, то говорить з неї та ненаситність, яка червоною ниткою тягнеть ся через усю історію сеї імперії, що з московського князївства, загарбуючи все нові землї, поневолюючи народи, розросла ся в кольос, який від ряду лїт загрожує загально-европейському мирови і загально-людському поступови, культурі й житю народів.

„Та ненаситність царської імперії загрожує також нашому національному житю. Історичний ворог України не може спокійно дивити ся, що не вся Україна в його руках, що не весь український нарід стогне поневолений під його панованєм, що істнує часть української землї, де український нарід не є винятий з під права, де він може жити своїм національним житєм.

„Ідучи війною на австро-угорську монархію, Росія грозить загином також українському національному житю, яке знайшло охорону в конституційнім ладї австрійської держави. Побіда Росії мала би принести українському народови австро-угорської монархії те саме ярмо, в якім стогне 30 мілїонів українського народу в російській імперії.

„І тому наша дорога ясна.

„Вже під час попереднього австрійсько-російського напруженя зїзд найвизначнїйших діячів усїх українських партій Галичини, який відбув ся у Львові 7 грудня 1912 р., заявив, що з огляду на добро і будучність українського народу на випадок оружного конфлїкту між Австро-Угорщиною і Росією цїла українська суспільність однозгідно й рішучо стане по сторонї Австро-Угорщини, проти російської імперії, як найбільшого ворога України.

„Так і теперішня хвиля кличе український нарід стати однодушно проти царської імперії, при тій державі, в якій українське національне житє знайшло свободу розвитку.

„Дотеперішня пасивність австро-угорської полїтики супроти затїй російського царизму була все визискувана на шкоду інтересів австро-угорської монархії й її народів, а передовсїм на шкоду самостійного національного розвитку нашого народу. І тому тепер нашим святим обовязком є покласти всї свої сили на жертвеннику боротьби за будучність рідної країни.

„Побіда австро-угорської монархії буде нашою побідою. І чим більше буде пораженє Росії, тим швидше вибє година визволеня України.

„Український народе!

„Тільки той нарід має права, що вміє їх здобути. Тільки той нарід має історію, що вміє її творити рішучими дїлами.

„Головна Українська Рада кличе Тебе до дїла, яким Ти здобудеш нові права, утвориш новий період в своїй історії, займеш належне місце в рядї народів Европи.

„Нехай же сей поклик знайде відгомін в кождім українськім серці! Нехай збудить в нашім народі давне козацьке завзятє! Нехай вся наша суспільність буде не тільки видцем, але як найдіяльнійшим учасником грядучих подій! Нехай віддасть всї свої матеріяльні й моральні сили на те, щоб історичний ворог України був розбитий!

„До бою — за здійсненє ідеалу, який в теперішню хвилю зєдинює ціле українське громадянство!

„Нехай на руїнах царської імперії зійде сонце вільної України!“

Манїфест сей датований 3 серпня 1914 року й підписаний головою Ради, Костем Левицьким і заступниками голови — від радикальної партії Михайлом Павликом, від соціяльно-демократичної партії Миколою Ганкевичем. Разом з відозвою про орґанїзованє „Українських Січових Стрільців“ був сей манїфест розісланий по всїх українських громадах в Галичинї. Ось так війна застала весь український нарід в Австрії і всї українські партії зєдиненими й однодушними. Війна проти Росії, чинна боротьба за визволеннє України — ось гасла, в імя яких тисячі „Січових Стрільців“ пішли проливати свою кров. І треба дійсно хорої психольоґії пана Юркевича, щоби в сїм прояві найвисшої активности й національної свідомости бачити лише прояв розпуки або австрійського льоялїзму.

І справдї, про становище українського громадянства в Галичинї перед війною читаємо в „Боротьбі“:

„Зрештою ще перед війною в нашій суспільности відчув ся отруйний вплив передвоєнних часів. Виявило ся се в Галичинї в поширеню мілїтаристичного настрою й особливої національно-патріотичної демаґоґії. Галицька українська суспільність взагалї дуже податна, через своє невідрадне соціяльне положенє, через свою безсилість, до утопійних настроїв і надій на якісь зовнїшні спасаючі сили. Першим проявом сього було москвофільство, котре ширило віру в визвольну місію Росії, тепер, коли повстав могутнїй український рух, котрий одначе ослаб нинї внутрішнє і стратив відпорну силу через зазначене поширенє міщанських впливів, то і він переняв ся свого рода утопійністю, котра виявила ся в вірі в спасаючу роль Австрії й Німеччини. Війни ждали нетерпляче, готували українське військо, вірили, що війна одним махом сотворить самостійну Україну, відчували себе незвичайно піднесено й нїби бадьоро, а в суті се був прояв утопійности й безсиля української австрійської суспільности. Але сї утопійно патріотичні настрої не перешкоджали і навіть були добрим ґрунтом для цїлком реальної діяльности українських націонал-демократів, котрі, поширюючи серед своєї суспільности австрійсько-імперіялї-

стичні настрої, числили за се мати всякі блага від правительства. Одним словом, мілїтаристично-„самостійницька“ передвоєнна українська кампанія в Австрії була на дїлї тільки кроком вперед по лїнії австрійського льояльізму і тим самим по лїнії ослабленя демократичних позицій галицьких Українців. В часї війни се ослабленє демократичних позицій і повна залежність української міщанської полїтики виявила ся в повній і огидній наготї.“

В наведеній цитатї що нї слово, то неправда або перекрученє дїйсности.

Насамперед неправда, що націонал-демократи ширили серед української суспільности австрійсько-імперіялїстичні кличі і тим підтримували зріст мілїтаристичного руху. Послухаймо, що каже в сїй справі український соціяль-демократ і дїяльний учасник стрілецького руху, тов. В. Темницький В його великій статї „Українські Січові Стрільцї“ („Вістник Союза Визволеня України“, ч. 7—8) читаємо:

„Становище самої української суспільности до стрілецько-мілїтарного руху було аж до вибуху теперішної европейської війни подїлене і то дуже нерівномірно!

„На загал більше прихильно ставляли ся низші верстви української суспільности, себто ремісничі, робітничі та селянські круги.“

А як ставили ся перед війною сфери полїтичні, в яких провід мають, як відомо націонал-демократи? На се знаходимо таку відповідь:

„Се треба з жалем ствердити — полїтичні сфери ставлять ся цїлком байдуже до сього нового в народї руху і не дають йому з своєї сторони нїякої підмоги. Ся байдужість проявляла ся переважно цїлковитим легковаженєм стрілецького руху, а подекуди вироджувала ся навіть у насмішки та зле укриваву ворожість“

Що до української інтелїґенції, то вона, на думку тов. Темницького, „розпадала ся в оцїнцї згаданого руху на два далеко нерівні табори. Старше поколїнє не могло нїяк погодити ся з сею новою ідеєю“. Мало що краще стояла справа і з молодшим поколїнєм. В сїй справи знаходимо в статї тов. Темницького дуже інтересні і влучні замітки:

„Віддїлена таким чином від тої доби, коли український нарід брав участь у війнї в імя своїх власних ідеалів, теперішня українська суспільність піддала ся несвідомо впливам пацифістичних ідей. Скріпленню впливів пацифістичної пропаґанди пособляли серед української суспільности в значній мірі також антимілїтаристичні ідеї. Загалом треба сказати, що певне помішанє двох зовсїм ріжних ідей, іменно

ідеї пацифістів та ідеї антимілїтаристів, дасть ся замітити не тільки серед української суспільности, але навіть в широких сферах европейського населеня загалом, іменно в тих сферах, до яких дійшли ідеї антимілїтаризму яко інтеґральна часть демократичного світогляду. Завдяки сьому навіть члени революційних партій були подекуди рівночасно проповідниками пацифістичних ідей!

„Розумієть ся, що таке помішанє двох ріжних ідей могло наступити лише дякуючи зовсїм поверховному та формалїстичному способови думаня. Хто під впливом самого звука слова тратив вгляд в суть понятя, у того мілїтаризм і мілїтарний рух зливали ся в одно. А тим часом мілїтаризм се лиш певна система мілїтарного руху. Система, повязана тїсно з теперішним устроєм держав, система, що випливає з сучасного капіталїстичного ладу. Противенством для мілїтаризму — се не пацифізм, але инша система мілїтарного руху, приміром народна мілїція. Пацифізм перечить всьому: мілїтаризмови, народній мілїції, а навіть революції. Пацифізм носить в собі зародки і суспільного і національно-полїтичного квієтизму. У своїй найдальше доведеній консеквенції санкціонує певний суспільний лад і певні державно-полїтичні уґруповання, за для зміни котрих оружна боротьба являєть ся конечним і необхідним засобом.

„Усї тії ясні правди попали серед української суспільности у занедбанє. Не було у нас анї одної серіозної спроби теоретично їх розглянути. Цїлі поколїня нашої молодїжи виховували ся в такім туманнім помішанню згаданих двох ріжних ідей — а се довело до того, що на мілїтарний рух серед Поляків з нашого боку дивили ся з насмішкою „ідейної“ висшости та „проґрамової“ непорочности. Довело до того, що коли у нас появили ся початки мілїтарного руху, то заходи сї попали на цїлком непідготований, а навіть ворожий ґрунт. І треба було що йно вибуху війни, треба було цїлого скомплїкованого апарату ріжнородних впливів, щоб становище української суспільности до мілїтарного руху змінило ся. Вправдї, ся зміна була більше формальна, бо до сутевої зміни так нагло і в такім короткім часї не могло дійти. Але сам факт зміни становища, факт виставленя полку Українських Січових Стрільців, мусить мати дуже далеко йдучі і глибоко в душу народа сялаючі наслїдки“.

Ось так характеризує на основі реальних фактів становище української суспільности в Галичинї український соціяль-демократ в Австрії, сам чинний учасник сього життя. І його характеристика пророчисто вказує на те, що лиш порожною фантазією, витвором затуманеного мертвими формулами розуму є наведені нами висше міркованя „Бо-

ротьби“ про поширенє перед війною мілїтаристичного настрою серед української суспільности в Галичинї. „Боротьба“ бездумно граєть ся словами „мілїтаризм“, „австрійський імперіялїзм“, „націонал-демократи“ і т. д., а на основі сих „страшних“ жупелів тче глубоко соціяль-демократичні, як їй здаєть ся, висновки про зріст впливів буржуазної ідеольоґії, про австрійський льояльїзм, про ослабленє демократичних позицій галицьких Українців. А в дійсности — вся її „фільозофія“ виїденого яйця не варта.

В статї тов. Темницького є одно місце, під яким повинен підписати ся кождий розумний український соціялїст, а іменно місце, в якім він говорить про становище до війни української соціяль-демократії в Австрії.

„Що до антимілїтаризму — то проґрамово визнавали його лише соціяль-демократи, а так від більшого свята також радикали. Але соціяль-демократи свого становища не змінили. Досить вказати на ріжницю між антимілїтаризмом і пацифізмом, досить пригадати, що соціяль-демократія все була і є не тільки за оружною боротьбою в обороні полїтичної свободи, коли та являєть ся загроженою, але навіть за оружною боротьбою за свободу, коли обставини так складають ся, що оружною боротьбою можна здобути свободу.

„В слїд за тим факт, що українські соціяль-демократи приняли живу участь в орґанїзації українських добровольців до війни проти Росії, випливає як раз з проґрамового становища соціяль-демократії і до мілїтаризму й до війни.

„Адже нїхто не скаже, що орґанїзованнє Українських Січових Стрільців се абдикація перед системою мілїтаризму — якраз противно, є се реалїзованнє системи народньої мілїції, а всїм повинно бути звісно, що власне соціялдемократія домагаєть ся заступлення сталого війська народньою мілїцією.

„Соціялдемократія не була нїколи проти кождої і всякої війни, лише проти війни певної катеґорії. Коли якась війна — як теперішна проти Росії — має принести висвободженнє народнїх мас з полїтичного ярма, має дати волю поневоленим народам — то проти такої війни не може бути анї один щирий соціялдемократ. До боротьби проти царату, ворога волї, поступу і світла, до боротьби проти „тюрми народів“ — повинні стати всї, хто може оружно бороти ся.

„Правда, соціялдемократи є за удержаннєм мира, але не мира за всяку цїну. Колиби приміром цїною мира мало бути те, що Галичина малаб відпасти від конституційної Австрії, а підпасти під руку російського царя — анї один український соціялдемократ такої цїни за мир не заплатив би.

„І ще одно мусить бути тут сказане: доки істнують клясові противенства, не може бути мира, бо клясові противенства мусять довести до революційної боротьби, до висвободження поневоленої кляси. Доки істнують пануючі і поневолені народи — не може бути мира, бо кождий нарід має право самостійно і незалежно порядкувати своїми справами, а коли инакше не йде — оружною боротьбою добути собі те право.“

Як же вплинула війна на українське громадянство, як треба оцінювати факт орґанізації Українських Січових Стрільців? На се ми знаходимо в статї тов. Темницького таку відповідь, з якою можемо лише згодити ся:

„Війна поставила всї ті питання рубом, приневолила ними заняти ся і розігнала той мрачний туман, в якім наша суспільність куняла. Спричинила не переоцінку — але виясненнє.

„Не було часу на теоретичне розбиранне питань, на вияснюваннє дорогою дискусій — вияснено їх практичним вчинком: виставленнєм корпусу наших добровольців. І власне виставленнє корпусу „Українських Січових Стрільців“, участь того корпусу в оружній боротьбі проти Росії має для нас кольосальне значіннє.

„Передусім ідея нашої державної самостійности, про котру ми на довгі часи були призабули, котру ми в останній добі нашого полїтичного життя вправдї знову воскресили, але лише в сфері теоретичних ідеалів і душевних бажань, стає для нас тепер цїлю, за для якої йдуть наші добровольцї у бій. Вирозумована ідея всякає в кров народу, стає невіддїлимим складником народнього орґанїзму, природною частиною його душі.

„Кров, пролята на полї бою добровільно і за ясно усвідомлену цїль, підносить нашу суспільність з тих низин, де невольник хилить ся під ногами свого пана і в покорі приймає удари — до тих вершин, де свідома свого достоїнства і змагаюча до своєї мети суспільність стає до отвертої боротьби проти того, хто неволить її.

„З тою хвилею, коли тисячі галицьких Українців зголосили ся добровольцями до боротьби на життє і смерть за визволеннє України — увійшла нова душа в тїло нашого народа! Злетїли з нас кайдани, правда не тії, які силою факту, що над українським народом панує наїздник, вяжуть свободу наших рухів, але ті далеко гірші, тяжші і соромнїйші кайдани, про котрі сказав Франко: „але ум мій є раб і душа моя раб“.

„Які не булиб реальні зміни, котрі сучасна війна нам принесе — для психольоґії нашого народу зостанеть ся на завжди значіннє епохального внутрішнього перевороту. Підєм поваги для самих себе як народу, що з власної волї кладе життє і проливає свою кров, щоби здійснити свою збірну постанову — зостанеть ся, як би там не було, скарбом нашої національної псіхи, скарбом, якого ніякий ворог нам не забере, скарбом, що на вік зостанеть ся гордощами і життєвою іскрою для сучасних і грядучих поколїнь! Своїми добровольцями український нарід доказав, що його ідея полїтичної незалежности — се не якась високопарна фраза, але клич, що сягає у глибину народнїх мас і є вже досить сильний до того, щоб тії маси двигнути у вир оружної боротьби. В серпнї 1914. року скінчив ся період української історії, якого початком був упадок останнього народнього постання, невдача останньої спроби узискати незалежність. Леґіон Українських Січових Стрільців уводить нас в нову епоху. На аренї европейських подій перестаємо бути пасивною силою, якої рухами кермує чужа рука. Відзискуємо назад нашу колишню активність і самі собі визначуємо шлях. Стаємо чинником, що має власну волю і змагає до власної цїли.

„Через леґіон Українських Січових Стрільців, що у сучасній европейській війнї бере активну участь і під нашим національним стягом веде кріваву боротьбу проти найбільшого нашого ворога, входимо поміж воюючі европейські народи на рівних обовязках і рівних правах. Історична судьба звела нашу участь в европейській війнї до одного леґіону — але хоча той леґіон не богато може вплинути на вислїд війни, то всеж таки він буде нашою леґітимацією там і тодї, коли і де ліквідуватиметь ся сучасну війну.

„Ми віримо, що сучасна европейська війна принесе визволеннє українському народови, а почуваємо, що визволеннє се окуплюємо власною нашою кровю і життєм найкращих наших людей. Ся власне обставина, що таке почуттє в нас родить ся, і що родить ся на твердій основі фактів — дає нам друге почуттє — почуттє, що ми народ, який не тільки має свою минувшину, але народ, що має волю бути народом і має силу бути народом.

„Факт участи Українських Січових Стрільців у війнї мусить мати великий вплив і на відносини других народів та держав супроти українського народу. Наш леґіон добровольців є для кождого доказом, що українский народ потрапить за свої права стати до оружного бою, що не зреши-

ґнував зі своїх прав до незалежного істновання, що готов здійсненнє сих прав силою переперти.

„З сего обставиною мусїтиме числити ся кождий, хто прийде у сяку чи таку стрічу з українським народом.

„І коли до вибуху сучасної війни могло декому здавати ся, що довголїтне ярмо поневолило на вік цїлий український нарід і що нарід сей став нездатний реаґувати навіть на найтяжші кривди — то сей погляд мусить тепер перейти до історії. Цїлий світ, близші чи дальші сусїди, мусять числити ся з тим, що дякуючи европейській війнї, український народ виступив на арену, сказав, чого хоче і до чого стремить, і з тої арени незаспокоєний у своїх полїтичних змаганях не дасть себе анї усунути, анї силою струтити: місця свого на нїй боронитиме кровю і залїзом!“

Як і треба було сподївати ся, та частина українського народу, що є в Галичинї, найбільше свідома національно, найбільше вироблена полїтично, в сїй війнї мусїла узяти на себе головний тягар боротьби за визволенє цїлого народу. Оружна боротьба ще не скінчила ся. Годї знати, який буде остаточний її вислїд з мілїтарного погляду. Одно лиш можна сказати з певністю — скорше чи пізнїйше, а український нарід таки добєть ся своєї незалежности. Пролита тепер кров, не буде пролита надурно!

Цвітень 1915.

За редакцію

Микола Залїзняк.

Російські соціялїсти і теперішня війна.

Передмова.

Щоби зрозуміти становиско російських соціялїстів у відношеню до теперішньої війни, а заразом і „еволюцію“, яку перейшли певні їх ґрупи, їх представителї, протягом останнїх 10 лїт, треба схарактеризувати коротко погляди й дїяльність соціялїстичних партій в часах революції 1905. і 1906. року. Така характеристика задля сеї цїли неминуча. Окрім того вона дасть нам змогу оцїнити вартість їх теорії, а заразом претенсії їх публїцистів давати катеґоричні осуди в справі тактики ріжних соціялїстичних партій у Европі.

Від певного часу, а саме після згаданої революції, російські соціялїсти хотять бути „взірцем“ для пролєтарського табору инших народів. Становиско, яке заняли певні їх ґрупи і їх провідники що до теперішньої війни пробуджує дуже важливі сумнїви в соціялїстичних кругах і вимагає розгляду і критики.

Вступ.

Характеристика російського соціялїстичного руху.

Щоби не сягати надто далеко в минувшість, обговорю тут коротко лише ознаки російського соціялїстичного руху при кінци XIX. і на початку XX. віку.

Причини того руху лежать в економічно-соціяльнім розвитку Росії, а також у її назадницькім полїтичнім устрою, який привів до житя сильну опозицію проти абсолютистичного правительства, опозицію крайну, яка має свій вираз в соціялїзмі, тому що протягом певного часу умірковані чинники не могли чи не вміли зорґанїзувати ся в незалежне від крайньої лївиці сторонництво.

Російський соціялїстичний рух мусїв побороти величезні трудности: технїчні трудности, з огляду на поліційно-адмінїстраційні утиски, як і морально-інтелєктуальні і взагалї псіхольоґічні, які виявляють ся у приспособленю західно-европейських соціяльно-полїтичних теорій до господарсько-

культурних і суспільно-політичних відносин, пануючих у Росії.

Перешкоди першої катеґорії ставили російських соціялістів у дуже трудне положенє, вимагали від них великої посвяти, сильної енерґії і сприту уникати небезпеки. Хоча сї перешкоди були самі по собі величезні, одначе неминучі перешкоди другої катеґорії були ще більші.

Відносини в Росії були й є дуже замотані. Коли певні її міські осередки, а навіть цілі ґубернії дають образ високого технїчно-економічного розвитку, виявляють нам инші господарський устрій приблизно таких фаз розвитку, які на заході належать вже давно до минувшости. Инші знову частини російської держави являють ся що до економічних відносин посередними звенами.

Що до культури, то царат складаєть ся рівнож з нечувано відрубних крайностей. Так мають наприклад російські ґубернії инакшу культуру, ніж Фінляндія, надбалтійські краї, Україна, королївство Польща і т. д. Росія має в своїх границях людей, що стоять на ріжних степенях розвитку. Що до віросповіданя не становить вона також однородної цїлости. Москалїв є в царатї 43% : 57% людности належать до инших народностей.

Російські соціялїсти переняли ся з великим запалом економічними й полїтичними теоріями Заходу, одначе часто не приспособлювали їх як слїд; часто знову попадали, застосовуючи ся до російської дїйсности в помилки, то викривляючи її, то розуміючи її надто абстракційно й безоглядно. Як приклад наведу тут пануючий в Росії протягом певного часу „економізм“, якому покланяли ся соціяльні демократи. Спотикаючи ся все з полїтичним назадництвом суспільства, вони в певнім часї розпочали пропаґанду соціялїзму між робітниками з характером виключно економічним; полїтичних справ у той час цїлком не рушали. Пізнїйше, коли розпочато в соціяльно-демократичних кругах полїтичну дїяльність, старали ся вони, щоби ся їх дїяльність мала характер непримиримости не лише супроти уряду і консервативно-реакційних сторонництв, але також і супроти лїберально-демократичних чинників, часом навіть радикальних. Як дальше побачимо, вони держали ся сїєї тактики в часї самої революції 1905. і 1906. року.

Хоча російській соціялїсти є матеріялїстами й атеїстами, то всеж таки їх суспільно-полїтичні погляди мають часто майже релїґійний характер. Вони для них не є узагальненєм найширше понятих житєвих потреб, узагальненєм, що має очевидно форму ідеольоґії, але, одним словом сказавши, чимсь висшим — вони є доґматами революційної віри. Особливо російські соціяльні демократи є доґматиками. Цитати з Маркса

й Енґельса з ріжних часів є в їх очах найсильнійшим знарядєм в теоретичній і публїцистичній полєміцї. А що ті цитати із писаних при всїляких нагодах праць часом не цїлком між собою згаджають ся, то за їх помочею можна легко обосновувати нераз найріжнійші тези. Правительственні гонитви, які не допускають до явного голошеня певних засад, зробили ті засади чимсь надзвичай дорогим, а традиційна звичка Росіян до слїпого послуху супроти влади — приспособила їх до рівнож слїпої підданости дорогим своїм доктрінам. Тут саме й слїд шукати осередка славного російського доктринерства, яке тілько разів уємно впливало на російську інтелїґенцію. То доктрінерство займило дух російських революціонерів і привело їх до доґматичного, майже виключно дедукційно-абстрактного розуміня найбільше практичних задач суспільного житя. Російські соціялїсти взагалї не охочі до порівняно-індукційного думаня в царинї суспільно-полїтичних появ. Таке думанє вимагає великої працї й знаня даних, воно також не доступне не лише для всякого студента, але навіть не для всякого публїциста й теоретика. Очевидно, далеко лекше прибрати якусь доктрину в можливо просту форму, а відтак при помочи зновуж простої дедукції вивести з неї абсолютні практичні вказівки, нїж нагромаджувати дані, упорядковувати їх, оцїнювати критично і узагальнювати. Просте розумінє суспільної теорії і виводженє з неї дедукції не вимагає анї великої очитаности, анї вмілого зіставленя фактів, анї стислого виявленя в них подібностей і ріжниць. Який небудь публїцист чи аґітатор може, як він лише „сміливий“ і вміє зручно володїти словами, острими й рішучими виразами, викликати серед „віруючих“ революціонерів потрібний ефект. На дальших сторінках побачимо спосіб удовіднюваня російських публїцистів із соціялїстичного табору.

Пізнавши духовий характер російських дїячів, перейдемо тепер до обговореня, розумієть ся короткого, їх революційної дїяльности й її результатів.

Російські соціяльїсти потрафили розвинути в дуже трудних обставинах широку пропаґаторську й аґітаційну дїяльність, потрафили втягнути до масового руху сотки тисячів з початку робітників, а відтак і мужиків. Аґітація їх була сміла, зручна, присоблювала ся до духу й серця працюючого люду. По кільках роках такої аґітації, на тлї сприятливих їй господарсько-соціяльних і полїтичних умовин вибухнула велика російська революція.

З виїмком великої французької революції, жадна инша не захопила таких широких кругів по містах і селах, як російська, жадна не спинила так цїлковито всего житя, як вона. Оскільки розходило ся о розбудженє мас, о попхнутє

їх до великого вибуху, російські соціялїсти виконали свою трудну задачу не лише задовольняючо, але навіть світло. Наш суд випаде инакше, коли запитаємо ся, в який спосіб використали вони потужну революційну силу, яку вони зорґанїзували й пхнули до бою.

Осягнені російською революцією здобутки не знаходять ся навіть у приближнім відношеню до зужитих сил, до понесених жертв, до надій, звязаних з рухом. На око міг би хтось сказати, що так буває майже завсїгди з революціями, що найменше першими, що так було з французькою революцією, з революціями 1848. року у Франції, в Німеччинї, в Австрії. Але такі твердженя не згідні з фактами.

Справдї скінчила ся французька революція військовою диктатурою Наполеона, після котрої прийшла реакція Бурбонів, але не треба забувати, що увійшли в житє дві реформи перворядної ваги, і що жадна реакція не змогла їх усунути. Тими реформами були: увільненє селян і зрівнанє горожан перед правом. Окрім того навіть реставрація Бурбонів була під полїтичним зглядом більше далека від „старого порядку“, ніж „конституційна“ Росія нашої доби від абсолютної Росії з днів перед 30. падолиста 1905. року. Що до революції 1848. року, то вона не дала у Франції справдї жадних видатних і тривалих розультатів, але слїд би тямити о тім, що вона вибухнула несподївано яко рух масовий, що її остаточним поводом було відкиненє виборчої реформи правительством, і що тогочасні соціялїсти ріжних відтїнків не мали вироблених анї максімальних анї мінїмальних проґрамових жадань, на які згодили би ся були ріжні їх відломки, і що врештї той рух був слабий в порівнаню з російським. Тимчасом в Росії в 1905. і 1906. роках була полїтична плятформа принята майже всїма сторонництвами, а що до суспільних реформ, то було, мимо ріжниць в подробицях на приклад в аґрарній справі, богато стичних пунктів. В Німеччинї була революція 1848. року без порівнаня слабша, ніж російська, мимо того дала вона прецїнь більші полїтичні зміни, ніж у Росії. В Прусах на приклад здобуто після 1848. року конституцію, яку змінено самовільно. Мимо тих змін одначе вяже вона пануючого в Прусах більше, ніж цара російська „конституція“. Революція 1848. року допровадила в певних провінціях до увільненя селян. В Австрії витворила революція 1848. року на час певний конституційний державний устрій, який тривав короткий час, доки не впав під ударами реакції. Але в часї свойого тривку був то правдивий конституційний і демократичний устрій, якого Росія не знала. Увільненє селян було найважнїйшою соціяльною реформою руху 1848. року в Австрії. Зачатий конституційний устрій, від-

новлено наново після італійського погрому 1859. року; вкінци докінчено його у виді дуалїзму і усталено після другої невдачної війни з Прусами 1866. року. Коли одначе революція в Австрії скоро упала й не дала на разї тривких полїтичних здобутків, то не треба забувати, що її розміри й напруженє не видержують жадного порівнаня з російською революцією 1905. і 1906. року. Справдї вибухнула в Австрії в 1848. роцї революція властиво лише у Відни. В Празї стріляли в людей, але дїйсно революції не було, були лише ферменти. Народний рух з характером революційним між Поляками в Галичинї був перед тим 1846. року. Села в 1848. роцї були в Австрії спокійні. А угорське повстанє вибухнуло 1849. року, коли уряд уже побідив революцію в Австрії. Його пригнїчено при помочи російської армії. Таким чином бачимо справдї, що узгляднивши розмах російської революції, її теріторіяльне розширенє і силу, мусимо прийти до висліду, що вона відносно дала менше успіхів що до правно-полїтичного й суспільного ладу, ніж инші анальоґічні революції.

Російські революційні публїцисти твердять, що в часї великого руху в Росії в 1905. і 1906. роцї соціяльно-господарські і полїтичні противенства були більші, як в инших державах в часї анальоґічних переворотів. Певно. Годї одначе не добачати того засадничого факту, що російська революція відбула ся після довголїтнього історичного досвіду инших народів, а також після кількадесятьлїтнього свідомого приготовлюваня самої Росії; дальше, що 1905. і 1906. року керманичі революції завдяки довершеним методам розслїджування суспільних появ знали, або що найменше могли знати дїйсний стан соціяльнополїтичних відносин в Росії лїпше, як керманичі руху у Франції 1789. і 1848. року. в Нїмеччинї і в Австрії 1848. року. Траґізм російської революції не має може своєї причини в безпосередних обєктивних обставинах, які з висше наведених причин взагалї не були труднїйші для революційних діячів у Росії як деинде, але радше в субєктивних обставинах, у прикметах сторонництв і їх керманичів, що орієнтували ся в загальних тенденціях суспільно-полїтичного розвитку в Росії, в його соціольоґічних основах, але за те не вміли належно оцїнити сил поодиноких верств і сторонництв, анї також значіня декотрих конкретних фактів. Коли чогось бракувало в російській революції, то саме відповідної полїтичної штуки в її керманичів. Російська революція видала дуже богато світлих людей, знавців економічного устрою Росії, богато тихих, витривалих працївників, а вкінцї не мало героїв. Одначе вона не видала анї одного великого державного чоловіка, анї одного полїтика, що вмів би був

орієнтувати ся скоро й докладно в цілім складнім механізмі того достопамятного руху. Вона не видала людей, що вміли би на основі фактів і знаня історії инших народів передвидіти перебіг найблизших випадків будучности. Абсолютна Франція видала в часї революції кільканацять визначних і кілька великих державних чоловіків.

Очевидно, мають ті субєктивні прикмети російських сторонництв і їх провідників, як ми то висше виділи, свою причину у великій мірі посередно в обєктивних обставинах; підкреслити треба одначе ті уємні субєктивні прикмети без огляду на їх жерело, тим більше, що скоро вони повстали вже, під впливом тих чи инших обставин, вони стали самодіяльним, автономічним, так би сказати, чинником суспільно-політичного житя Росії. Задля браку місця не можу тут обширно обговорити проґрамово-тактичних помилок російських революціонерів у часї подій 1905. і 1906. року. Вкажу лише на кількох прикладах значні доводи їх лихої політичної орієнтації.

Два дни перед оголошенєм конституційного маніфесту в Росії, дня 28. листопада 1905. року, було памятне зібранє московської міської ради. Керманичі її запросили на то зібранє представників соціяльної демократії, соціялїстів-революціонерів і кадетів (сторонництва конституційно-демократичного) і запропонували на зборах зорґанізованє міської міліції. Перед тим отримали вони на то тихий дозвіл „градоначальника“ (правительственного начальника міста). Пропоненти домагали ся ухваленя на ту ціль значної суми, бо щось коло міліона рублів. Утворенє такої міліції мало би велике значінє, було би завязком уоруженої революційної сили. За прикладом Москви пішли би певно инші міста. Дійсно мали би в тій міліції найбільший, а навіть рішучий вплив соціялїсти ріжних відтінків, бо лише вони мали завязки масової орґанізації. То був час залїзничого страйку, який тривав уже довго й значно знеміг пролєтаріят. Самі керманичі страйку не були певні, чи він ще довго зможе потривати. Навіть богато фактів промовляло за тим, що його трудно буде продовжити. Отже здавало ся би, що висше наведений проєкт членів московської міської ради повинен був бути принятий з признанєм з боку революціонерів, соціяльних демократів і соціялїстів-революціонерів; відтак здавало ся би, що вони зловлять ся за нього, як за дошку ратунку й згодять ся на нього без торгу, тим більше, що льоґіка подій мусїла би допровадити до того, що нїхто инший як лише вони самі стали би дійсними панами міліції. Всупереч всїм сподїваням стало ся инакше. Революціонери обидвох відтінків постановили перевести засадничу дискусію й домагати ся згори проводу над міліцією,

що мала утворити ся. Та дискусія вказувала на стремлїня революціонерів до диктатури, переполошила вкінци і мусїла переполошити московське міщанство, яке не згодило ся на жаданє соціялїстів. Вся справа впала. Оголошенє сього факту наступило аж у дневнику „Рѣчь“ з дня 28.(15) листопада 1906. року. Инші свідоцтва доказують цїлком тої факт.

Три місяцї пізнїйше, коли стало ся так зване „московське повстанє“ (що властиво не було повстанєм, лише малим рухом кількох сот уоружених бровнїнґами революціонерів), були вже соціялїсти в Москві цїлком відокремлені. Протягом того часу вони невмілою тактикою відіпхнули від себе демократично-опозиційні чинники, і улекшили тим пізнїйшу побіду правительства над революцією.

Вже зараз після отвореня першої думи видко було для всїх, хто тверезо дивив ся на події, без упереджень, що до конфлїкту між правительством і першим російським „парляментом“ мусить прийти. Тому повинні були революціонери старати ся, щоби згромадити коло тої будь що будь радикальної думи нарід. Вони повинні були збудити симпатії до неї в суспільности, щоби в разї замаху на неї з боку правительства, нарід уступив ся за неї, боронячи тим своїх прав супроти правительства і царя. Революціонери вибрали цїлком иншу дорогу, жадаючи замість того зараз безоглядно вільних і демократичних уряджень; вони поборювали думу й радикальні її сторонництва; обнижали її вартість в народї. З другого боку не обдумали цїлком пляну боротьби поза думою на випадок, як би правительство розвязало її. Соціялїсти-революціонери були такі наївні, що саме тодї розвязали свою бойову орґанїзацію, віруючи очевидно вже в дальший спокійний розвиток Росії, в можливість наглого вибуху масової селянської революції в разї замаху реакції. А прецїнь жадне з тих припущень не опирало ся на поважних підставах. Соціялїсти бачили прецїнь, що масовий селянський рух в 1905. р. сам собою не може побороти правительства, і що він взагалї, ведений без пляну, не може дати поважних успіхів. Коли цар розвязав думу, і коли самі революціонери бажали пізнїйше, щоби нарід став за нею, вони переконали ся, що маси заховували ся супроти її долї байдужно, що у великій мірі було їх власною виною. Маси були пасивні. Відома виборча відозва була паперовим протестом, який закінчив ся комічно в часї процесу, як посли, що її підписали, виговорювали ся тим, що вони мовляв то зробили, аби уникнути нової революції. То була акція кадетів (конституційних демократів). Революціонери не могли викликати жадного широкого поважного й успішного руху. Здасть ся, що нема тут потреби розводити ся

довше над тим фактом, і виказувати брак всякої орієнтації між революціонерами, брак всякого політичного змислу. Російським революціонерам здавало ся, що після конституційного маніфесту династія, бюрократія і взагалї консервативно-реакційні чинники в Росії не мають уже дійсної сили.

Дуже сильний, найбільший, здаєть ся, відламок російської соціяльної демократії гадав, що з кінцем 1905. і 1906. р. треба поборювати, як говорив се письменник Луначарський, не Трепових, Дурнових і инших їм подібних, але перед усім кадетів. Тимчасом показало ся, що вкінци було очевидною річею, розумієть ся лише не для доктрінерів, що реакційні чинники мають іще більшу силу як лїберали.

Впадаючою в очи прикметою російської революції є певного рода пасивність, більше відпірна, як зачіпна боротьба проти ворога. Маю тут на думцї масові виступи, а не терористичні. Так був на приклад великий робітничий рух у січни 1905. року в Петербурзї зі священником Ґапоном на чолї саме обявом такої пасивности. Правда, то не була акція революційного сторонництва, а чоловіка, що стояв між революцією і правительством. Так званий похід до зимової палати з петицією до царя був в історії без прикладу. Маса робочого люду без оружа йде проти війська. Кульмінаційною точкою масового руху був дійсно залїзничий страйк в цїлій Росії, що вибухнув перед оголошенєм конституційного маніфесту. То був великий обяв солїдарности не лише пролєтарської, але взагалї громадянської й вільнолюбної. Велика більшість суспільства підпирала страйк, який примусив царя до уступок. Але щож далї? Після страйку того не бачимо анї дальшої енерґічної акції внутрі, анї спокійної енерґічної працї приготовляючо-орґанїзаційної. Страйк не перейшов у революцію. В Росії були також в часї революції військові розрухи. Одначе вони були без ясного пляну. Часом вибухали вони передчасно і припадково. Що гірше одначе, самі творцї тих військових орґанїзацій не мали жадного пляну акції для збунтованої частини армії. Вони думали, що роля війська полягає на тім, аби воно в разї вибуху масової революції помагало їй. Се явище не було би що найменше припадковою річею. Соціяльні демократи, що мали найбільші впливи в широких суспільних кругах, дїлили ся на два відламки. Одні засадничо відкидали всякі пляни в революції, уважаючи, що їх задачею є лише пропаґанда, аґітація і орґанїзація мас; що одначе масовий рух сам не дасть ся анї приготовити, анї перепровадити після згори обдуманого пляну. Вони думали, що маси все самі зроблять в рішучій хвилї, і що їх задачею є лише приготовити ті маси.

Инші знову признавали потребу пляну, потребу приготовленя оружного повстаня, але окрім того і страйків не признавали жадних инших форм руху, беручи легко всілякого рода заговори, і з конечности відкидали, скоро з тих чи инших причин не можна було думати про викликанє великого масового руху, всяку думку про військовий заговір чи про бойову боротьбу з урядом в иншій формі. Таким чином військові орґанізації, дійшовши до певної сили, а не могучи дочекати ся „масового повстаня“ розпадали ся, або їх викривала поліція, або вкінци гинули наслідком припадкових вибухів.

В часї російської революції було богато селянських бунтів. Вони не мали одначе виразної технїчно-революційної цїли. Займано панські посїлости або палено їх. Не числили ся одначе з тим, що скорше чи пізнїйше прийдуть козаки, поліція і військо й не думали над тим, що їм протиставити. В богатьох ґуберніях люди рухнули ся, ті рухи зуживали сили, але не давали жадного результату. Не старали ся займити міських осередків. Не думали о тім, аби зворохоблені селяни пішли до міст на поміч робітникам. Аґітували, розбуджали клясову боротьбу, будили пристрасти, але не вміли чи не хотїли направити того руху у формі пляномірних революційних атак, що моглиби фізично, технїчно знищити абсолютизм.

Ми добре розуміємо, що тяжко робити все пляново, зорґанїзувати все; розуміємо також, що кожда революція виявляє й мусить виявити певні несподїванки. Але в російській революції не було жадних поважних змагань, направлених до технїчно-революційного приготовленя мас міських ґруп до широкої акції проти істнуючого полїтичного устрою.

Коли слїдити уважно перебіг великої французької революції, то можна легко завважити велику чуйність одиниць і ґруп що до замірів двора і звязаних з ним чинників. На кождий зачіпний або навіть лише підозрілий акт тих чинників знаходимо відповідь з боку революційних сфер. Чим лїпше пізнаємо перебіг тої революції, тим більше переконуємо ся, що всякі її акти були тихо і пляново приготовлені ґрупами і одиницями. В Росії не надибаємо того явища. Не бачимо анї тої пляновости анї тої революційної чуйности. Почасти робила то бойова акція соціялїстів-революціонерів. Бракувало їй одначе тривкости. Вона мала також видержувати закиди зі сторони революційних чинників. Соціяльні демократи не робили й того, задовольняючи ся демонстраціями і страйками. Одначе революція не може звести ся виключно лише до тих форм руху. Коли вона має

побідити, то мусить вона викликати не лише пасивні, але й перед усім чинні форми боротьби.

Викликати масове одночасне оружне повстанє в цілій Росії є тяжкою мрією, а навіть прямо неможливою до переведеня в діло. Тому треба думати про инші форми руху. Тимчасом більшість російських революціонерів гадає, що сама лише насильна аґітація з висуванєм найдальше йдучих жадань доведе до масової революції, о котрій конкретно, реально, технічно ніхто в Росії не думав. Ніхто не застановляв ся над її можливим механізмом. А вжеж що раз то все тяжше уявити собі, що в теперішній зорґанізованій державі могла би повстати без пляну, сама собою творча масова революція без технічного приготовленя і без проводу. Разом із суспільним розвитком все чим раз більше орґанізуєть ся й приготовляєть ся, і революція мусить і повинна мати також все більше прикмети наперед приготованої пляномірно й технічно обдуманої акції. Російських революціонерів такі проблєми не цікавлять. Їм розходить ся лише о „чистоту проґрами“, о „безоглядну клясову боротьбу“ і оминанє всякого рода „опортунізму“ політичного, о „революційне“ ставлене задачі. Характеристичною навіть річею є, що хоча загально російська соціялістична література наукова, а особливо публіцистична досить богата, то всеж таки практичні задачі що до деяких важливих сторін збірного житя майже цілком не обговорені. Російські соціялісти займають ся найбільше або абстракційними або також господарськими справами. Коли писало ся цілі томи в справі, чи марксизм годить ся з неокантіянізмом і емпіріомонізмом, коли писали богато праць про економічний устрій Росії, з табору російських соціялістів не вийшла ані одна праця в справі управильненя національного житя в російській державі. Російські соціялісти не постарали ся, аби опрацьовано цілого ряду правнодержавних питань Росії, навіть тоді, коли вірили, що дотогочасна її будова в основі провалить ся і що мусить повстати нова. Російські соціялісти, а особливо марксісти вірять кріпко, що скоро лише економічна тенденція буде сприяти „заостреню клясових противенств“, скоро фабричний пролєтаріят буде зростати і його ідеольоґія буде „революційна“ після їх крітерій, то вже всі инші поодинокі питаня будуть як слід розвязані самим перебігом подій. Той наївний опортунізм наробив уже богато лиха, а в будучности наробить ще більше.

Російські соціялісти, як ми се вже висше сказали, є людьми „віруючими“, а таких не можна переконати взагалі самими лише льоґічними арґументами, або фактичними. Людям такого рода можуть отворити очи лише великі катастрофи й то почасти. Такою катастрофою була в деякім

степени революція 1905. і 1906. року. Вона одначе не спричинила жадного загального перевороту в думаню російських соціялїстів.

Пишучи се все, я що найменше не хочу казати, що російська революція цїлком нїчого не змінила, що все лишило ся в царській державі по давному. Противно, зміни були, широкі круги людей втягнено в публичне житє, хвилеві побіди революційного руху показали масам, що боротьба може на щось придати ся, осягнено часткову волю преси, що улекшає працю освідомленя мас. Все се правда, і треба о сїм памятати, але не слїд того переціїнювати. Тимчасом значний відламок російських соціялїстів уявляє собі, що Росія зі свойого давного стану переходить вже до иншого, справдї конституційного й демократичного, або що вона перейде до него повільно без великих внутрішних і заграничних потрясень, так як Австрія й Нїмеччина перейшли з часів реакції після революції 1848. року до теперішнього свойого стану. Соціялїсти, що так думають, противні дальшій орґанїзації тайних революційних товариств, а заразом і всякій бойовій акції, вони гадають, що погрому Росії в заграничній війнї не потрібно для дальшого її розвитку.

Такі погляди опирають ся на помилках, як то видно з того, що я передше говорив про революції 1848. року в Нїмеччинї і в Австрії та їх успіхах. Пережитки деспотизму й реакції в Росії ще дуже сильні; бракує також умірковано консервативних, що погодили би ся щиро з гадкою про конечність перестрою Росії в справдї конституційну державу, а се утрудняє дуже її мирний перестрій в напрямі демократизму й парляментаризму.

Революційні чинники серед російських соціялїстів не вірять справдї в мирний соціяльно-полїтичний розвиток Росії, але гадають, що масова аґітація на тлї незадоволеня з істнуючого тепер ладу доведе до вибуху революції, що своєю елементарною силою змете реакцію. Вже з того, що я говорив передше, виходило, що загально російські соціялїсти не потрафлять зорієнтувати ся в ситуації, витвореній тепер війною. Воно так і стало ся.

Роздїл I.

Російські соціялїсти і теперішня війна.

Насамперед розгляну загально погляди російських соціялїстичних ґруп на теперішню війну. Відтак обговорю подрібно погляди поодиноких представників тих ґруп на сю справу.

Теперішній революційний рух в Росії розбитий на більше число фракцій, що мають свої власні погляди в ріжних справах. Тому треба розглянути погляди поодиноких соціялїстичних ґруп на війну. Отже я обговорю погляди соціяльних демократів, соціялїстів-революціонерів, відтак соціялїстів инших народів, що входять в склад Росії.

Відомо, що самі російські соціяльні демократи тепер не являють ся одним одностайним сторонництвом, але також поділені на поборюючі себе взаїмно фракції. І дивна річ, російські соціяльні демократи, котрим так богато залежить на тім, аби бути „правдивими“, „ортодоксальними“ марксістами, взаїмно оспорюють одні в других право так називати ся. Плєханов кругом викляв ріжні відламки російських соціяльних демократів за то, що відступили від правдивого після його гадки розуміня науки майстра; вкінци сам дочекав ся того, що й йому закидували єресь в „революційнім“ марксізмі. Одним словом російські соціяльні демократи не можуть порозуміти ся що до того, що є властивим, а що підробленим марксізмом. Але менше з тим. Я спімнув о сїм лише задля того, аби показати, до чого веде сектярство й доґматизм.

Так звані „большевики“, яких провідником є Лєнін, у переважній своїй більшости не стоять на становищу інтересів російської державности в її теперішнїх границях. Сам Лєнін сказав, що коли би навіть після війни Україна і Польща відпала від Росії, то вона все ще лишить ся сильною державою, яка зможе свобідно розвивати ся. Лєнін належить до тих не численних російських соціяльних демократів, що належно оцінюють брехливі фрази слуг царату що до так званого визволеня Словян у теперішній війні з під влади Австрії. Той же Лєнін по правдї сказав, що властиво внутрішня полїтика монархії Габсбурґів є більше словянська, як царська полїтика, тому що словянські народи в Австрії можуть свобідно розвивати ся, в Росії нї. Лєнін зауважує також, що в часї війни треба енерґічно всїма силами поборювати царат.

Не всї одначе так звані „большевики“ так задивляють ся. Деякі змежи них, що мешкають і пишуть в Росії, переважно публїцисти, стоять в теперішній війнї по сторонї Росії. Одначе Лєнін і його приятелї мають без сумнїву між робітниками в Росії найбільший вплив, через що можна надїяти ся, що його погляди матимуть побіду серед пролєтаріяту великих російських промислових осередків.

Зпосеред так званих „меньшевиків“ публїцист Мартов стоїть рівнож на ворожім царатови становищу, так в його внутрішній, як зовнїшній полїтицї. Одначе значна часть приклонників сього напрямку зпосеред інтелїґенції в Росії

піддала ся фразам царського імперіялїзму. Відомий економіст Маслов, публїцисти Потресов, Йорданскій і инші стоять по стороні Росії в теперішній війні.

Пригадаю тут читачам головно ріжниці між так званим „большевиками“ і „меньшевиками“. Перші глядять більше неґативно як другі на після-революційні здобутки в Росії, мріють про викликанє в найблизшій будучности оружного повстаня в царатї під гаслом здобутя крайно здемократизованого полїтичного ладу; вони є противниками співдїланя з демократично-лїберальними елєментами зпосеред буржуазії, припоручаючи спілку робітників з радикальним відламком селян.

Другі знов оцїнюють висше здобутки революції і склонні до припущеня, що Росія постепенно без великих внутрішнїх і внїшнїх конфлїктів через війну перейде до правдиво конституційного ладу. Вони признають, що в певних разах соціялїсти можуть входити в хвилеве порозумінє з лїберально-демократичними чинниками змежи буржуазії й трохи песимістично задивляють ся на дїйсну революційну силу селянства в Росії. Поза сими головними ріжницями між двома відламками російських соціяльних демократів є ще й инші підрядного значіня, про котрі задля браку місця не згадую. Додам іще тут, що кождий з тих двох відламків російського соціялїзму дїлить ся ще на гурти, що ріжнять ся між собою в тактичних справах. Одначе тих ріжниць не можу тут обговорити.

Але всї російські соціяльні демократи нападають завзято на нїмецьких соціяльних демократів у пресї, на зборах, в брошурах за то, що вони голосували за кредитами на воєнні цїли проти Росії, Франції, Анґлії, Бельґії і Сербії. Під тим зглядом і Ленїн не робить жадної ріжниці. Та нехіть до нїмецьких соціяльних демократів, як і до австрійських приймає нераз такі розміри, що в неупереджених людей мусить викликати здивованє і несмак. Нераз можна на російських зборах чути або перечитати гадку, що тепер після поступку соціялїстів в Нїмеччинї і в Австрії в справі війни назва соціяльного демократа скомпромітована, і що слїд би називати ся на будуче марксістами-комунїстами. Один соціяльно-демократичний публїцист писав: Кавцкі умер, „Vorwärts“ умер, а нїмецька соціяльна демократія умерла морально. Що кождого мусить вразити в тих голосах обуреня то те, що сї люди могли хоть на хвильку думати, що нїмецька соціяльна демократія поступить инакше, як вона поступила, хоч кождий уважний глядач пролєтарської партії в Нїмеччинї міг передвидїти, що вона в разї війни буде поступати так, як вона поступила.

В самій Росії робітники більше настроєні проти царату, навіть в часї війни, і не журять ся тим, чи революційна акція причинить ся до погрому Росії. А чинники менше вправлені піддали ся наразї націоналїстичному настроєви.

Російські соціялїсти-революціонери тепер є партією, що дуже богато стратила. Вона стала ся перед усїм що до ідей невиразною. Деякі з її провідників мріють лише, аби злучити ся з революційним відламком соціяльних демократів. Перед вибухом революції і в часї її тривку соціялїсти-революціонери відзначили ся перед усїм революційною ініціятивою. В часах застою в руху бойова їх акція проти проводирів російської реакції дезорґанїзувала сильно правительство, страшила його й підносила в суспільстві революційний настрій. Поза тим вели соціялїсти-революціонери акцію між селянами. Після революції були вони якийсь час діяльними, але підлягали постепенню дезорґанїзації й тратили вплив. Справа Азєва завдала їм смертельні удари. Дехто зпоміж них цїлком мильно гадали, що Азєв міг вирости лише на ґрунтї бойової акції, і стали ся через то її противниками. Тепер соціялїсти-революціонери не мають жадної ясної концепції руху. Вони чекають, як чекали вже инші, на велику селянську революцію. В справі війни їх гадки по части розділені: одні, як Савінков, ідуть так далеко, що жадають на час війни залишеня революційної акції проти царату; більшість не йде так далеко. Противно, вони бажають революційної акції в Росії і в часї війни, але явно симпатизують в справі війни з тридержавним порозумінєм, то є з царатом, з Францією і з Анґлією. Ті свої симпатії обосновують вони в своїй ґазеті „Мысль“ при помочи загальних фраз, повторюваних і иншими соціялїстами. Ті й инші арґументації розгляну відтак подрібно при обговореню брошур деяких визначних російських соціялїстів. Соціялїсти-революціонери мають іще богато давних обманчивих, чисто російських помилок що до прикмет російського народу і його людности.

Недавно були дві конференції російських соціяльних демократів: одна в Копенгаґені, друга в Льондонї (на зборах соціялїстів трохпорозуміня: французьких, бельґійських, анґлїйських і російських). В Копенгаґені російські, грузинські, жидівські (з Bund'у) і польські (з соціяльної демократії Королївства Польщі і Литви) склали туманну заяву, в якій потверджають ріжнородність поглядів своїх товаришів у справі теперішньої війни, а заразом згідність в оцїнцї внутрішньої ситуації в Росії. Вони зазначають дальше, що меншість покладає певні надії на побіду Німеччини й боїть ся, аби погромленє її Росією не спричинило реакції. Що до внутрішньої ситуації, то конференція оцїнює її уємно.

Реакція після думки учасників чим раз то більша. Соціяльні демократи бажають боротьби з урядом, а заразом видять її трудности і вказують на них. Подібний тон чути і з нарад в Льондоні. На разї не можливо означити, яка гадка переважає між російськими соціяльними демократами взагалї, а зокрема між дїячами в Росії. Конференція в Копенгазї мала переважно так званих „меньшевиків". Як було в Льондонї, не знаємо. Російські соціялїсти повинні використати теперішню війну, аби зміцненою революційною акцією ослабити правительство, причинити ся до його погрому в самій війнї, а окрім того дати царатови сильний удар, так у його внутрішнїх відносинах, як і в його теріторіяльнім складї. Російські соціялїсти повинні мати відвагу сказати отверто, що пановане царату над богатьма народами в державі улекшає також пановане абсолютизму над пролєтаріятом, над всею людністю й демократією. Не повинні вони також бояти ся, що побиваючи царат вони будуть заразом і спільниками Нїмеччини й Австро-Угорщини. Кожда боротьба вимагає союзів голосних і тихих, урядових і фактичних. Італїйські соціялїсти входили в боротьбі за обєднане Італії в тихі й голосні союзи з деякими правительствами. Не встидали ся того, що користали з помочи Наполєона III. Італїйські революціонери були твердими реалїстами. Російські соціялїсти хотять бути нїби ідеалїстами, боять ся, аби не посуджували їх о союз з Нїмеччиною й Австро-Угорщиною, але дїлають в дїйсности своєю пасивністю в користь реальної полїтики не своєї, але царату.

Досить тверезо глядять на справу війни бундовцї, які добре розуміють цїлу реакційність Росії і здають собі докладно справу з тої небезпеки, яка грозила би не лише соціялїзмови, але й демократії й цівілїзації, як би в теперішній війнї Росія погромила Нїмеччину й розбила Австрію, „освободжаючи" народи, що входять в її склад. В числї 7 свойого „Інформаціоннаго Листка" помістили вони статю з критичним освітленєм поглядів деяких російських соціялїстів на мниму, „вільнолюбну" місію Росії в теперішній війнї. Бундовцї бажають очевидно погрому царату у війнї, хоча не кажуть того прямо, може бути через надмірну дипльоматію.

Грузинські соціяльні демократи йдуть разом з відламком російських „меньшевиків"; за то народні грузинські революціонери є разом із давними соціялїстами-федералїстами загалом явно за розбитєм Росії.

Литовська соціяльна демократія не йде слїдом литовських націоналїстів, які стають за царатом. Вони не заявляють ся одначе за його розбитєм, лише проти війни взагалї. Лотиші подїлені, загалом одначе не заявляють ся вони за розбитєм Росії, боячи ся зросту впливу нїмецьких баронів

в надбалтійськім краю, як би певні частини царату поділено поміж воюючі з нею держави.

Серед Поляків нема також одностайности поглядів. Так звана революційна фракція Польської Партії Соціялїстичної дала початок польським леґіонам в Галичині, воюючим з Росією. За то так звана лївиця Польської Партії Соціялїстичної і соціяльна демократія Королївства Польщі й Литви думають, що теперішня війна ведеть ся „за африканські торговиці“, і що вона робітників нічого не обходить. Сей наївний погляд гідний доктрінерства партії, що під кождим зглядом стоїть значно низше, як російська соціяльна демократія, не має жадної з її добрих прикмет, але має за то всї її хиби у збільшеній мірі. Ми бачимо отже велику розбіжність гадок між російськими й иншими соціялїстами, що дїлають на теренї царату.

Про становище української соціялїстично-революційної партії не потрібуємо тут осібно говорити. Відозви її, видані від вибуху війни, показують, що вона відразу зорієнтувала ся в ситуації і зрозуміла, що в інтересї українського народу, як і в інтересї соціялїзму взагалї є, аби російський царат був рішучо й безповоротно розбитий.

Плєханов і Троцкій, обидва російські соціяльні демократи, доказують в своїх брошурах, що в інтересї соціялїзму російського й міжнародного, як і демократії взагалї є побіда Росії, Франції й Анґлії над Німеччиною й Австро-Угорщиною. Вони старали ся зібрати всякі „арґументи“ в користь сього погляду. Тому мусимо їх пізнати й піддати загальній критиці.

Розділ II.

Критика поглядів Плєханова і Троцкого в справі теперішньої війни.

Плєханов безсумнївно найвизначнїйший письменник між російськими соціяльними демократами, через що його арґументація в справі війни в користь Росії, Франції й Анґлії заслугує на загальну увагу. Коли вона покажеть ся мимо того всего слабою і не видержить критики, як я то заміряю доказати, то щож тодї ще говорити про анальоґічні арґументації инших російських публїцистів і дїячів з сього табору.

З инших причин заслугує на увагу арґументація иншого соціяльного демократа — Троцкого. То публїцист і дїяч молодий ще в порівнаню до Плєханова і не такий визначний. Але йому годї відмовити певної рухливости й

богацтва думок. В часї революції 1905. року відгравав він у Петербурзї визначну ролю. Характеристичною прикметою його є певного рода „відвага“. Не та громадянська відвага, що не боїть ся сказати прикру правду своїм співгромадянам, але инша, що полягає на сміливости говорити про ріжні справи, яких не знає. Одначе Троцкій в кругах російської соціяльної демократії й досї ще не аби хто. Троцкій є типічним російським соціяльним демократом, що „все знає“, о всїм в полїтицї видає рішучі осуди, а притім він уроджений соціяльно-демократичний прокуратор, що оскаржує на всї боки.

Отже погляди тих людей російської революції, ріжних ранґою й становиском в руху заслугують на окрему увагу.

Брошура Плєханова „Про війну“ (О войнѣ) є відповідею на лист одного болгарського соціяльного демократа, здивованого становиском духовного батька російських маркеистів в справі теперішньої війни.

Плєханов доказує, чого инші люди з його табору не признають, що говорячи про війни і відношеня до них соціялїстів треба розріжнити війни зачіпні від воєн оборонних. Переходячи до теперішнього великого антаґонїзму, що на його тлї розіграли ся кріваві бої, він думає, що Росія, Франція й Анґлія є зачепленими Австро-Угорщиною, а з окрема Німеччиною сторонами. Плєханов упрощує собі цїлу задачу тим способом, що вказує на те, що два середноевропейські цїсарства виповіли властиво війну, а инші лише вивели з того консеквенції й боронили ся. Німеччинї закидує ще напад на Люксембурґ і Бельґію. Розгляньмо ся в тій арґументації.

Від анексії Боснії й Герцеґовини Австро-Угорщиною в 1908. роцї, аннексії, що прецінь скорше чи пізнїйше мусїла наступити, й котру передвиджувала й сама Росія — царат зброїв ся насильно, інтриґував на Балканї, позволив Румунії напасти на Болгарію й забрати їй кавалок землї, а то задля того, аби Румунію відірвати від союзу з Німеччиною й Австро-Угорщиною. Певно, з безоглядного становиска можна стреміти, щоби кождий нарід, кождий край, кождої хвилї був вільний, оскілько схоче, та щоби Боснія й Герцоґовина були незалежними від Австро-Угорщини. Одначе анї вона, анї російські діячі, анї державні люди инших держав не могли мати що до того жадних сумнївів у тих часах. Монархія Габсбурґів одержала той край на підставі берлїнського договору 1878. року не на те, щоби після кількадесять лїт, після вкладу великих сум грошей, нараз його добровільно позбути ся. Трудно, анї в часї

давних соціяльно-політичних ладів, анї в теперішнїм капіталїстичнім такого нїколи не бувало й не буває. Вкінци Росія сама найлїпше знає, що держави добровільно не позбувають ся забраних країв. Боснїя й Герцоґовина дістали в останнїх лїтах конституцію зі соймом з широкими правами. І тій конституції із безоглядного становиска можна не одно закинути, дивлячи ся одначе порівняним способом, узглядняючи факт, що вона дана без жадного примусу зівнутри, без жадного революційного руху з долини, треба завважити, що вона виробила цїлком відповідні соціяльно-політичні обставини для розвитку краю. Про національний гнет не може бути й бесїди. А в останнїх лїтах стреміло правительство до того, щоби не протиставити Кроатів Сербам. Одні й другі творять властиво один нарід, уживають одної бесїди, їх ріжнять лише віра й азбука. Серби скаржили ся після сараєвської траґедії у французькім дневнику „Temps“, що їх є в урядах значно менше, як Кроатів. То правда, але австро-угорському правительству нема що дивувати ся, що він опираєть ся на чинниках, до котрих має довіре. Важною річею було вже те, що досить скоро втягнено і Сербів до заряду краєм. Є дві концепції сербсько-кроацької держави. Одна концепція сербська, що стремить до того, аби відібрати від Австро-Угорщини теріторію, заселену Сербо-Кроатами, а іменно Кроатію, Боснїю, Герцеґовину, Далматію й инші менші теріторії і прилучити їх до Сербії; друга кроацька, яка хоче злучити Сербо-Кроатів, що входять в склад монархії Габсбурґів разом зі Сербами, заселяючими властиву Сербію й Чорногору коло Австро-Угорщини у формі самостійної під зглядом правнодержавним полїтичної одиниці. Ся друга концепція передвиджує згуртоване сербсько-кроатських земель у границях Австро-Угорщини. Кожда із сих концепцій має своїх приклонників і противників. Не тут місце роздивляти ся, котра з тих концепцій лїпша для сербсько-кроатського народа. Коли я спімнув про істноване сих двох концепцій, то лише задля того, аби доказати: 1. що Сербо-Кроати самі в Австро-Угорщинї не уважають своє положенє злим; 2. що акція, ведена Сербією против Австро-Угорщини, що тїшить ся протекцією Росії, не є щонайменше стремлїнєм цїлого народу. Взагалї положенє Сербо-Кроатів в монархії Габсбурґів останнїми часами не погіршало, але стало поліпшало ся. Беручи річ безсторонно, мусить ся прийти до того висліду, що в Боснії й Герцеґовинї нїчого такого не стало ся, щоби давало Сербії причину інспірувати в тих краях насильну і безоглядну антіавстрійську акцію. Участь помершого перед самою війною російського амбасадора в Сербії в сих інтриґах против Австро-Угорщини нераз доказана. Доки не жиємо

в анархістичному ладї без держав, мусимо згодити ся на те, що жадна держава, оскілько хоче істнувати, не може бути пасивною супроти змагань инших держав і державок, які мають на цїли відірвати від неї певну значну частину її теріторії. Тим дивнїйше, що царське правительства взяло Австро-Угорщинї за зле, що вона боронить своїх державних прав. А вжеж те саме російське правительство аж пінило ся зі злости, що показувала його преса, на саму гадку, що у Львові може повстати український унїверситет, котрий може зміцнити народну свідомість Українців не лише в монархії Габсбурґів, але і в царатї. Замордований в Сараєві архикнязь не був щонайменше ворогом Славян взагалї, анї Сербів зокрема. Противно, він симпатизував з визвольними стремлїнями Українців, був прихильником тріялїзму, то є того, аби відокремити сербсько-кроатські краї в Австро-Угорщинї і дати їм державноправну самоуправу в границях монархії Габсбурґів.

Західноевропейська преса представляла архикнязя Франца Фердинанда під російськім впливом ворогом Словян. Нїщо не є такою неправдою як се. Поминаємо тут инші його погляди, бо тут розходить ся о його відносини до Сербо-Кроатів. Вже 1912. року ледви що не прийшло до війни між Росією й Австро-Угорщиною й Нїмеччиною. Уоруженє Росії й стяганє військових сил в значнім числї до границь Австрії мусїло викликати відповідні зарядженя з боку монархії Габсбурґів, і пожирало сотки мілїонів так 1908. як і 1912. року. Тепер вже цїлій Европі відомо всюди (не знають того лише російські революціонери), що Росія розпочала властиво мобілїзацію в поодиноких частях своєї величезної теріторії, розумієть ся під ріжними нїби причинами вправ і т. д., вже у цвітнї 1914. року. Се поясняє нам, що вона вже в серпни мала дуже значні сили коло австрійських границь. Все се доказує, що не Нїмеччина, не Австро-Угорщина, але Росія була зачіпною стороною. А вжеж 1917. року мали її військові сили дійти до нечуваної висоти й лишити за собою злучені сили Нїмеччини, Австро-Угорщини й Італії. Таким чином являють ся твердженя Плєханова, що Росія веде лише оборонну війну доказом одного з двох річей: або цїлковитого незнаня фактів, або його змаганєм, за що би то не було ідеалїзувати заграничну полїтику царату. Таж не можна стати на чисто формальнім становищу, і з самого факту виповідженя війни Нїмеччиною царатови виводити рішенє, що Росія не була аґресивною стороною. Врештї видно з пізнїйших заяв російської дїпльоматії і провідників російських партій в думі виразно, що Росії йде о розгром Австро-Угорщини й о здобуток Константинополя й Дарданель. Коли отже міро-

датні чинники Росії тепер уже не скривають ся із сією цілю, а противно зазначають її з парляментарної трибуни, то якою смішною й заразом марною являєть ся роля Плєханова, що хоче боронити заграничну політику російського правительства перед закидом аґресивности, а царат представити жертвою нападу Німеччини.

Другим арґументом на користь Росії проти Німеччини й Австро-Угорщини, наведеним батьком російської соціяльної демократії є той, що німецький імперіялїзм далеко небезпечнїйший для Европи і взагалї демократії від російського. Плєханов додає сей арґумент, але не пробує анї трохи його узасаднити. Така голословність у чоловіка, що відзначаєть ся будь що будь нахилом до діскусії й арґументації, є блискучим доказом його безсильности. Вкінци може бути, що духовний батько російських марксістів стаєть ся з бігом лїт чим раз менше знаючим, а чим раз більше віруючим.

Є всякого рода імперіялїзми, так як бувають всякого рода підбої. Маємо так воєннодержавний підбій, який кінчить ся загарбанєм нових теріторій; маємо економічний підбій, спричинений змаганями здобути нові ринки збуту для промислу і торговлї, якому не товаришать теріторіяльно-полїтичні здобутки; маємо вкінци культурний підбій, що знаменуєть ся мирним прониканєм мови, лїтератури, звичаю одного народа або держави до другого. Дві останнї катеґорії підбоїв є, так би сказати, нормальними появами, які звичайно нікого не дивують і які годї зачислити до шкідливих обявів. Коли яка держава продукує дешевше, лїпше, приноровляє вироби свойого промислу до потреб чужих ринків і робить все се без фізично-воєнного примусу, то нема в тім нічого злого. Так само не була обявом уємним і культурна експанзія на приклад французького народу XVIII. і перших трьох четвертин XIX. столїтя. Цїлком инша річ з імперіялїзмом, опертим перед усїм на полїтично-теріторіяльних підбоях, з котрим іде рука в руку насильство, національно-державний гнет і накидуванє мови й культури завойованому народови. Того рода імперіялїзм є обявом у високій мірі уємним, є обявом паразитським, котрий треба поборювати всією силою. Проти культурної або господарської переваги, опертої на правдивій висшости, не користаючої з привілеїв, годї виступати, і то тим більше, що проти неї не можливо нічого зробити. Я взяв тут очевидно крайнє противні собі типи завойовань, імперіялїзмів. У практиці здибаємо найчастїйше мішані типи з перевагою одних або других головних прикмет. Поробивши такі ріжниці, важливі, як менї здаєть ся, перейдемо до порівнаня російського імперіялїзму з німецьким.

Соціяльнодемократичні російські письменники надто односторонно задивляють ся на ґенезу російського імперіялїзму, говорячи, що він випливає виключно з буржуазійних тенденцій, змагаючих до здобуваня нових ринків збуту.

Не перечу, що сей чинник грає сьогодня вже певну, часом навіть велику ролю, яка буде що раз зростати: але годі на мою гадку недобачати инших важнїйших жерел російського імперіялїзму. Змаганя до нових завойовань випливають в російських правительственних кругах перед усїм із домагань династії і висшої бюрократії здобувати все нові жерела доходу, чим раз більшу державну силу задля того, аби все то дїлало на уяву народа для утриманя і зміцненя правительственної власти. Сю цїль осягаєть ся здобуванєм нових країв. Знесенє окремішности Фінляндії, змаганя загарбати Константинополь, гнет на Українї і в Польщі випливає, здаєть ся, із сих причин. Очевидно має володїнє побережєм Чорного моря на оці також і інтереси промислу і торговлї. Одначе се не зміняє річи. Незбитим фактом є також, що загарбанє Бесарабії після турецької війни мало свою основу перед усїм у династично-військових мотивах. Очевидно збільшає розріст російської буржуазії, більше її освідомленє і лїпша орґанїзація з конечности її полїтичний вплив, і через то стаєть ся заграничпа полїтика Росії залежна від її інтересів. З часом російський імперіялїзм станеть ся чим раз все більше економічним. Одначе сьогодня заграничпа полїтика царату не кермуєть ся анї виключно, анї переважно інтересами самої буржуазії. Нинї має ще російський імперіялїзм визначне знамено перед усїм рабункової, династично-військово-бюрократичної полїтики. Се є імперіялїзм найгіршого рода.

А що становить переважні прикмети нїмецького імперіялїзму останнїх 20-ти, 30-ти лїт? Менї здаєть ся, що його знаменують не лише здобуті Нїмеччиною кольонії, але більше ще експанзія нїмецького капіталу в инших державах Европи, і в инших частях світа, як також залив нїмецькими товарами ріжних чужих теріторій. Нїмецькі кольонії анї не такі просторі відносно, анї такі богаті, як би того можна було на око сподївати ся. Вони представляють справдї певну вартість, але не вона рішає про економічне і полїтичне значінє Нїмеччини на обидвох півкулях землї. Нїмцї закладають банки, акційні товариства для промислу і торговлї в ріжних державах так само в Европі як і деинде. Нїмецький капітал привів до житя богато господарських підприємств у Бельґії, в північній Італії, в Росії, в Мексику, в державах Полудневої Америки, не згадуючи вже инших теріторій. Нїмецькі промисловцї, що мають свої фабрики в Нїмеччинї, вміли дуже добре приспобити ся до потреб, смаку споживачів

у віддалених краях, і потрафили виперти вироби анґлійського промислу. Вони осягнули то завдяки докладному знаню цілої земської кулї, яке вимагало довгих лїт працї нїмецьких учених і підприємцїв та значних видатків. Рухливість і орґанїзаційна спосібність нїмецького капіталу знаменита; ті прикмети має й нїмецька праця, як і вся дїяльність нїмецької держави. Впроваджають ся найбільші технїчні поліпшеня, використовуєть ся всякий винахід, не жалуючи засобів і труду. Нїмцї обзнакомлені також знаменито з чужими мовами й культурами. Все то разом запевнює їм величезну перевагу над иншими державами і народами. Імперіялїзм нїмецький є отже цїлком инакшим, як російський, він не має розбійничих прикмет; се є обяв нормальний, культурний і не такий небезпечний, як царський. Розумієть ся, се не значить іще, щоби з одного або другого становища не можна було йому робити закидів. Які би не були ті закиди, але се не зміняє тої обставини, що нїяк не можна ідентифікувати нїмецького імперіялїзму з російським, як се робить безкритично і не поправдї Плєханов, і як за ним повторяють бездумно богато инших російських публїцистів.

Плєханов каже дальше, що він бажає побіди Росії, бо її погром спричинив би зменшенє або прямо упадок витворчих сил Росії, що з конечности ослабило би розвиток тих її суспільних сил, від яких зросту залежить упадок царизму і демократизація російської держави.

„Витворчі сили“ се чарівничі для російських соціяльних демократів слова взагалї, а для Плєханова зокрема, вони мають в собі таємну прикмету для обясненя всяких річей, навіть нераз собі протилежних; само їх вимовленє або написанє звільняє вже від дальшої арґументації. І Плєханов написав у своїй брошурі ті слова з тріюмфом, в переконаню, що вони побють його противників. Він не уважав навіть за потрібне вияснити близше своєї гадки.

На жаль, я не відчуваю таємничої сили такої соціяльно-демократичної термінольоґії. Тому мушу піддати її близшій аналїзї, подібно, як се зробив я з імперіялїзмом.

Без сумнїву, витворчі сили в кождій державі мають вплив на цїлу систему соціяльно-полїтичних відносин, і мають перворядне значінє. То не було би отже нїчого дивного, що Плєханов дбає про те, щоби витворчі сили в Росії не упали, або щоби навіть не зменшили ся в своїм значіню для загалу населеня. Уявім собі одначе можливий механїзм того „упадку витворчих сил“ в Росії в разї її розгрому в теперішній війнї, а перед усім спитаймо, що він має саме значити.

Кожда війна нищить в часї свойого триваня і якийсь час пізнїйше значне число витворчих сил, через знищенє управних ґрунтів, фабрік, копалень, через зужоток богатьох матеріяльних засобів на непродуктивні з господарського боку цїли. Кожда війна без огляду на її успіх ослабляє і нищить що найменше на якийсь час витворчі сили. Навіть коли війна ведеть ся на чужій теріторії, то й тодї ще відтягає вона богато робучих сил від витворчої працї в значіню господарським, ослабляє продукційні сили.

Але Плєханову ходить без сумнїву о щось инше, він розуміє під можливим упадком витворчих сил у Росії або під значним їх зменшенєм цїлком щось инше. А що він сам не прецизує докладно своєї гадки, мушу взяти ся за невдячну задачу відгадуваня його гадки. Здаєть ся, що йому ходить о то, аби Росія після нещасливої війни не знайшла ся в таких обставинах, які значно утрудняли би її господарський розвиток в капіталїстичнім напрямі, що тепер запевняє розріст витворчих сил. Як Плєханов дїйсно так думає, то треба розглянути, чи дїйсно розгром Росії в теперішнїй війнї грозить її такою поважною катастрофою.

Як можна було з гори передвидїти, а дотеперішний перебіг війни з виїмком бідної Бельґії потверджає, жадна зі сторін не буде, здаєть ся, цїлком розбита; то значить, що анї Франція, Анґлія і Росія, анї Австро-Угорщина і Німеччина не будуть в теперішній війнї так сильно побиті, що тим би звихнуло ся чи то господарський, чи то полїтичний їх розвиток. Задля простоти задачі припустїм одначе, що Росія вже в сїй війнї буде мати дуже важні страти, значнїйші, як можна би припускати на підставі дотеперішнього досвіду в часї війни. Припустїм отже, що Королївство Польське й велика, навіть більша часть України відпаде від царату. Що може тодї стати ся? Чи капіталїзм у Росії перестав би скоро розвивати ся? Втрата значного числа фабрик у Королївстві Польськім і менше їх число в частинї України, відірваної від Росії, зменшило би очевидно вартість фабричної продукції у зменшенім о ті провінції царатї на якийсь час. А що фабрики, які наслїдком війни відпали би від Росії, продукували не лише для власного краєвого ринку, але й для російського, то на їх місци повстали би нові промислові заклади в позісталій Росії. Капіталїзм розвивав ся би дальше. Годї забувати, що хоча Росії лишило ся би менше число фабрик, за то й населенє її зменшило ся би також. Не маємо жадних даних на те, що після програної війни стриманий був би розвиток Росії. Правда, російський державний скарб утратив би навіть зі стратою самого лише Королївства Польського сто мілїонів рублїв чистого річного прибутку, суму, яку має

держава з того краю, відлічивши видатки на краєві цїли від загальної суми державних прибутків. Але прибуток той є звичайним рабунком абсолютного правительства, що витискає з краю гроші, а в заміну за то мало вкладає на його потреби, він не має нічого спільного у будучністю капіталїзму в самій Росії. Втрата України позбавила би Росію дуже богатої провінції задля її великої урожайности. То мало би без сумнїву для Росії деякі уємні наслїдки. Перед усїм втратила би вона значну скількість хлїборобських плодів. Вивіз Росії зменьшив ся би. Одначе ся обставина мала би той успіх, що російське хлїборобство мусїло би скорше переіначити ся й перейти до інтензивнїйшої управи, більше згідної з тенденціями капіталїстичного розвитку. Без сумнїву була би втрата наведених висше країв для російської держави як такої некористна. Одначе користь сьогочасної Росії в її теперішнїх границях, а витворчі сили зменшеної Росії, то два понятя, які що найменше не криють ся. Тимчасом Плєханов не признаєть ся до того, що йому розходить ся о державну силу Росії, і каже лише, що він боїть ся, аби Росія після програної війни не мала відносно до теперішнього стану слабших витворчих сил.

Завойованє Росією все нових теріторій має два боки. З одного боку витворює воно для неї підставу для обширного господарства, опертого на широкім внутрішнїм ринку, а з другого утрудняє її соціяльно-полїтичний розвиток. Справдї, там, де земля не така простора, як в Росії, злі сторони суспільно-полїтичного ладу допроваджують до заостреня клясової боротьби і до боротьби ріжних суспільних ґруп з урядом о лїпші, висші форми збірного житя. Там знову, де простори дуже обширні, при істнуючих злих суспільно-полїтичних інституціях, лекше веґетувати й утїкати з головних осередків житя до завойованих країв, утїкати від соціяльної боротьби. Той факт, що Росія має обширні чужі завойовані краї улекшає їй, а властиво її правительству пановане.

Ті провінції є жерелом прибутків державного скарбу й жерелом для утримуваня вірної бюрократії, що находить в них добрі посади, за одержанє котрих вона стаєть ся підпорою істнуючого полїтичного ладу.

Ленін, що в економічних справах більше компетентний як Плєханов, що як і він уважає „розріст витворчих сил“ підставою суспільного розвитку, не боїть ся для Росії відірваня не лише Польщі, але й України. Вкінци, коли ми вже стаємо на міжнароднім становиску, коли маємо засуджувати зачіпну війну, як то робить сам Плєханов у обговорюваній брошурі, то в наших осудах не можемо кермувати ся виключно лише господарськими інтересами

російської держави. Колиж ми будемо все оцінювати лише з погляду розросту витворчих сил російської держави, то стоїмо на становиску звичайного господарського націоналїзму і в такім разї незрозуміле обурене Плеханова на німецький імперіялїзм і на німецьку соціяльну демократію за те, що вона голосувала за кредитами на війну. Прецінь Німцї мають також право, користаючи методою припорученою Плехановим, стреміти до розросту витворчих сил свойого рідного краю. Але сего Плеханов не хоче признати. Він має як Росіянин дбати про розріст витворчих сил царату. А Німцї того права не мають. Плеханов не освітлює докладно своєї гадки, анї не аналїзує обяв, про котрі пише. Він оперує лише нічого не виражаючими загальниками й попадає в непослїдовности. Скоро соціялїсти поодиноких країв мають оцінювати полїтику з погляду витворчих сил лише власного краю, то задля економічного антаґонїзму між поодинокими державами, що виросли на ґрунтї продукційних обставин кождої з них, соціяльні демократи ріжних держав мусять мати часто полїтичні жаданя в царинї заграничних відносин прямо собі протилежні. А вжеж сам Плеханов не хотїв певне свідомо прийти до такого висліду.

В тій самій брошурі каже він, що прецінь російські соціяльні демократи мають у своїй проґрамі жадане, аби кождий нарід в Росії міг „самоврядувати“ собою, що отже й російський нарід має то право, і що може дбати про свою незалежність і добробут на всїх царинах житя. Се чиста правда. Не кажу також, аби Росіяни не мали права любити Росії і працювати для її добробиту, я лише говорю, що вони не повинні ідентифікувати її щастє з нетикальностею теперішних її державних границь. Вкінци може Плеханов держати ся всего свойого повисшого розумованя, але він не має права брехати, що він при оцінцї міжнародних справ кермуєть ся соціялїстичними крітеріями, нехай не туманить людей загальниковими фразами про „витворчі сили“, лише нехай прямо скаже, що він як російський націоналїст і імперіялїст змагає до того, щоби Росія утримала дотеперішні свої границї, а навіть їх розширила.

Франція втратила 1871. року дві провінції і заплатила пять мілїярдів контрибуції, а прецінь мимо того її витворчі сили значно зросли, вони зросли би ще більше, як би не рентїєрський нахил французьких капіталїстів, що волїють мати менші зиски, а за то певне і спокійне житє, як значно більші доходи з ризиком і підприємчивістю. Французькі капіталїсти охотнїйше містять свої капітали в чужих державних пожичках, як у промислових підприємствах. Ся обставина улекшує пересяканє німецького капіталу до Франції в области промислу.

Австрія втратила після невдатної війни 1866. року Венецію, що дістала ся до Італії, а мимо того її витворчі сили зросли значно, і після тої війни пішло політичне й економічне житє правильними шляхами.

Як я вже висше зазначив, розумованя Плєханова повні суперечностей. Так на приклад наводить він згадану висше проґраму російської соціяльної демократії про національне саморядуванє народів, що входять в склад царату і апробує його в цілости Точка та, як слід зрозуміла, може означати лише тілько, що кождий нарід має право сам собою розпоряджати. А коли так, то що станеть ся з „витворчими силами“ Росії в розуміню Плєханова, що буде, як би бодай деякі народи, що мають нещастє належати до Росії, постановлять відлучити ся від неї?

А всеж, здаєть ся, Плєханов не хоче, щоби Росія втратила хочби частину своєї теріторії у війні, бо гадає, що се ослабить її „витворчі сили“. На висше питанє, як і на богато инших, не находимо відповіди у Плєханова.

Мусимо тому дальше старати ся відгадувати, що думає у сім предметї духовий батько російських марксістів. Може йому не йде о втрату теріторій Росією, а лише о то, аби побідні Німці не накинули Росії такого некористного митного договору, який утрудняв би її промисловий розвій? Може бути. А коли се дійсно так, то й тоді його погляди не дістають сили. Перед усім і теперішній торговельний договір між Росією і Німеччиною після гадки богатьох російських економістів, публїцистів і промисловців для царату не користний, а противно робить його залежним від Німеччини, а прецінь сей договір накинений Росії без війни. У другого боку Німеччина після побіди над Францією не накинула їй такого договору, котрий ослабляв би її продукційні сили. Годї отже ідентифікувати перебіг війни з торговельними договорами, хоча війни і договори є між собою в звязку.

Таким чином нема жадної певности, анї навіть великої правдоподібности, щоби програна Росією війна допровадила би її продукційні сили до упадку. За то є певно, що побіда царату зміцнить реакційні чинники в Росії, скріпить авторітет царя і бюрократії і припізнить її перестрій в правдиво демократичну і конституційну державу.

Хвилями сам Плєханов припускає, що після побіди Росії царське правительство зміцнить ся. Але потїшає себе тим, що побіда Росії залежати буде від самостійної діяльности суспільних сил російського народу, і тому ті сили в тій праці остілько зміцнять ся, що навіть побідний царат після війни не дасть собі з ними ради.

Наївність сего загальникового, нічого не кажучого виразно розумованя обезоружувала би дуже, як би не насувало ся зараз питанє, чи то справді лише наївність здитинілого передчасно письменника і діяча, чи може свідома спекуляція на безмежну наївність читача.

Перед усім слід би запитати, якого рода самодіяльність суспільних російських сил має виявити ся в теперішній війні, що мала би таке сильне зміцненє тих сил, що царат після війни не дасть собі з ним ради.

Дотепер відомо лише, що правительство остілько „усамостійнило“ російську суспільність, що позволило їй займати ся хорими, що міста зобовязано доставляти деякі потрібні для армії річи. Все се ще не доказує, аби суспільні сили Росії мали через то зискати на значіню супроти уряду. Оскілько яка суспільність вільнійша в часї мира, остільки лекше й сильнійше може вона показати свій вплив в часї війни. Тяжко собі уявити, щоби російська суспільність, позбавлена вільности в ріжних напрямах, нараз в часї самої війни, коли з природи річи власть уряду більша, як звичайно, могла виявити якусь велику самодіяльність, поза революційною акцією. Лише погром Росії може спричинити значну зміну у відношеню сил між суспільністю і правительством. Всї історичні досвіди суперечать наївним, або свідомо наївним поглядам Плєханова.

Хоча Франція за Наполєона III. стояла вже на високім ступню суспільного розвитку й пережила три революції, з котрих одна була дійсно велика, одначе вона зносила автократичний систем того цїсаря поти, поки його загранична полїтика мала успіх. З хвилею, коли Францію побито, цїсарство впало. Чи може Плєханов припускає, що російський нарід буде після теперішньої війни в разї успішного її закінченя полїтично більше виробленим і зрілим як французький нарід в роках 1852. і 1870? Таке припущенє зраджувало би брак всякої історичної перспективи. Французька буржуазія була за Наполєона III. як полїтична кляса без порівнаня більше виробленою як у сьогочасній Росії російська буржуазія. Те саме можна ще в більшім степени сказати про дрібне міщанство. Що до робітничої маси, то певно французький пролєтаріят за другого цїсарства, вихований на революційних традиціях, не стояв низше від російського пролєтаріяту теперішньої доби. За другого цїсарства, властиво в його початках, був він лише знеможений. Правда, не було тоді у Франції марксістів і не пропаґовано серед мас матеріялїстичного розуміня подій упрощеним способом як тепер в Росії. Але та обставина чейже не мала такого великого значіня.

Вершок непослїдовности Плєханова показуєть ся в тім, що у відношеню до нїмецького народа послугуєть ся він иншою методою розумованя, як тодї, коли говорить про російський нарід. На сторонї 31. обговорюваної брошури каже він виразно, що при теперішнїх обставинах погром Нїмеччини буде сприятливим для повстаня в нїй революційного руху. Чому? Того він не каже. А прецїнь виходило би з того, що він говорив про Росію і Росіян з нагоди війни, що в разї побіди Нїмеччини при участи сил нїмецького народу, ті сили зискають такий вплив, що правительство мусїло би з ними числити ся більше як тепер. Такий вислїд був би що до Нїмеччини ще більше оправданий як у відношеню до Росії, бо в Нїмеччинї суспільні сили зорґанїзовані і беруть самостійно більшу участь у воєнних приготованях і в самій війнї як у Росії, і нїмецька державність має більше даних до поступового розвитку як російська, бо має будь-щобудь правдиву конституцію, та й правительство в Нїмеччинї тримаєть ся стисло права; тимчасом у Росії власне нема широко розвиненого почутя потреби істнованя права та його стислого дотримуваня. Немає його у правительства, нема його також у більшости суспільности. Коли отже російський нарід після побідної війни, в котрій бере чинну участь, має вийти зміцненим і уряд має його брати більше в рахубу і мусїтиме з ним більше числити ся як перед тим, то годї зрозуміти, чому той сам обяв не мав би показати ся і в Нїмеччинї? Чому не мала би там побіда у війнї, при далеко більшій участи суспільних сил як у Росії, довести до зміцненя їх, до більшої уважливости до них, скажім виразнїйше, до виборчої реформи в Прусах в демократичнім напрямі і до більшої залежности правительства від парляменту? І навпаки, коли погром Росії не має допровадити до революції, то чому має її викликати погром Нїмеччини?

Дивна річ, що Плєханов не добачає власних непослїдовностей.

На початку своєї брошури стараєть ся він збити і висміяти нїмецького соціяльного демократа за те, що він припускає що до Нїмеччини подібні річи, як Плєханов що до Росії, послугуючи ся аналоґічною методою розумуваня, яку, як ми висше бачили, скорше можна приноровити до полїтичного житя Нїмеччини, як Росії.

Для підпертя своїх виводів про те, що суспільно-полїтичний рух Росії після побідної війни може оживити ся, наводить Плєханов приклад декабристів (революційних заговірників з часів другої половини царюваня Александра I). Відомо, що той рух повстав у Росії після розгрому нею Наполєона Ся арґументація дуже поверховна. Справдї рух

декабристів повстав не тому, що Росія побила Францію. а тому, що освічені круги російських офіцерів здибали ся безпосередно з французькою культурою XVIII. столїтя, пізнали лїтературу революції з її традиціями, і взагалї французьке житє. А вжеж не бачимо після побід Росії над Турками анї в XVIII. анї в XIX. столїтю жадного визвольного руху.

А що Плєханов знає, що після нещастя правительства у війнї починаєть ся критика його, яка деколи веде до вибуху революції, а також знає, що між революціонерами є люди, котрі припускають, що те само повторило ся би після програної царатом у Росії війни, він стараєть ся доказати, що не все так буває. Задля сього шукає він фактів, які би помогли йому, але очевидно не найшов таких і не міг найти; за то покликав ся на якийсь лист Лясаля, котрий після його гадки варта особливої уваги, що нїколи, мовляв, нарід у Прусах не був так привязаний до свойого короля, як після його погрому 1807. року. Плєханов хоче доказати, що і в Росії після програної війни Николай II. може бути такий популярний, як нїколи перед тим. Сей арґумент має збити виводи всїх тих, що в імя зміцненя революційного руху в Росії — бажають її погрому. Перед усїм можна, а навіть треба заперечити „субтильність“ згаданої уваги Лясаля. Тодїшнїй пруський король не був, здаєть ся, анї надто улюблений, анї цїнений, і то задля слабости його характеру. Але улюбленою й шанованою була його дїяльна і розумна дружина, славна Люїза. А симпатії для неї переносили ся на цїлу її родину. Але менше з тим. В данім разї не йде о то, чи любили, чи ненавидїли короля, але о то, як погром Прусії вплинув на державний устрій. А той погром Прус довів короля і правительство до заведеня обширних реформ Штейна й Ґартенберґа, яким Пруси так богато завдячують. І тепер нам повинно йти не о то, чи після програної Росією війни Николай II. буде популярний, улюблений — але о то, чи погром царату допровадить до важних реформ, чи нї. Дібрані Плєхановим історичні приклади не промовляють в користь бороненої ним тези, але проти неї.

Дивна річ, що той сам Плєханов в часї російсько-японської війни на публичних зборах у Швайцарії зазначував виразно, що він із двох лих волїє побіду Японії, нїж царату; бо гадав, що побіда Росії зміцнила би дуже сильно царське правительство. Тодї не казав він при обговорюваню війни нїчого про „витворчі сили“ Росії, хоча був уже зверх двацять лїт марксістом, і не бояв ся, аби вони через погром не зменшили ся. А вжеж з точки погляду „витворчих сил“ не підлягає жадному сумнївови, що занятє Японією Кореї

і части Манджурії могло звязати російську експансію на далекім сході, а тим самим стіснити у певнім степени дальший зріст ринків для російських товарів у тих сторонах. Плеханов припускав тоді, що погром Росії улекшить упадок абсолютизму. Тепер він в то не лише не вірить, але ще й твердить з цілою певністю щось цілком инакшого. Зміна гадок не є ще нічого злого, оскільки вона є наслідком ліпшого пізнаня фактів, до котрих вона відносить ся. Але тут розумованя Плеханова такі натягнені і поверховні, що годі сю зміну уважати вислідом „глубшого“ розібраня задачі.

Той сам Плеханов заявив на міжнароднім конґресі в Цюриху 1893. року, що в разї війни Німеччини з Росією, німецькі війська будуть розбивати царат і улекшать визволенє російського народу. А прецінь тоді вже був німецький імперіялізм, а економічний розвиток Росії був богато слабший як тепер, так що й тоді вже була „небезпека“ для „витворчих сил“ Росії після теперішньої теорії Плеханова. Одначе для духового батька російських марксистів було ясно, що погром царату конечний для вільности російського народу. А чиж тепер після революції так богато змінило ся? Змінило ся богато, але і тепер ще російське правительство має величезну, дійсно абсолютну власть, а трудність повалити її і завести правдиво конституційний лад ще більша. Царат є тепер, як і передше, вязницею народів, вязницею також для упривілейованого супроти инших народів російського народу. Плеханов потішає нас, що побіда царату в теперішній війні не грізна для Европи, бо, мовляв, в капіталістичнім ладї назадницька економічно держава не може мати міжнародної переваги над державою з висшим господарським устроєм. І се розумованє відзначаєть ся тою плиткістю, яка показуєть ся в цілій брошурі Плеханова.

Перед усім може побідна Росія при помочи спілки з державами висше як вона розвинутими, але мілітарно слабшими рядити Европою і впливати на неї уємно. Вже дотепер зміцнив її союз із Францією дуже значно царат і дані йому після війни з Японією французькі гроші позволили йому скоро поставити великую армію і добре заосмотрену. Відтак, як би вийшла для Росії велика побіда в сій війні, вона дала би б її може, а в близшій будучности навіть правдоподібно, можливість скорого господарського розвитку; се одначе не значить іще, що за тим розвитком прийде паралельна, скора переміна державно-правного ладу. Всї сторони суспільного житя звязані природно стисло з господарським розвитком, але одно й друге не все розвиваєть ся рівномірно, не все цілком і скоро приноровляють

ся взаїмно. Часто буває, що одна з тих сторін житя змінюєть ся скоро, а инші з ріжних причин, на приклад сильних традицій, міцно уґрунтованих пережитих, але сильних інституцій—ні. Господарсько-соціяльний і правно-політичний лад Росії доказує се виразно. Инші народи в анальоґічнім розвитку „продукційних сил“ як Росія мали вже правдиво конституційний лад. Зміцненє продукційних сил у Росії після побідної війни певно зміцнило би з часом вплив міст і пролєтаріяту, але з початку після такої війни зміцнили би ся перед усім реакційні сили й правительство.

Заки би „надбудова“, як люблять говорити марксісти, то є правно-політичний лад, приноровили ся би до господарської основи, перейшло би певно богато часу, за котрий виявляла би Росія при помочи союзників надто шкідливий вплив у цілій Европі. Лїпше було би для будучности російського народу, аби царат побито й розбито, аби автократичне правлїнє упало, аби суспільні сили рядили при помочи парляменту і тоді обширні суспільні реформи, як на приклад земельна і инші, піднесли би добробут мас і збільшили би значно конзумцію на внутрішнїх ринках, котрі би таким чином винагородили теріторіяльні втрати Росії.

Гадка, що в капіталїстичнім ладї економічно назадницька держава не може мати більшої сили, як економічно сильнїйша і більше розвита, буде правдива лише з отсим додатком — при рівних инших обставинах. Дїйсно, висший економічний розвиток держави дає їй без сумнїву богато сили, але економічно слабше розвита держава може ту свою відносну низшість винадгородити собі своєю дуже великою чисельною перевагою. Певно можна лише то сказати, що при однакових инших обставинах економічно висше стояча держава буде мати перевагу. Що до Росії ся гадка остільки ще більше правдива, що хоча Росія без сумнїву економічно слабше розвинена, як инші західні держави, то всеж таки та низшість не така велика, щоби царат не міг мати армії з оружєм, яке стоїть на висоті сучасної технїки. Тому може Росія зневтралїзувати свою економічну низшість величезною перевагою свойого населеня над населенєм инших европейських держав.

Таким чином всї змаганя Плєханова переконати своїх читачів, що побіда Росії пожадана як для справи вільности в нїй самій, так і для міжнародних відносин, не мають жадної основи, не видержують критики. За те викликують вони здивованє, що Плєханов міг написати щось подібного. Я вибрав лише яскраві приклади непослїдовности, поверховности, недокладности і крутїйства в розумованях Плєханова, що написанєм обговореної тут брошури знизив ся до висоти

якогось там Рязанова. Се смутний конець голосної літературно-науково-публїцистичної і полїтичної карієри.

— — — — — — — — — — — — — —

Троцкій підкреслює сильно гадку, що теперішня війна показала, що національна держава пережила ся, і що народи й надалї лишать ся лише психічно-культурними звязками.

Сей погляд в такім рішучім сформулованю не відповідає дїйсности. Правда, сучасне економічне житє є того рода, що держава не може взагалї витворити замкненої в собі, вистарчаючої самій собі цїлости. Правда, що господарське житє має в значнім степени міжнародний характер. З того одначе не випливає, що національні держави не мають основи житя, що стремлїня до введеня їх в житє злишні, або марні. Противно, ми бачимо, що істнує сильна тенденція опирати держави на національних основах, і що та тенденція що найменше не слабне. Навіть потужна Німеччина стараєть ся що найменше в Европі лишити ся можливо одностайною державою. З другого боку держава така як Росія, що має під своєю властю ряд чужих країв і народів і не дає їм способів до розвитку, в дотеперішній своїй формї виставлена на розклад.

Без сумнїву нарід є психічно-культурним звязком, але такий звязок не може бути сильним, коли не опираєть ся або на цїлком відрубній державі, або хоч би лише на її завязках, у видї автономічних теріторій з правнодержавною окремішністю. Правда, попри таку теріторіяльну автономію потрібна деколи й инша, нетеріторіяльна, одначе нїколи як неґація першої, лише як її доповнене.

Троцкій кермуєть ся в своїх полїтичних розумованях і проєктах розвязки міжнародних задач поверховними анальоґіями і особистими симпатіями. Так наприклад він прямо ненавидить Австро-Угорщину і доказує, що вона не має жадної рації істнованя, що її нїмецькі провінції повинні перейти до Нїмеччини, а инші утворити федерацію вільних народів, яка була би успішною противагою Росії. У всїм тім розумованю виявляєть ся таке незнане відносин, такий брак всякої полїтичної орієнтації, що може викликати лише подив. Треба одначе обговорити се, бо воно репрезентує певний відламок російської соціяльної демократії.

Перед усїм Троцкій має цїлком мильні понятя про Австро-Угорщину, як державу. Він уважає її мало що не напівабсолютистичною, і бажає „визволити“ народи, що входять в її склад. Дуже дивна річ, що величезна більшість російських публїцистів всяких відтїнків не орієнтуєть ся у відносинах, які панують в монархії Габсбурґів. Замість прослїдити орґанїзацію тої держави і поодиноких заселюючих

її народів, видають сї люди загальникові осуди, непоперті жадними арґументами. Так робить се і Троцкій.

В Австро-Угорщинї положенє поодиноких народів не є цїлком однакове. Властиво мають в Австрії відносно найбільше значінє Нїмцї, як нарід найкультурнїйший, економічно найбогатший, нарід, що до нього належить і династія. В Угорщинї мають пануюче значінє Угри, богато більше, як Нїмцї в Австрії. Сьому є дві причини. Перед усїм парляментаризм на Угорщинї від віків був полїтичною силою, що не можна сказати про австрійський; наслїдком того становище угорської суспільности супроти корони сильнїйше, як навіть нїмецької. Відтак стоять взагалї инші народи на Угорщинї з виїмком Кроатів значно низше, як ненїмецькі народи в Австрії, наслїдком чого їх положенє супроти Угрів гірше, як положенє народів Австрії до австрійських Нїмців. Кроатія має свою автономію, оперту на взаїмнім порозуміню з 1868. року. Щоб нї сказати про ту автономію, про потребу її зміни, одначе годї заперечити, що вона дає Кроатам можливість не лише задержати свою народність, але навіть її дальше розвивати, мати свої власні полїтичні інституції і т. д. Гірше ведеть ся Румунам, Словакам, Українцям.

В Австрії стан поодиноких народів богато лїпший як на Угорщинї. Правду сказав на приклад посол Пернерсторфер в дневнику „Berliner Tagblatt“, що Чехи перед стома лїтами вже майже не були народом, всї висші й інтелїґентні верстви винародовили ся; а тепер Чехи на всїх полях дійшли до дуже високого ступня розвитку. Чехія, Моравія і Шлеск мають свої автономії й сойми. В Чехії окрім Чехів є й богато Нїмців, що становлять мало що менше як 40%. Нїмцї мусять там мати також свої права, тим більше, що вони не становлять якоїсь одної кляси, але становлять в деяких повітах величезну більшість населеня. На Моравах є також Чехи і Нїмцї, а в Шлеску Нїмцї, Чехи і Поляки. Чехам не дїєть ся жадна кривда, вони користують ся повними правами, хоча мусять очевидно дїлити ся в управі з Нїмцями. Для Чехів було би істнованє поза Австрією неможливе. Вони стали би ся здобичею або Росії або Нїмеччини. Крайнї чеські націоналїсти хотїли би очевидно, щоби самі Чехи рядили в Чеськім Королївстві й панували над Нїмцями. Одначе то утопія й до того несправедлива. Навідворіт знову жадають нїмецькі шовінїсти нїмецьких урядів у Чехії, а що найменше хотїли би здобути для Нїмців більший вплив, як відповідає їх чисельности в краю. Одначе одно певно, що Чехи як і Нїмцї можуть свобідно розвивати ся. Хоча між ними ведеть ся національна боротьба, то одначе нема анї великої небезпеки для жадного

з тих народів, анї не має вона варварської форми, лиш ведеть ся на ґрунтї істнуючих прав, рівних для обидвох народів.

Поляки в Галичинї мають автономію, всї найвисші уряди в їх руках, вони є панами всїх краєвих інституцій, так що їх становиско супроти Українців дуже упривілеоване; мимо того устрій австрійської держави такий, що Українцї можуть розвивати ся. Вони мають свої народні школи, ґімназії з викладовою українською мовою, на унїверситетї у Львові мають українські катедри, в короткім часї дістануть без сумнїву власний унїверситет у Львові. Українська мова признана як друга краєва мова в східній Галичинї. Протягом останнїх кільканацять лїт зробили вони величезний поступ на полїтичнім, економічнім і культурнім поли. Нова соймова виборча реформа збільшила значно процент їх послів. Їх національні і полїтичні стремлїня підуть, розумієть ся. значно дальше, але мимо того не дасть ся заперечити, шо вони вже тепер здобули собі сильну позицію в краю і державі.

Про инші народи в Австрії можна більше менше сказати то само, що висше.

Цїла Австрія зробила за останнїх двацять лїт дуже значні кроки вперед на всїх полях. Громадянська свобода дїйсно більша, як в богатьох инших конституційних державах Европи, більша як на приклад у Франції. Соціялїсти в Австрії мають великий вплив на правительство. а австрійська соціяльна демократія належить до найсильнїйших в Европі. Правительственний і праводатний апарат в Австрії дуже складний, є також тертя, які дають правительству можливість виконуваня власти на підставі славного параґрафа 14. Одначе та обставина не робить щонайменше з парляменту фікції. Правительство дуже числить ся з ним і з думкою суспільности. О жаднім національнім гнетї зі сторони нїмців у Австрії й мови бути не може. Національна боротьба є, але її годї ідентифікувати з гнетом. Лише цїлком свідоме тенденційне представленє справ може всупереч фактам доказувати, що Австрія є назадницькою державою, яка мало що ріжнить ся від Росії, що вона є середноевропейською Туреччиною, як се твердить Троцкий.

Істнованє Австрії потрібне й конечне, бо є народи, що поза нею не могли би витворити самостійних і сильних держав.

Троцкій бажав би, щоби Росія розбила Австро-Угорщину, щоби австрійські Нїмцї увійшли в склад Нїмеччини, а инші народи в Австрії утворили федерацію.

Перед усїм треба подивляти легкомисність Троцкого. з якою він припускає, що Росія насамперед розібє Австро-

Угорщину, а відтак позволить на збільшенє Німеччини прилученєм до неї німецьких провінцій Австрії, і вкінци допустить до федерації инших народів монархії Габсбурґів. котра буде пізнійше противагою для самої Росії.

Як би німецькі провінції відпали від Австрії, а инші народи монархії Габсбурґів утворили федерацію, то нова федеративна держава була би значно слабшою, як нинїшня Австро-Угорщина. Чи знову могло би прийти до ширшої федерації з балканськими народами, то ще велике питанє. За то є певно, що Росія, як би побідила Австро-Угорщину, не допустила би рішучо до жадної сильної федерації її народів, яка могла би їй протиділати. Собі забрала би Галичину, а як би її побіда була цїлковитою, пролучила би до своїх посїлостей ще й Угорську Русь, Словаччину і Чехію. Перед кількома місяцями заявив, як доносили часописи, на якімсь бенкетї в Москві якийсь бесїдник, що Росія в нагороду за розбитє Австрії і „визволенє“ Чех повинна би забрати їх край і прилучити до царату. Той голос може бути не виливовий, але є без сумнїву дуже характеристичний і виявляє думку певних людей в Росії.

Троцкій хоче утворити на румовищах теперішньої монархії Габсбурґів нову федерацію, між иншим також для „противаги“ царатови. Чи не було би простїйше й лїпше розбити сам царат? Тодї він був би значно слабший і не треба би було утворяти проти нього окремої противаги.

Що до Австрії, то вона й так перетворюєть ся в децентралїстичнім напрямі, в напрямі повного рівноуправненя замешкуючих її народів; і більше як правдоподібно станеть ся вона з часом правдивою федерацією.

Стремлїнє до її перетвореня у федерацію має свою основу, але воно не вимагає її розбитя й помочи варварської Росії.

Для висвітленя величезної ріжницї між Росією й Австрією досить порівняти долю народів, що заселюють обидві держави перед 50 лїтами і тепер. З того порівнаня виявить ся, що коли стан замешкуючих монархію Габсбурґів, а особливо Австрію народів значно поліпшав, то в царатї становище Поляків, Фінляндцїв, Ґрузинів і инших народів взагалї значно погіршало. Малі уступки після революції анї не удержали ся, анї їх забезпечено.

Плєханов як і Троцкій надто схильні представляти Росію й Німеччину як держави одного типу. Тимчасом то дуже поверховні анальоґії. Правда, в Прусах і в Німеччинї власть пануючого дуже велика, але вона стисло нормована правом і без порівнаня слабша, як власть царя. Громадянські вільности в тих державах унормовані правом, а право перестерігаєть ся там стисло, чого в Росії не

можна сказати. В Німеччині карність суспільности і послух супроти власти не випливає ані зі страху, ані з невільничих інстинктів. Німецький нарід любить порядок, систематичність, адміністраційну справність так в родині, як і в державі, і тому охотно підчиняєть ся істнуючим правам. В Росії нема взагалї внутрішньої карности, ані любови до систематичности й порядку; люди підчиняють ся власти царя і правительства або зі страху, або з невільничих інстинктів; навіть імперіялїстичний націоналїзм, що тепер показуєть ся в людей лїберальних, радикальних, а навіть соціялїстичних думок є випливом оживленого почутя підданости супроти власти. Ті самі кадети, що ще до недавна нападали на правительство за гноблене Фінляндії, тепер мовчать, коли в тій Фінляндії правительство веде крайно деспотичну і націоналїстичну полїтику, коли воно силкуєть ся за всяку цїну зрусифікувати східну Галичину, забороняючи уживати української мови. Орґан кадетів „Рѣчь“ писав недавно, що українське питанє розвязало російське оруже.

В Росії можна надибати високих урядників, що в себе дома і для своїх знакомих мають дуже лїберальні і радикальні погляди; одначе на своїх урядових становищах сї люди поповняють часто на розказ згори найбільші безправства. З висших уваг виходить, що инакша є дисципліна російська, а инакша німецька.

Коли би навіть не можна довести, як то я старав ся висше зробити, що Росія в теперішній війні є зачіпною стороною, то вже загальний характер російської державности в порівнаню з німецькою державністю вказував би на то, що російська держава є зорґанізованим і вбраним з псевдоправні форми полїтичним паразитизмом і бандитизмом, що се урядовий апарат на то, аби нищити все, що є незалежне, сміле, і то навіть у власнім народї.

Потворний зріст теріторії й населеня Росії, скупленє її посїлостей на величезній просторони земської кулї в одну цїлість робить сю державу найнебезпечнїшою для инших народів і держав, для цїлої західно-европейської цивілїзації.

Російський абсолютизм і культурне назадництво більшости російського народу виторяє обставини, що уможливляють малій горстцї згуртованих коло царя двораків рядити самовільно, кидати мілїонові армії на Захід, Схід і Полудне. Треба бути цїлком слїпим, щоби не бачити, що Росія є найбільше заборчою в брутальнім значіню того слова державою.

Плєханов доказує, як ми висше виділи, що Росія й її варварське правительство назадницькі наслїдком її економічної відсталости. Він не розуміє того, що цїлу Росію

годі уважати під господарським зглядом назадницькою. В царатї є прецїнь цїлі ґубернії і міста з дуже розвиненою промисловістю. Навіть і в инших европейських державах, взагалї економічно більше розвинених, є й економічно назадницькі провінції. Коли отже Росія взагалї стоїть низше економічно як західні держави, то її низшости не слїд перецїнювати. Годї також думати, що скорий економічний розвиток Росії відразу перетворить її в парляментарну, культурну державу, яка дала би заселяючим її народам можливість свобідного розвитку. На полїтичне назадництво Росії, на варварство її правительства склала ся цїла її історія. Є краї економічно менше розвинені як Росія, але вони мимо того мають конституцію з обширними громадянськими правами.

Троцкій не може заперечити очевидного факту, що погром Росії у війнї з Японією значно улекшив задачу російської революції, признає, що розбитий ворогом царат не міг ставити сильного відпору рухови 1905. року. Але додає, що для революції було би лїпше, як би не було японсько-російської війни, бо тодї саме революційні сили зросли би, хоч не так скоро, дорогою природного розвитку внутрі і дали би російському абсолютизмови сильнїйший удар.

Се розумованє клясичне в своїй поверховности і в своїм крутїйстві і показує нам також цїле духове обличе Троцкого.

В історії жадного народу не можна віддїлити процесу їх внутрішнього розвитку від появ внїшньої полїтики і міжнародних відносин. Се годї зробити хоч би тому, що одна й друга катеґорія явищ пересякають взаїмно й не лучать ся, так би сказати, лише механїчно з собою. Коли би ми хотїли взяти в історії революційного руху за скобки японсько-російську війну, то мусїли би зробити те саме і з кримською кампанією і з роком 1812. і т. д. Нема причини одні війни узглядняти, а другі нї. Коли би ми поставили за скобки всї висше наведені війни, тодї не мали би ми в обрубі внутрішнїх справ таких фактів як памятний рух декабристів, як реформаторський рух серед російської інтелїґенції і правительства після кримської кампанії, ми мали би все се у слабшій формі і значно пізнїйше. Власне прикметою відосібнених суспільностей, що розвивають ся лише самостійно внутрі, на які не дїлають війни і зовнїшні звязані з ними впливи, є застій, спричинений закостенїлостею соціяльно-полїтичних форм. Як би не було війни, як би Петро Великий не здобув для Росії доступу до моря, не було би й доси в Росії капіталїзму, або був би дуже незначний; не було би чисельної робітничої кляси і т. д. Жадному історикови, що писав про наполеонські війни не приходило на думку, обговорюючи їх наслїдки для Німеч-

чини, Італії і инших країв твердити, що було би ліпше, як би тих війн не було, бо й без них внутрішній розвиток Німеччини й Італії пішов би тою дорогою, що після них. Противно, кождий поважний історик говорить, що розбите наполеонськими військами малих німецьких державок, Прус, як і походи до Італії спричинили користні переміни в тих державах. Ніхто не висказує також думки, що ліпше було би, як би реформи в тих державах дозрівали без тих воєн, просто тому, що нема певности, що без тих воєн наступила би та дозрілість.

Треба аж примітивного способу думаня такого Троцкого, щоби вимовити того роду погляди.

Правда, на перший погляд можна би зробити увагу, що Німеччина не несе з собою нового кодекса, як Наполеон, анї чогось в роді знесеня февдальних прав. Певно, але й Японія того не приносила, не приносила того й кримська кампанія, а прецінь погром Росії в тих війнах довів до реформ, а щонайменше улекшив їх і приспішив.

Деякі перворядні учені, історики і соціольоґи, спімну тут лише Ранке, висказали навіть може й пересадний погляд в тім напрямі, що внутрішній розвиток держав, їх перестрій, не можливі без причин, що повстали ізза заграничної політики, без міжнародного тертя.

Прихильники державної нетикальности Росії з табору російських соціялістів роблять. як бачимо, все можливе, аби лише доказати, що побіда Росії користна для російського народу й европейських держави. Така дбайливість їх заслугує на увагу, тимбільше, що навіть в разї значного погрому Росії її не грозить утрата чисто російської землї й переходу якогось відламку російського народу під чуже правлїнє. О щож отже розходить ся? Що станеть ся російському народови, як від нього навіть відпаде Україна, Польща, Фінляндія. Кавказ? В такім разї зникла би потворна російська державність у її теперішній формі, але що з того? Російський нарід лишить ся й буде мати ще досить місця й засобів для свойого розвитку.

Коли Плеханов, Троцкій і иньші привязані до державної потуги Росії, як Росіяни, то добре, але нехай не чіпляють до того свойого почутя механічно соціялістичних мотивів, міжнародних ідей і т. д., нехай мають відвагу заспівати голосно й отверто: „Росія, Росія понад усе“.

Навіть старий анархіст Крапоткін заговорив як звичайний націоналїст. Той ворог держави взагалї, ворог власти, примусової орґанїзації, писаних прав і т. д. нараз занепокоїв ся, аби російська держава не втратила може часом якоїсь заселеної чужим народом провінції, аби не визволив ся якийсь гноблений Росією нарід. Крапоткін говорить як

дитина про російський федералїзм, повторяє словянофільські байки з перед сїмдесять лїт. Старий російський анархіст перетворив ся над гробом, маючи сїмдесять три роки, знову в пажа з двору Александра II., яким він був перед кількадесятьма лїтами.

Богато російських радикалів і соціялїстів мають претенсії на то, що вони є найбільше послїдовними міжнародовцями, а тимчасом в ґрунтї річи є між ними (говорю тут переважно про діячів з інтелїґенції) богато країно націоналїстично настроєних, не спосібних до правдивого співжитя із заходом Европи, з його способом думаня й чутя. Сї люди уявляють собі все ще, що Росія є якоюсь державою, що має особливу якусь місію, що російський нарід має якийсь особливий „демократизм“, що російський соціялїстичний рух відзначаєть ся перед західноевропейським якоюсь величезною висшістю. Сих поглядів очевидно не виявляють вони виразно з цїлою отвертїстю, але думки їх нашів явні на днї поглядів російських діячів і публїцистів.

Троцкій заявляє в розпуцї, що через „відступство“ нїмецьких соціялїстів від „правдивого“ соціялїзму інтернаціонал впав, і хоче нового інтернаціоналу, федерації держав, знесеня сталих армій і т. д. Він гадає, що після теперішньої війни до того скоро прийде. Сї справи обговорю в слїдуючім роздїлї.

Роздїл III.

Будучність інтернаціоналу й федерація держав.

Теперішня війна і російська революція вплинуть після їх близшого пізнаня з часом на зміни в певних поглядах і соціялїстичних понятях. Одначе сї зміни не будуть доказом нї „банкроцтва“ соціялїзму, нї „банкроцтва“ інтернаціоналу; вони виявлять лише мильне ставленє деяких питань і мильні методи їх розвязки.

Доси соціялїсти, а особливо ортодоксальні, сіндикалїсти й анархісти, перші менше, другі і треті значно більше, були схильні розуміти суспільно-полїтичні задачі в надто простій і катеґоричній формі. Коли житє навчило деякі відламки соціялїстів, що така метода не дасть ся погодити з практичними вимогами, повстали в таборі соціялїстів сецесії. У Франції піднїс ся анархізм і повстав так званий революційний сіндикалїзм, який закидує соціялїстам „відступство“ і стремить до того, щоби накидувати ріжні накази в безоглядній формі, надаючи їм прикмети максімальних, чи найдальше йдучих жадань. Анархістам здавало ся, що саме

істноване мінімальних жадань в проґрамі соціялїстів ослабляє їх революційну акцію. Сіндикалїсти пішли тимчасом дорогою, що ріжнить ся від анархізму признанєм потреби сталих робітничих орґанїзацій й засади більшости в них. З другого знова боку в лонї самого соціялїзму зміцнив ся в початках теперішнього столїтя ортодоксальний напрям, який не йде так далеко як анархізм і революційний сіндикалїзм в своїх жаданях, і признаючи потребу мінімальної проґрами поборював усякі компроміси й поручав „чистоту“ проґрами, що вело на практицї в парляментах до веденя майже виключно неґаційної полїтики.

І щож показало ся? Виявило ся таке, що нї той „ортодоксальний“ соціялїзм, нї так званий революційний сіндикалїзм, анї навіть анархізм не могли на практицї витримати на тім непримиримім становищу в обсязї своєї щоденної полїтики. Цїла „ортодоксальність“ всяких напрямів була в ґрунтї річи їх святочною одежою. Показало ся, що практика полїтичного житя змушує сходити з висоти хмар на землю, числити ся з дїйсністю, силувала до компромісів в теорії і практицї. А там, де все се виявило ся, зробив ся зараз між певною частю соціялїстів, що брали наївно всю ту „ортодоксальність“ поважно, крик переполоху, в деяких розпуки, що соціялїзм „банкрутує“, що інтернаціонал „збанкротував“. Тимчасом банкротували лише соціялїсти, що неналежно розуміли свою проґраму, з незгідними з практикою вимогами.

Житє нескінчено ширше як теорія, жадна і найподрібнїйше опрацьована теорія не може передвидїти всяких його змін і відмін і згори унормувати всї відносини й кроки полїтичного поступованя. Теорія може дати лише приближний образ дїйсности й улекшати нам орієнтацію в нїй: одначе вона не може заступити штуки дїланя, анї давати подрібно вичерпуючих вказівок поступованя для всїх місцевостей і часів.

Ідея міжнародовости щонайменше не забанкротувала. Міжнародовість має глибокі основи в господарськім і культурнім житю, і буде без сумнїву розвивати ся і в будучности, як у близшій так і в пізнїйшій; але вона не усуває й не може усунути народности. Міжнародні зїзди й міжнародні соціялїстичні бюра можуть і повинні виробити проґраму спільної дїяльности для соціялїстів, але повинні все се робити в инший як до тепер спосіб.

Перед усїм слїд би відразу відкинути думку, що соціялїсти в близших часах будуть в ріжних краях у всїх справах поступати однаково. На будуче треба стерегти ся безоглядних і загальникових наказів. Не досить сказати, ми проти війни й будемо голосувати проти воєнного буджету.

Так ставити справу годі. За те можна й треба би обговорювати відношенє соціялїстів до воєн ріжного типу і треба дивити ся, котра держава стоїть головно на перешкоді мирному полагоджуваню справ, а котра нї. Одним словом, не слїд би втїкати від поодиноких подрібних задач біжучої соціялїстичної полїтики, але обговорювати її всесторонно й брати в нїй участь. Треба також зрозуміти, що війна не може устати нараз, і що мир в міжнародних відносинах аж тодї може наступити, коли певні народні і державні справи будуть відповідно розвязані. Аж тодї, а не тепер, як то робить Троцкий, можна буде говорити про федерацію держав, яка була би без сумнїву добродїйством для людскости, і до здійсненя котрої без сумнїву прийде.

Я не пишу тут проґрами для поглубленя і розширеня теорії і практики соціялїзму. То вимагало би спеціяльної працї. Роблю тут лише деякі уваги в тій справі.

Як би соціялїстичні зїзди і бюра кермували ся раціональною методою, то вони би рішили, що першим кроком до тривалого мира, до опертя міжнародних відносин на нових основах є розбитє російського царату на незалежні держави. Лише тодї ослаб би мілїтаризм. Горді пляни Анґлії, що не має чисельної сухопутньої і всенародної армії, обовязкової військової служби без величезного царату зійшли би на нїщо. Тодї і в Нїмеччинї ослаб би мілїтаризм, бо нїмецький нарід перестав би бояти ся російського наїзду. Природно, що й тодї би ще не змінили ся відносини нараз, але були би вже умовини, при яких можна би зачати поважно відповідні зміни.

Російські соціялїсти, що в теперішнїй війнї беруть в оборону Росію, беруть на себе тяжку відповідальність перед будучністю, бо затемнюють справу, представляючи царат чинником менше небезпечним в міжнароднім світї, як Нїмеччина. Повстанє на румовищах царату здатних до житя незалежних держав, чи то у формі цїлком полїтичних цїлостей, чи то творячих добровільну федерацію, створили би в східній Европі відносно усталені міжнародні обставини.

Здійсненє ідеї федерації европейських і взагалї цівілїзованих держав залежить від слїдуючих чинників: 1. від ослабленя тих держав, що мають найбільшу перевагу над иншими державами, а перед усїм від розбитя Росії; 2. від згуртованя малих держав у нові федерації, або від перетвореня централїстичних держав у федералїстичні і злуки з ними инших держав; 3. від зміцненя і унезалежненя, а заразом і культурного розвитку держав і народів варварських, або також від піддання їх під сталї впливи поодиноких цівілїзованих держав; 4. від демократизації сучасних

цівілїзованих держав, від їх децентралїзації і від захопленя власти в тих державах мирними чинниками, що бажають управильненя міжнародних відносин в мирний спосіб, і опертя їх на ґрунтї загальної федераційної умови.

Пригляньмо ся тепер трохи близше повисшим умовинам.

Після Росії державою, що має найбільші претенсії до панованя над світом, є Анґлія. Одначе наслїдком демократизації її устрою, наслїдком правного і ще більше фактичного унезалежненя богатьох її кольоній, небезпека з її сторони не дуже велика, оскільки Росія не буде знарядєм її полїтики. Без сумнїву з часом дійде до незалежности від Анґлії, в наслїдок культурного розвитку тубольців Індії і в наслїдок лїпшого зрозуміня тими народами власних інтересів, і сей богатий і людний півострів, як і инші анґлїйські кольонії. Процес такого усамостійненя може продовжити ся через те, що Індія складаєть ся з богатьох країв, заселених ріжними расами, племенами й півнародами, що жиють між собою в боротьбі, мають ріжні віри й стоять на неоднаковім степени розвитку й культури. Повільне, але стале перениканє до них европейської цівілїзації улекшить сконсолїдованє нових народів.

Нїмеччина вже тепер становить велику силу, а в будучности вона ще зросте. Одначе має вона заразом досить плястичну форму державного устрою, що є властиво певною формою федерації, котра після здемократизованя Нїмеччини може улекшити їй розвиток і згуртувати коло себе нові теріторії на подібних федеративних підставах. Нїмеччина зрештою не стремить нинї до великих теріторіяльних здобутків у Европі. То не значить одначе, що вона в поодиноких випадках не хотїла би видїти в своїх границях одної або другої чужої їй теріторії. Може бути, що до нїмецької спілки увійде після війни й Бельґія.

Така держава, як Австро-Угорщина має, як я вже зазначив висше, сильну тенденцію перетворити ся у федерацію. В часї перестрою монархії Габсбурґів на чисту федерацію могли би приступити до неї з користю для себе деякі инші держави.

Можуть повстати нові федерації чи то на ґрунтї царату, чи в инших частинах Европи й поза нею.

Тепер є ще значні перепони в Африцї, теренї взаїмної рівалїзації европейських держав. Незадовго її теріторії дістануть ся під власть поодиноких держав на стало; або як повстануть там нові культурні і сильні держави, тодї перестануть вони бути предметом міжнародних спорів, а сфери впливів поодиноких держав в Африцї будуть стисло

ограничені, через що утривалить ся мир, що вплине знову на зменшенє причин до міжнародних спорів на тім терені.

Доки всї сї чинники, про котрі я говорив, не будуть впливати, доти жаданє загальної федерації держав буде жаданєм утопійним. Такий перестрій міжнародних і внутрішнїх відносих сучасних держав буде вимагати богато часу. Тим більше, що деякі старі держави через своє назадництво й застій стають ся здобичею инших держав. Досить згадати Персію, почасти Китай і. т. п.

Здійсненє федерації держав буде можливе, як я вже висше згадував, тодї, коли в поодиноких державах дійдуть до власти люди з радикальними й соціялїстичними поглядами.

Ті сторонництва мусять отже о тім думати, аби дійти до впливу, до власти. Радикальні сторонництва вже в деяких державах мають правительство в своїх руках. Із соціялїстичними справа стоїть инакше. Правда де не де бувають соціялїсти часами мінїстрами. Але взагалї вони сторонять ся від власти. Міжнародні їх конґреси неохотно бачать соціялїстичних мінїстрів. Вони ухвалюють резолюції проти вступу до мінїстерств. Очевидно, не все вступ до мінїстерства корисний для соціялїзму, але то залежить, як все на світї, від обставин. Взагалї можна сказати, що оскільки соціялїстичне сторонництво сильнїйше, оскільки може мати більше мінїстрів, і оскільки в данім краю є сильні радикальні сторонництва зі зближеною до соціялїстичної мінїмальною проґрамою, остільки вступ до мінїстерства для пролєтарського руху користнїйший.

Бльоки з радикалами, демократами і лїбералами часто потрібні, їх треба оцїнювати не з якогось безоглядного становища, але з практичного. Соціялїстичне сторонництво може вести полїтику бльоків, то знову революційну акцію не лише в ідейнім, але і в практично-технїчнім значіню. Все повинно залежати від обставин. Одначе завсїгди повинно мати соціялїстичне сторонництво окрему, власну орґанїзацію. Бльоки лише тодї небезпечні для соціялїзму, коли соціялїстичні партії тратять в них свою власну самостійну орґанїзацію. Соціяльнодемократичні і инші доктрінери з соціялїстичного табору думають також дійти до власти і до диктатури пролєтаріяту. Диктатуру ту вони розуміють одначе нереально. Звичайно вони представляють собі, що якась економічна катастрофа, наприклад кріза або війна спричинить вибух масової революції, яка віддасть їм власть в руки в цїлости. Декотрі соціялїстичні публїцисти роблять також ріжницю між диктатурою пролєтаріяту як кляси і диктатурою соціялїстичної партії. Таке розріжнюванє може мати лише формальне значінє. На практицї дикта-

тура дуже чисельної суспільної кляси в цілости, диктатура безпосередна, є утопією. Є й такі, що думають, що через загальне голосованє дістануть соціялїсти більшість в парляменті, котра промостить їм дорогу до власти.

Того рода гіпотези мало правдоподобні.

В дійсности, капіталїстичний лад є, як то можна бачити з його найновійших фаз, далеко більше гнучкий, схильний до пристосованя до обставин, як то можна було давнійше припускати.

Крізи бувають і будуть, але воне не такі страшні, як давнійше гадали. Є й деякі нові чинники, що їх злагідняють, хоча й не можуть їх усунути. Такими чинниками є: картелї, трести, управильнюванє деяких категорій промислу державою і т. д. А й революції не вибухають так легко й автоматично, як можна би позірно думати, на підставі минулих сто лїт. Нинї люди більше дбайливі, осторожнїйші. В більшости сучасних держав, що мають запевнений парляментарний устрій, робітнича кляса має вже тепер значно більше до страченя як давнійше. Тому й маси тепер не такі схильні до революцій. Як хто хоче, то може з тої причини жалувати. Але нїхто не може того недобачати. Війни бувають і справдї не скоро ще зникнуть, але вони не викликають все і всюди революції. Вкінци, як би навіть такі революції вибухали, то мало є даних на то, щоби припускати, що вони дадуть на довший час власть самим соціялїстам, бо будова суспільности така, що соціялїсти навіть у найбільше розвинених економічно краях не становлять більшости, і не знати, коли будуть її мати.

Найбільше „ортодоксальні“ соціялїсти, як наприклад Кавцкі признають, що хоча дрібне міщанство гине, то всеж творить воно чим раз більше чисельний третий стан з інтелїґентних працївників з висшими кваліфікаціями, які лише по части схиляють ся до соціялїзму. А так само й селяни, не всї і не в переважній части стають пролєтарями. Правда, що вони, як дрібні властителї, залежні від каприз ринку і богатьох инших обставин, підлягають фактичному впливови, а навіть власти банкового капіталу, то всеж таки мимо тої залежности вже цїла їх псіхольоґія не легко нагинаєть ся до соціялїстичного світогляду. Лише деяка їх часть може перейти до соціялїстичного табору. Правда, хлїборобські спілки і взагалї звязки дрібних власників урухливляють їх, призвичаюють їх до спільної працї і улекшають принятє соціялїстичної ідеї. Але все то є складним процесом, далеким від того образу, який мали о нїм аж до останнїх часів. Ходить отже о те, що хоча суспільний розвиток іде і буде йти в соціялїстичнім напрямі, то все таки характер того розвитку не буде мати знамена простого соціялїзму. Оскілько

отже суспільний розвиток не йде в безоглядним напрямі пролєтарізації, остільки й розвиток політичний, що найменше на необмежено довгий час, не вказує на те, щоби самі соціялїсти могли вести диктатуру. Коли би навіть після якоїсь революції виклювала ся хвилева диктатура, то мусїла би вона мати компромісовий характер, то значить була би вислїдом співдїланя соціялїстів з покревненими їм сторонництвами.

Вже найвисша пора зрозуміти, що здїйсненє соціялїзму, а ще більше неминучих реформ, вимагає співдїланя соціялїстів з демократією в широкім значіню того слова. Тому повинні соціялїсти, скоро лише думають так, як наприклад Троцкій, про федерації, памятати, що вона може й мусить бути приготована співдїланєм ріжних партії. Одним словом, ми приходимо у всїх справах до того вислїду, що хотячи щось зробити в суспільним житю, мусимо йти в се житє, мусимо числити ся з дїйсністю.

Перед соціялїстами є дві дороги: 1. або вони хотять брати участь у твореню нових форм суспільного житя, а тодї мусять працювати спільно з иншими і не бояти ся тої спільної працї; 2. або вони можуть обмежити ся лише на саму критику, на веденє пропаґаторсько-аґітаційної полїтики, а творенє нових форм суспільного житя лишити иншим.

Даремні надії Плєханова і Троцкого, що економічний розвиток і теперішня війна допровадять до побіди „ортодоксальної“ соціяльної демократії.

Само житє не є що найменше „ортодоксальне“ і тому й напрям, прихвалюваний такими, як Троцкій, не побідить.

Не випливає з того, що противний напрям, так званий ревізіонїстичний, говорив завсїгди правду. Слабою його стороною було те, що він піддав ревізії лише деякі точки теорії і практики, і що в тій ревізії була певного рода антіреволюційність. Все треба піддавати критицї. Ревізіонїстичний напрям має одначе одну безсумнїву перевагу над ортодоксальними, що не замуровує себе докринерством, що він стоїть близше до житя, і що має щире стремлїнє шукати правду.

Троцкій домагаєть ся скорого знесеня сталої армії і тайної діпльоматії.

Як вже яка велика держава, то саме Франція була перед війною на дорозї до знесеня сталої армії і заведеня мілїції. Але то було можливе лише після цїлковитого зближеня Франції до Нїмеччини, до чого французькі соціялїсти стреміли перед війною, а від чого віддалили ся тому, що підчинили ся настроєви реванжу.

Взагалї треба сказати, що про знесенє сталих армій без полагодженя деяких щонайменше міжнародних справ не

можна нічого й думати. Не дасть ся про се думати перед усім без розбитя Росії.

Що до знесеня тайної дипльоматії, то в теперішнїх часах се утопія. Діпльоматія мусить бути тайна, доки держави будуть воювати між собою, доки хотїти будуть зайняти незаняті ще теріторії. Тайна дипльоматія могла би бути знесена аж після уведеня в житє федерації держав.

Дивна річ, що Троцкій, котрий виступає прихильником федерації в міжнародних відносинах, нїгде перед тим анї тепер не заявив ся за федерацією в теріторіяльно-народних відносинах в границях Росії. Сей діяч очевидно не бажає анї розбитя царату на незалежні держави. анї перестрою Росії у федеративну державу.

Закінчене.

Мимо того, що значна часть визначних орґанїзаційних і інтелєктуально-моральних провідників соціялїстичного руху в Росії і за границею заявили ся виразно за царатом в теперішнїй війнї, мимо того, що те своє природне становище згадані провідники російського руху старали ся убрати в псевдореволюційні форми і мимо того всего здибаємо ся в самій Росії від вибуху війни аж до теперішньої хвилї з обявами, що вказують на те, що ширша революційна акція проти царату вибухне.

Перед усім, як ми вже бачили висше, частина провідників російського соціялїстичного руху станула на розумнім і чеснім становищу й признала ся до конечности бороти ся з царатом в часї війни як найенерґічнїйше і відтак зрозуміли сї самі провідники як і инші менше голосні діячі в краю, що побіда царату була би дуже шкідлива в своїх наслїдках для російського народу. В Росії соціялїсти з такими думками видавали відозви, в котрих виразно заповідали боротьбу. Так робили й соціяльні демократи й соціялїсти-революціонери. Дальший перебіг війни, страшенні страти в людях, терпіня російських жовнїрів, вкінци правительственні репресії в злуцї зі зростаючою без сумнїву революційною течією в російськім народї, а особливо в робітничих і селянських масах зміцняють ще більше ті змаганя.

Вже до тепер показала ся в деяких частях нехіть населеня вступати до війска, були навіть з тої причинки стички з цівільними й війсковими властями. Такі обяви повторять ся без сумнїву з більшою силою. В столицях були також страйки, звичайні і з протестом проти арештованя соціялїстичних членів Думи. В самій Думі соціялїсти

голосували в богатьох справах проти правительства і здержали ся від голосованя за кредитами, призначеними на війну. Відомости про погроми російських військ ширять ся в Росії й викличуть горячкову ненависть до правительства.

Іде лише о те, щоби те невдоволенє не лишило ся лише псіхольоґічним обявом, але щоби прибрало форми сильного руху, який міг би заважити в ході справ.

Европа й Росія переживають нечувано важливі часи, після котрих наступить нове управильненє міжнародних відносин на довший час, а заразом наступлять і внутрішні зміни в поодиноких державах. Теперішня війна виснажить без огляду на її вислїд в значній мірі европейські держави, так що не скоро вже прийде до нової більшої війни. Тому треба, поки триває війна, використати по можности ситуацію і в сїм власне часї завдати царатови сильний удар. Не пора дурити себе й думати, що так звана публична думка в Росії буде досить сильна, щоби натиснути так на російське правительство, що могла би змусити його до уступок.

Не досить лише протестувати, чи то у відозвах, чи то манїфестаціями, або страйками. Всї ті форми руху користні, але, як я вже зазначив у вступі, не можуть і не повинні заповнити всего змісту революційного руху в Росії. Тепер треба чогось більшого.

„Моральне“ поборюваннє царату не вистарчить, треба його побороти й фізично. Перед усїм треба зробити все можливе, щоби царат програв теперішню війну. Для того конечно, щоби соціялїстичні партії виступили явно перед масами і військом, припоручаючи піддавати ся, скільки змога, масами, воюючим із Росією військам. Таке піддаванє осягнуло би три цїли: 1. погром Росії; 2. ефект поважного протесту проти війни, що не може нїчого доброго принести анї російському народови, анї пролєтаріятови, 3. заощадженє людей, яких легкомисно кидають у круговорот війни.

Російські соціялїсти, що бажають розбитя і розгрому царату, повинні зробити все, щоби той розгром дїйсно наступив. Всякі „діпльоматичні“ заслонюваня того всего не потрібні й несумлїнні. Масам треба сказати правду, бо вони повинні зрозуміти, що такий погром лежить у їх добре зрозумілім інтересї.

Гасло до масового піддаваня російських жовнїрів чужим військам не є анї тяжко зрозуміле, анї трудне в переведеню. Є вже деякі обяви в дотеперішнїм перебігу війни, що вказують на те, що нераз значне число російських жовнїрів піддавало ся охотно чужим військам, без стратеґічної конечности. Вже тепер замітна в російській армії тенденція уникати війни і піддавати ся. Ходило би отже о те, аби

киненим відповідним галом, аґитацією в його користь у масах й у війську уможливити, щоби російські жовніри на велику скалю піддавали ся в теперішній війні. В російській армії є прецінь свідомі офіцири й жовніри, вони повинні ввести се в житє; одначе треба, аби ту гадку припоручили революційні партії або ґрупи.

Окрім того є ще й инші технічні способи, що дуже скоро можуть успішно перешкодити царатови у веденю війни, о котрих одначе з легко зрозумілих причин не можна й не слід би тут передчасно писати.

Ріжні революційні ґрупи повинні в тій справі порозуміти ся між собою й виробити подрібний плян акції. Лише тоді, як вся та акція буде пляномірна, можна буде сподівати ся, що принесе вона бажані успіхи.

Обманювати себе, що в Росії вибухне в короткім часї масова революція в цілій державі, або хоча би лише в декотрих найважнійших частинах, може довести до гіркого розчарованя. Годї також числити на те, що в часї війни міг би вдати ся загальний залїзничий страйк.

Треба отже зосередкувати революційну акцію в Росії перед усім у тім напрямі, щоби царат програв війну. Нема часу до прогаюваня. Акцію в тім напрямі треба розпочати як найскорше.

Коли доктрінерство ще раз здержить російських соціялїстів від розумної акції, що числить ся з дійсністю, то та помилка буде мати фатальні наслїдки й не дасть ся скоро направити.

На всякі иньші форми боротьби прийде відповідна пора, чи то в часї війни, чи опісля. Іде о то, аби властива акція проти царату була сконцентрована на тих точках, що є тепер найнебезпечнійші для його істнованя.

Додаток: погляди німецького соціяль-демократа Лєнша на будучність Росії.

Німецький соціялїст Др. Павло Лєнш недавно опублїкував під заголовком „Die deutsche Sozialdemokratie und der Weltkrieg“ інтересну брошуру, в якій він в окремім роздїлї розглядає питанє про Росію. Сама брошура є дуже навчаюча й містить богато влучних заміток, яких близше обговоренє одначе задалеко відвело би мене від моєї теми. Тому я хочу докладнійше обговорити лише погляди Лєнша про царат, його характер і його значінє для народів російської держави, а також про його евентуальну будучність по війнї.

Про окремих людей часто оповідають що вони мають в своїм житю щастє або нещастє. Се значить, що їм іде краще, ніж вони властиво на се заслужили, або що на них впали несподівані удари або такі, яких вони не заслужили. Так зване щастє або нещастє залежить від ряду обставин, які ми не можемо підвести під певні основи і яких причини відтягають ся від нашої аналїзи.

Часом чуємо ми також, що та або инша держава немає щастя; але загалом доля держав залежить від таких загально важних чинників, які виразно проявляють ся й які відносно легко піддають ся науковій аналїзї. Одначе ми стрічаємо також в історії народів і держав часом події, які тяжко або неможливо передвидїти і яких причини відтягають ся від нашої аналїзи. Не підлягає сумнїву, що російська імперія протягом остатних сто лїт богато разів мала щастє. Се залежало передовсїм від того по 1. що инші держави протягом довшого часу не були свідомі небезпеки, яка загрожує їм зі сторони Росії, і через се вони не використали до нападу проти неї некорисних для неї моментів; 2. що часто в певних, критичних для неї моментах несподївано знаходила вона оборонцїв, які часто зі шкодою для власного становища обороняли її істнованє, бо виходили з хибних передпосилок практичної або теоретичної натури.

Також тепер дїєть ся так само, як і давнїйше. Навіть в сїй війнї ми знаходимо і то не лише в тих державах, які є в союзі з Росією, не лиш в невтральних державах, але навіть в тих державах, які тепер ведуть війну з Росією, окремі особи з поміж соціяль-полїтиків, публїцистів, або також з инших кругів, які з ріжних причин виставляють твердженє, що на випадок побіди над Росією її взагалї не можна не тільки дїлити, але навіть тереторіяльно зменшувати. Оборонцї сего погляду належать часто до крайної правої або лївої. Таким чином є між ними реакціонери, які виступають проти хиб царату і думають, що на будуче досить буде сеї війни, виходячи з тої хибної думки, що хоч його сила і не буде зменшена, одначе дасть ся погодити з ним инші держави без особливших жертв з їх сторони. Ми знаходимо також соціялїстів, засліплених вузкими, нїби то науково соціялїстичними формулами, які бажають удержаня російської імперії в її дотеперішних границях, на її великій теріторії. До сих остатних належить також посол Др. Павло Ленш. Його погляди в сїй справі можна звести до трох точок.

1. Для будучности соціялїзму булоби краще, як би лишила ся велика Росія з капіталїзмом, який скоро розвинув ся би, і з сильною робітничою партією, ніж як би повстало кілька держав або малих держав без ширших

основ для господарського і звязаного з ним соціяльно політичного розвитку.

2. Для народів, що живуть в царській Росії, для їх розвитку і будучности зруйнованє Росії нї потрібне, нї бажане, бо власне сї народи на ґрунтї швидкого і широкого зросту капіталїзму можуть дуже добре розвивати ся, тим часом як у відносно малих національно державах, які мали би повстати по цїлковитім або частиннім подїлї царської імперії, для капіталїзму не було би нїякого простору. Справедливість сего твердженя доводить ся на прикладї Польщі, яка в теперішній війнї не заявила ся за віддїленєм від Росії, а навпаки змагає до злученя всїх польських земель під її пановане, розумієть ся по одержаню широкої автономії.

3. Що царська держава по пораженю в сїй війнї піде по дорозї швидких змін. Також капіталїзм буде заострювати національні противенства, і Росія з часом повернеть ся в таку державу, як Австрія. Тодї стане вона державою, яка мати ме стільки внутрішних спорів, що мусїти ме з конечности стати мирною державою і спокійним, добрим сусїдом Нїмеччини і Австро-Угорщини.

Ми бачимо, що докази Дра Лєнша дуже прості і ясні. Розходить ся лише, чи в они також правдиві. Се власне ми хочемо тепер розглянути.

Лєнш робить, як богато инших соціялдемократів, весь суспільний розвиток і особливо розвиток соціялїзму залежним від зросту капіталїзму і тому боїть ся, що розбитє царської держави або навіть значне її зменшенє могло би утруднити розвиток капіталїзму в области теперішної Росії.

Сї побоюваня не витримують критики з двох причин: 1. бо розвиток капіталїзму нї виключно нї в більшій части не залежить від великости теріторії, 2. бо ті держави, які мали би повстати по розбитю або зменшеню царської держави зовсїм не були би такі малі, як се представляєть ся згаданому авторови.

Хоч про розвиток капіталїзму було дуже богато написано, хоч власне марксісти надають сїй справі особливого значіня, одначе досї нїхто не спробував докладнїйше розслїдити вагу окремих чинників у розвитку капіталїзму. Відомо, що великий внутрішний ринок облекшує швидкий розвиток капіталїзму. Одначе з другої сторони відношенє, яке істнує між розширенєм внутрішного ринку і розвитком капіталїзму, не є докладно установлене. Заразом економічна історія держав дає нам приклади, що дуже великий розвиток капіталїзму можливий на дуже маленьких теріторіях. Я згадаю наприклад Бельґію.

Не підлягає сумнївови, що істнує певний мінїмум для державної теріторії, на якій мігби успішно розвивати ся капіталїзм. Одначе нїхто не пробував докладнїйше означити сей мінїмум.

Таким чином рішучі твердженя Ленша про будучий розвиток капіталїзму на теріторії теперішної Росії в разї її розпаду на більше число держав і державок не полягають нї на теоретичних основах нї на звичайних спостереженях над теперішними економічними з'явищами.

Уявімо собі, що царська держава розпала ся на більше число областей, а саме: на властиву Росію, Україну, Польщу, Фінляндію, Балтійські провінції, Литву, Білорусь, Кавказ, і инші менші держави.

Область цїлої України є більша від теріторії теперішної Німеччини, а число населеня далеко більше від числа населеня у Франції. Російська Польща чотири рази така велика як Бельґія. Область України мала би сорок до пядесять мілїонів населеня, російська Польща тринайцять мілїонів, Білорусь десять мілїонів і т. д. Про властиву Росію я вже і не згадую. З другої сторони треба зауважити, що віддїлені від Росії области, принаймнї деякі з них, могли би злучити ся з областями инших держав. На приклад російська Польща могла би бути злучена з західною, польською Галичиною, а українські теріторії зі східною Галичиною і українською частиною Буковини. Менші теріторії, які повстали би по віддїленю від Росії, могли би злучити ся з більшими, наприклад етноґрафічна Литва з балтійськими провінціями або з Білорусю або з Польщею. Тут могли би бути ріжні теріторіяльні державні комбінації. Україна має, як ми бачили, дуже велику теріторію, в додатку богату на мінерали. Таким чином вона має всякі дані для великого розвитку своєї індустрії.

Нам незрозуміло, чому Ленш не хоче або не може зрозуміти, що обговорені тут полїтичні зміни відкривають дуже добрі вигляди на економічний розвиток окремих народів, які тепер належать до царської держави. Капіталїзм, як форма економічного житя, є дуже гнучкий і дуже швидко допасовуєть ся до змінених обставин, які часто ведуть до занепаду одних галузей промислу і викликають до житя другі.

В тім моментї, коли є даний певний мінїмум якої будь теріторії, розвиток капіталїзму на нїй залежить не лише і не в більшій части від його дальшого зросту, але також від инших чинників — від числа свобідних капіталів в країнї, від легкости спроваджуваня чужих капіталів в країну, від стану культури, від ініціятиви горожан в промисловій области, від економічної полїтики держави і т. д.

Протягом останних двацяти літ зробила Угорщина великий поступ в области промислу, головно завдяки зручній державній політиці. Те саме ще в більшій мірі можна сказати про Швайцарію. Так само маєть ся справа в Італії, а саме в північній Італії. Відділенє Бельґії від Голяндії 1830 р. зовсім не здержало капіталістичного розвитку в Бельґії, хоч внутрішний ринок для її промислу зменшив ся. Правда, то були инші часи, як тепер, але вже тоді істнував капіталізм у Бельґії, який зовсім добре розвинув ся.

Таким чином ми бачимо, що Ленш виставляє занадто непевні твердженя, що він занадто упрощує зі шкодою для докладности своїх виводів проблеми, що відносять ся до розвитку капіталізму і є безперечно дуже скомплїковані.

Маєть ся вражінє, що Ленш тримає ся тої думки, що розвиток соціялізму залежить майже виключно від швидкого розвитку капіталізму. Але й се не відповідає дійсности.

Правда, не підлягає сумнївови, що капіталізм і його розвиток є вихідною точкою для повстаня і розвитку пролетарського й соціялістичного руху. Одначе в той момент, коли в якій небудь державі вже істнує велика промисловість й наслідком сього вже істнує робітничий рух, дальший успішний розвиток пролетарського руху, степень його політичного й соціяльного впливу серед суспільности й на державу уже не залежать виключно від розвитку капіталізму, але від цілого ряду обставин. Історія й сучасне суспільне й політичне житє дають богато інтересних фактів, що добре ілюструють висше наведені тези. Так наприклад у високо розвинених капіталістично Злучених Державах Північної Америки пролетарсько-соціялістичний рух є значно слабший, як у Данії й має на всю суспільність і на правительство менший вплив, ніж у Данії, де вправді теж є капіталізм, але де він стоїть на далеко низшім степени розвитку, як у Злучених Державах.

Але ми не потрібуємо йти аж до Америки. Коли ми порівнаємо в самій Европі Данію з Бельґією, то побачимо, що й тут в Данії соціялісти здобули собі сильнійшу позицію, як у Бельґії. Можна навести більше таких прикладів. Правда, нам можуть з правдоподібністю закинути таке. Се можливо, що істнують навіть такі держави, в яких при відносно меншім розвитку капіталізму соціялісти можуть мати більший вплив, ніж у инших державах, які стоять на висшім степени капіталістичного розвитку, але не підлягає сумнївови, що в будучности, коли буде розходити ся о остаточну побіду соціялізму, о ліквідованє теперішних суспільних інституцій, будуть рішати не політичні умови й не культурні впливи соціялістичних партій, але економічні відносини, що виросли на ґрунті зросту капіталізму. Сей

доказ лише на перший погляд має рацію. Насамперед треба зазначити, що ми не можемо розглядати біжучої політики цілих народів і працюючих верств виключно з погляду будучого історичного моменту. Ми не можемо сього зробити вже тому, що ми, як учасники суспільного руху не можемо кермувати ся виключно інтересами тої ґенерації, яка буде жити під час ліквідованя капіталїзму і повстаня соціялїзму. Для нас, як для представників пролетарських змагань, як для соціялїстів, а також для цілої робітничої кляси мусить розходити ся о те, щоби вже тепер мати можливість поліпшувати долю мас, щоби вона вже в найблизшій будучности і в усїх напрямах змінила ся на їх користь. Коли би навіть приняти, — а нас не змушує до сього нї теорія, нї практика. — що по розпадї царської держави капіталїзм в решті Росії і в ново зорґанїзованих державах буде розвивати ся повільнїйше, нїж як би царська держава лишила ся в її дотеперішних границях, то навіть тодї ми мусїли би з чисто соціялїстичного погляду заявити ся за розпадом царської держави, бо сей розпад скасував би в Росії абсолютизм, а в ново сотворених незалежних державах сотворив би нові, відносно лїберальні й демократичні правительства, які не мали би сеї страшної сили, яку має царське правительство, і тому мусїли би допустити до свобідного і нормального розвитку робітничої кляси й соціялїзму. Тодї богато пролетарських сил не пішло би на марно, тодї було би житє мас без порівнаня краще, нїж в царській державі з високорозвиненим капіталїзмом. В теперішній Данії робітники полїтично й соціяльно освіченїйші, нїж у Злучених Державах. Буржуазія в Данії не сміє робити таких беззаконств, як у Злучених Державах. Коли навіть заробітна плата американських робітників є висша, то зате їх робота далеко більше вичерпуюча й їх житє більше наражене на небезпеки, як у Данії.

Так представляєть ся ся справа обєктивно в світлї фактів. Зрештою, що ми можемо сказати певного про спосіб зреалїзованя соціялїзму? Чим більше ми научаємо ся пізнавати суспільне житє, чим більше ми поглублюємо ся в пляни соціялїзму, тим більше приходимо ми до переконаня, що вони дуже скомплїковані і що тут відграє ролю богато ріжних чинників. Дотеперішні досвіди переконують нас все більше, що соціялїстичний устрій, якого ми так бажаємо, не може бути подуманий в шабльоновій формі, що будуча суспільна орґанїзація є скомплїкована і не може повстати раптом, як результат якої небудь катастрофи. Лиш одно є певне, що здійснене будучого устрою вимагає значної освіти мас, загалом високої культури. І власне як найскорший розпад царської держави, який визволить народи

Росії від наложених на них кайданів, викличе на теперішних теріторіях як найскорше повстанє нових культурних можливостей, допасованих до потреб народів і суспільних кляс.

Правда, Ленш має на се відповідь: він доводить, що російська революція в роках 1905 і 1906 дуже потрясла царською державою і мала великі успіхи.

З другої сторони він висловлює думку, що пораженє Росії в теперішній війні також без її розпаду на більше число окремих держав поведе до її зреформованя.

Характер російської революції обговорив я на вступі. Тут не хочу вертати до сього предмету і зверну увагу читача лише на трудности, як стрічає революційний рух в неподіленій Росії. Сі трудности полягають головно в величині теріторії і в ріжнороднім складі населеня держави.

Російська держава обіймає тепер двайцять міліонів квадратових кільометрів. Сама европейська Росія числить около пять міліонів. Вправді Сибір і инші азіятські володіня Росії не мають для революції особливої вартости, одначе відогравали також вони в роках 1905 і 1906 велику ролю. Коли в европейській Росії 1905. р. важнійші революційні акти вже були здушені, вони доперва починали вибухати в Сибіру. Правда, істнують желізниці і телеґрафи, одначе вони лиш до певної міри усувають перешкоди для руху, які повстають через істнованє величезних просторів.

На сій величезній теріторії живе 170. міліонів людей. Після статистики з 1897. р. процент Москалів, отже властивих Росіян, виносив 43. проценти цілого населеня. З сих фактів не можна витягнути ніяких оптимістичних висновків, бо на 57. процент населеня припадають не лише культурні народи, що є докладно свідомі своєї національної самостійности, або такі, що є в стані швидко розвинути ся до таких, але також народи, які ще стоять на дуже низькім степени розвитку і ще не сконсілідували ся в нації; вони є слухляним знарядом в руках правительства і дають йому вірних жовнірів. Крім Фінляндців істнують ще Українці, Поляки, Литовці, Грузини, але також Калмуки, Башкіри, Буряти і инші.

Ленш милить ся, коли він виставляє анальоґію між Австро-Угорщиною і Росією. Ні Німці в Австрії, ні Мадяри в Угорщині не мають такої чисельної переваги над иншими народами, як Росіяни в своїй державі. Вони не мають також під собою ніяких варварских народів, як є се в Росії. Коли ріжні народи габсбурської монархії почали відносно скоро еманципувати ся, то сього ніяк не можна сказати про поневолені Росією народи. Навіть в Австрії перешкоджали певні обставини еманципації приналежних

до монархії народів від геґемонії Німців. Головною причиною було противенство, яке протягом ряду років істнувало між Австрією і Прусією, противенство, яке мало своїм наслідком, що протягом певного часу в Австрії правило ся без співділаня німецьких партій, а по части і проти них. В Росії нема ніяких чинників, які могли би підкопати вплив реакційних елементів на правительственні сфери. Се легко писати, що національні противенства в Росії будуть заострювати ся в міру розвитку капіталїзму. З сього загостреня ще не можна висновувати, що воно легко і скоро поведе до розвязаня в царській державі національної справи, яка зовсім не є лиш справою язиковою. Тому треба допустити, що навіть як би конституціоналїзм в Росії в разї її пораженя в теперішній війнї приняв тверді форми, то він ще довгий час буде істнувати поруч централїзму.

Російські опозиційні партії є централїстичні. Також партія народної свободи (кадети) стає все більше централїстичною. Навіть в часї свого найбільшого радикалїзму, отже в часї революції, вона не пішла поза признанє окремого становища Фінляндії і автономії для російської Польщі, яку вона навіть не означувала близше. Про автономію Українців, Литовців, Грузинів ся партія не хотїла і не хоче нїчого чути. Певний напрям сеї партії, до якого належить посол Маклаков і публїцист Струве, іде навіть дальше і висловлюєть ся за цїлковите культурно-національне і розуміеть ся полїтичне злитє з Росіянами всїх народів держави, за виїмком лиш Поляків і Фінляндців. Не краще стоїть справа з соціялїстами.

Правда, вони мають у своїх проґрамах фразу про право на самоозначенє народів, що живуть у Росії. Одначе сю фразу ріжно толкують і вона є мертвою буквою. На другім конґресї російської соціяльдемократичної партії в 1904. роцї змогла резолюція про потребу навчаня рідною мовою в народних школах стати рішенєм лише завдяки голосам бундистів і Грузин. Плєханов стояв за відложенєм сеї справи. Російські соціялїсти-революціонери є нібито федералїстами, одначе вони не хотять означити близше сього федералїзму. Зате в деяких випадках їх централїстичні тенденції відносно України дуже виразно виходять на зверх. Розуміеть ся істнують окремі особи і ґрупи, що мають раціональні погляди на національну справу, одначе вони не мають в партії великого впливу. Се все Ленш мусїв би знати. Се все є факти, а не жаднї псевдо теоретичні конструкції. Висше я згадав, що ріжнородність населеня є перешкодою для революційного руху в Росії і для визволеня живучих в нїй народів. Так і є в дїйсности.

Історичний досвід показує, що революційні рухи, при инших рівних обставинах, є більше можливі до з реалїзованя, коли вони дістають ся до війська і бюрократії. В національно суцїльних державах се видбуваєть ся далеко лекше. Правда, і в російськім війську були вороги царату, але їх процент був дуже невеликий, і се було головно тому, що воно складало ся з ґруп ріжнородного населеня, яке належало до ріжних національностей і стояло на ріжних степенях культури. Російське правительство завсїгди може виставити проти цівільного населеня одної части держави військо з другої части, яке належить до иншої національности. При таких обставинах тяжко думати про братаннє між військом і народом в рішаючім моментї. Правда, під час революції бували такі випадки. Одначе вони бували спорадично і не мали нїякого рішаючого впливу. Коли говорить ся про певні соціяльно полїтичні тенденції, то треба завсїгди в них вглублювати ся і мати ясне понятє про їх прикмети і спосіб реалїзованя. Правда, боротьба національностей в Росії буде без сумнїву загоюстрювати ся. Але компроміс в сій справі в теперішних границях царської держави є дуже тяжкий і вимагав би багато часу, що мало би дуже лихий вплив на розвиток клясової боротьби. Се тому, що коли найбільше елементарні національні потреби пролєтаріяту ріжних російських областей не є задоволені, то тодї виступають на перший плян і здобувають великий вплив націоналїстичні партії, що дуже шкідливо впливає на розвиток соціялїзму. Я не хочу впадати в протилежну крайність і говорити, що поневолені Росією народи навіть по заведеню констітуційного устрою не будуть в станї здобути собі коли небудь національні або автономні права. Я кажу лише, що сей процес вимагати ме дуже багато часу і стріне величезні трудности, що він принесе поневоленим Росією народам багато розчаровань і дуже припізнить і утруднить розвиток між ними соціялїстичних сил. Коли через розваленє царської держави сей процес можна буде прискорити і облекшити, то з погляду інтересів соціялїзму взагалї і з погляду інтересів поодиноких народів з окрема, — до сього треба змагати.

Так само милить ся Ленш, коли він каже, що поневолені Росією народи не змагають до свого визволеня з під її панованя. Для доказу сього свого твердженя Ленш наводить приклад Польщі, яка нїбито задоволена зі своєї приналежности до Росії.

Я дуже дивую ся, що Ленш, не зважаючи на своє незнанє відносин у східній Европі, висловлює погляди, для справедливости яких він не має жадного матеріялу. Нема сумнїву, що тепер в Польщі істнують партії, які з певних причин висловили ся проти віддїленя Польщі від Росії

Одначе ся обставина ще не доводить по 1. що більшість російських Поляків бажали би лишити ся під російськім панованєм і по 2. що се явище стоїть в звязку з розвитком капіталїзму. Вже в старопольській Республиці, коли там не було ще жадного капіталїзму, істнували там русофільські партії. Тепер частина промисловців в російській Польщі, які є ріжного походженя і звязані з текстільною індустрією, як також люде, що живуть з сеї індустрії, висловлюють ся проти віддїленя Польщі від Росії зі страху втратити свої доходи і свою заробітну плату. Одначе сї елєменти не творять більшости, анї навіть значної меншости між польським народом і польською суспільністю. Істнують між Поляками і польськими Жидами соціялїстичні доктрінери, які належать до нічим не уґрунтованого, але крикливого напряму соціяльдемократичної полїтики в дусї Рожі Люксембурґ. Велика більшість польської суспільности, як се видко зі становища самих Поляків і їх преси, заховуєть ся наслїдком по революційного вичерпаня і пануючої реакції дуже пасивно. Та не зважаючи на сю апатію істнують між російськими Поляками значні ґрупи, які домагають ся віддїленя Польщі від Росії. Серед польських леґіонів в Галичинї ми знаходимо богато жовнїрів з російської Польщі. Неможна узагальнювати становища вшех-поляків і так званих реалїстів. Я не можу тут займати ся польським питанєм. Я вказую лише на те, що Леніш має фалшиве представленє про погляди, які панують між Поляками, і тому він грубо милить ся.

Серед українського народу національний рух проявив ся дуже сильно в революційних роках. В 1905. і 1906. роцї домаганє автономії України стало загальним домаганєм української суспільности. Українська парляментарна громада в другій державній думі виробила навіть законопроєкт широкої автономії України. Деякі революційні ґрупи серед російських Українців пішли далї і виставили гасло самостійної України в формі демократичної республики і скликаня Установчого Зібраня у Київі. З того часу російська реакція не прибила змагань української суспільности до національного визволеня. Навпаки останнїми роками почав набирати все більшої сили самостійницький рух, який особливо поширив ся під час теперішної війни. Не підлягає жадному сумнївови, що цїлий український нарід, за виїмком лише незначної зрусифікованої висшої верстви з радістю віддїлив ся би від Росії.

Леніш дуже залежить на тім, щоби Росія удержала ся в своїх дотеперішних границях і дуже розвинула свій капіталїзм, щоби на його ґрунті повстав сильний соціялїстичний рух. Я дуже добре розумію мотиви нїмецького

соціялїста, якого одушевляє бажанє, щоби в Росії через розвиток капіталїзму зникла реакція і щоби західно-европейська культура дістала ся аж до Азії. Одначе сі гарні перспективи мають також свою тіневу сторону. Повстає важне питанє, чи сей російський капіталїзм, який розвине ся на величезній теріторії царської держави, яка без значнїйшої ампутації через кількадесять лїт буде числити около триста мілїонів населеня, чи сей капіталїзм не буде перешкоджати дальшому економічному розвиткови Европи і перед усім Німеччіни. Російській капіталїзм буде тодї в станї здобути для своїх плянів впливові сфери в Росії і повести свою заграничну полїтику в напрямі насильного здобутя нових зовнїшних ринків. Коли Ленш так дбає про економічну будучність Росії, то він мусить думати також про те, щоби капіталїзм, який повстане на сїй величезній теріторії, не зашкодив будучому економічному розвиткови Німеччини. Одначе Ленш не боїть ся сього, бо він з невідомих причин гадає, що по пораженю зреформована і ослаблена внутрішними суперечностями Росія, буде спокійним і бажаним сусїдом Німеччини. На нашу думку Ленш дуже упрощує справу.

Ми бачили, що Росія по пораженю в війнї з Японією, по революції і не зважаючи на робітничі страйки остатних років всеж приготовила ся до війни з Німеччиною і Австрією. Реформована по теперішнім пораженю, але лишена в дотеперішних границях Росія не потрібує бути мирною державою. Навпаки, по реорґанїзації правительства вона лише зросте в силї; допущенє до управи умірковaних лїберальних елементів скріпить правительство і дасть йому змогу надати більше енерґії російській зовнїшній полїтицї. Клясові і національні противенства в російській державі самі по собі не можуть забезпечити мира.

Коли французьке правительство змогло втягнути у війну свій нарід, хоч він і не хотїв сеї війни, то що треба думати про зреформовану по війнї Росію. Правда, Українцї, Поляки, Фінляндцї можуть бути проти Росії, одначе при теперішній мілїтарній системі вони не можуть паралїжувати її заграничної акції, хиба би повстала нова війна, і вони підчас неї змогли би виступити проти Росії. Коли справи так мають ся, чи не було би краще для оминеня нових війн на випадок побитя Росії в теперішній війнї віддїлити від неї більші области.

Таким чином ми бачимо, що зовсїм нїчого не промовляє за удержаннєм царської держави в її дотеперішних границях, навпаки все промовляє проти сього.

Вийшли з друку такі брошури:

М. Михайленко — Національне питаннє в Росії й війна. Зміст: I. Національна справа й держава; II. Національна справа в російській державі; III. Українська національна справа в російській державі; IV. Український нарід і теперішна війна.

Юрій Ручка — Російські соціялїсти й теперішня війна. Зміст: Передмова редакції — Українці, Росія й війна; Вступ — Характеристика російського соціялїстичного руху; I. Російські соціялїсти й теперішна війна; II. Критика поглядів Плєханова і Троцкого в справі теперішної війни; III. Будучність інтернаціоналу й федерація держав; IV. Висновки; Додаток — погляди німецького соціялїстичного посла Лєнша про будучність царату.

М. Михайленко — Росія й Україна. Зміст: Передмова редакції; I. Вступ; II. Полїтика російського уряду супроти України. 1. Від Переяславського договору до повного зруйновання самостійности України. 2. Російський уряд супроти українського національного відродженя; 3. „Конституційна Росія“ й українська справа; III. Українська справа й російське громадянство. 1. Від початку 19-ого столїття до революції 1905—1906 років. 2. Під час „конституційної“ ери. Додаток — Розвиток польської полїтичної думки в українській справі. IV. Росія й українська справа в Австрії. V. Українська справа й польсько-російські відносини: VI. Протиукраїнські пляни Росії в теперішній війнї; VII. Україна й теперішня війна.

М. Залїзняк — Самостійна Україна — несоціялїстичне гасло?

М. Залїзняк — Українці, Росія й війна. (Замітки й матеріяли.)

М. Михайленко — „Визвольні Манїфести“ російського уряду в теперішній війнї. Зміст: Манїфест до Поляків; Манїфест до народів Австрії; Манїфест до „російського народу“ в Австрії; Російське поступове громадянство на послугах російського уряду.

В. Лїбкнехт — Чи Европа має скозачіти? Зміст: Від редакції; Передне слово; Сором Европи; Війна на сході; Завіщанє Петра Великого; Війна на овиді; До полїтичної ситуації; Полїтичне положенє; Слово до німецьких соціялдемократів; Чотири тиждні пізнїйше.

Ф. Волховський — Казка про салдатську душу, друге українське виданнє.

Ф Волховський — Казка про неправедного царя, друге українське виданнє.

Ф. Волховський: Як мужик став довжником у всїх.

С. Дікштайн — Хто з чого живе?

М. Драгоманів — Віра і громадські справи, друге українське виданнє.

В. Швачка — Чому позичали віру?

В. Рюминський — Повстанє селян в Анґлії, друге українське виданнє.

М. Лозинський — Українська Галичина — окремий коронний край.

В німецькій мові вийшли

Georg Ruczka: Die russischen Sozialisten und der gegenwärtige Krieg.

Georg Ruczka: Die französischen Sozialisten und der Krieg.

Друкують ся або готують ся до друку:

1. **Галичина й її національне значінє для України.**
2. **М. Лозинський — Утворенє українського коронного краю в Австрії.**
3. **Х. Житловський — Соціялїзм і національне питанє.**
4. **М. Борисов — Соціялїзм і проблєма національної автономії.**
5. **Національна справа й Партія Соціялїстів-Революціонерів.**
6. **К. Кавтський — Національність й інтернаціональність.**
7. **К. Кавтський — Національна держава, імперіялїстична держава й союз держав.**
8. **Дмитро Сметанка — Соціялїзм, завойовницька полїтика, патріотизм і націоналїзм.**
9. **В. Василенко — Світова війна.**
10. **І. Сокира — Хай Европа козачіє!**
11. **Е. Бернштайн. — Інтернаціонал робітничої кляси й европейська війна.**
12. **М. Драгоманів — Чудацькі думки про українську національну справу.**

13. М. Драгоманів — Листи на наддніпрянську Україну.
14. М. Драгоманів — Про неволю віри.
15. М. Драгоманів — Рай і поступ.
16. Е. Пернерсторфер — Про новітній націоналїзм.
17. К. Ляйтнер — Імперіялїзм московського народу.
18. К. Реннер — Національна справа, імперіялїзм і соціялїзм.
19. А. Бах — Цар — Голод, друге українське виданнє.
20. Др. Осип Назарук: Що се є: суспільні кляси, боротьба кляс, буржуазія, пролєтаріят, капіталїзм і орґанїзація?